

N r 1/2022
Czasopismo naukowe
e-ISSN 2300-4673

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

K

P

P

**Kortowski
Przegląd
Prawniczy**

KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor naczelny – dr Magda Dziembowska
Zastępca redaktora naczelnego – dr Adrianna Szczechowicz-Raś
Członek redakcji – dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

RADA NAUKOWA

dr hab. Bogumił Pahl, prof UWM, dr hab. Krystyna Szczechowicz, prof UWM,
prof. zw. dr hab. Wiesław Pływaczewski, dr hab. Maria Szczepaniec, prof. UKSW,
dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska,
prof. Josef Čentěš, dr Сергій Банах, dr hab. Сергій Гречанюк,
dr Оксана Коваль, PhDr. Anna Schneiderová, JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D.,
prof. Simone Orlandini, prof. Marco Mariani

RECENZENCI

Lista recenzentów zostanie zamieszczona w ostatnim numerze danego roku

REDAKCJA WYDAWNICZA

dr Joanna Daniluk

PROJEKT OKŁADKI

Zespół Komitetu Redakcyjnego

SKŁAD I ŁAMANIE

Dariusz Walasek

ADRES REDAKCJI

Wydział Prawa i Administracji UWM
10-725 Olsztyn, ul. Obiży 1, pok. 10

Wersją pierwotną (referencyjną) kwartalnika „Kortowski Przegląd Prawniczy”
jest wersja elektroniczna

ISSN 2719-7506 (print)

ISSN 2300-4673 (online)

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2022

Wydawnictwo UWM

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 24 egz. (wersja papierowa); czasopismo dostępne online

Ark. wyd. 6,20; ark. druk. 5,25

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. nr 248

Spis treści

PATRYCJA BRÓZEK

Kilka słów o formie orzeczeń w przedmiocie naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz forum właściwym do ich wydania w polskim postępowaniu karnym..... 5

KACPER KOSTRZEWA

*Kradzież w latach 1700–1730 na podstawie ksiąg kryminalnych
Dobczyc i Wiśnicza.....* 19

OKSANA SOROKA

Błędy medyczne – doświadczenia ukraińskie..... 31

TOMASZ SMOLIŃSKI

Papiery wartościowe i udziały w spółce kapitałowej jako instytucje rynku finansowego oraz ich powiązanie z zagadnieniami materialnoprawnej i formalnoprawnej konstrukcji stosunku podatkowego..... 37

MAGDALENA TYSKA

Uprawnienie adwokata do działania w charakterze kuratora procesowego małoletniego w procesie karnym..... 49

BARTOSZ ZAJĄC

Wybrane problemy współczesnego więziennictwa w Polsce..... 63

DARIA ZARZYCKA

Procedura ubiegania się o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w myśl polskiego Kodeksu karnego skarbowego 75

DOI: 10.31648/kpp.7764

Patrycja Brózek

Waganiec

ORCID: 0000-0002-3968-6594

patrycja.brozek9@gmail.com

Kilka słów o formie orzeczeń w przedmiocie naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz forum właściwym do ich wydania w polskim postępowaniu karnym

Obowiązek naprawienia szkody może zostać nałożony na sprawcę wyłącznie na podstawie odpowiedniego orzeczenia i stanowi jego integralną część. W zależności od tego, w jakim charakterze jest on *in concreto* stosowany, tj. czy jako środek kompensacyjny, czy jako warunek probacyjny, a niekiedy również w zależności od procesowego zaawansowania sprawy lub różnych możliwych do zastosowania sposobów zakończenia postępowania w konkretnym przypadku, orzeczenie zasądzające go może być wydane na rozprawie lub na posiedzeniu¹. Aktualnie instytucja ta może być orzekana zarówno na wniosek, jak i z urzędu. W niektórych przypadkach ma ona charakter fakultatywny, a czasami obligatoryjny². Zgodnie z art. 46 Kodeksu karnego (dalej jako k.k.) w przypadku skazania sąd orzeka fakultatywnie, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej obligatoryjnie – stosując przepisy prawa cywilnego – obowiązek naprawienia (w całości albo w części) wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za

¹Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984, s. 123.

²Należy nadmienić, że do czasu nowelizacji Kodeksu karnego z 2009 r. (ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw Dz.U. Nr 206, poz. 1589) orzeczenie obowiązku naprawienia szkody było uzależnione od złożenia odpowiedniego wniosku przez pokrzywdzonego lub inną uprawnioną osobę. Był on wówczas jedynym środkiem karnym orzekanym na wniosek. Wspomniana nowelizacja z 2009 r. wprowadziła m.in. możliwość orzekania tej instytucji przez sąd również z urzędu.

doznaną krzywdę³. Jednakże trzeba przy tym nadmienić, iż w związku z § 2 art. 46 k.k. sąd „zamiast” obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę może orzec nawiązkę⁴. Ponadto z treści art. 415 § 1 k.p.k. jednoznacznie wynika, że obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnionego przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania lub o roszczeniu tym już prawomocnie orzeczono⁵. Jeżeli chodzi o forum, na którym sąd decyduje o zasądzeniu obowiązku naprawienia szkody, to – co do zasady – takie orzeczenia zapadają najczęściej na rozprawie. Stanowi ona podstawową formę, podczas której wydawany jest wyrok skazujący stanowiący warunek *sine qua non* do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako środka kompensacyjnego. Jednak możliwe jest także, aby taki wyrok został w pewnych określonych przypadkach wydany na posiedzeniu. Jak już wcześniej zaznaczono, obowiązek ten może być również zasądzony jako środek probacyjny w przypadku zastosowania przez sąd warunkowego umorzenia postępowania (art. 67 § 3 k.k.) lub warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 72 § 2 k.k.). Ponadto w związku z art. 159 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej jako k.k.w.) w sytuacji warunkowego przedterminowego zwolnienia sąd penitencjarny może nałożyć na skazanego obowiązki określone w treści art. 72 § 1 k.k., a nadto jeżeli szkoda wyrządzona przestępstwem, za które skazany odbywa karę, nie została jeszcze naprawiona, orzec obowiązek wskazany w art. 72 § 2 k.k. W związku z powyższym należy zwrócić uwagę na pewne istotne kwestie związane z formą rozstrzygnięć zapadających w przedmiocie kompensacji szkód i krzywd oraz forum, na którym są one wydawane.

Regułą jest, że wyrok wydawany jest po przeprowadzeniu rozprawy. Trzeba jednak zauważyć, że ustawodawca uregulował możliwe do wystąpienia w praktyce procesowej przypadki orzekania obowiązku naprawienia szkody jako środka kompensacyjnego poza rozprawą. Zatem przede wszystkim w myśl art. 335 Kodeksu postępowania karnego (dalej jako k.p.k.), normującego kwestię złożenia przez prokuratora wniosku o skazanie oskarżonego bez przeprowadzenia rozprawy, dopuszczalne jest wydanie wyroku na posiedzeniu, a jedną z możliwości w ramach tego przypadku jest wnioskowanie przez oskarżyciela o zastosowanie środka kompensacyjnego, w tym m.in. o nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną przez pokrzywdzonego krzywdę. W tej sytuacji prokurator, zamiast/lub łącznie z aktem oskarżenia, występuje do sądu z wnioskiem o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kar lub/oraz innych środków reakcji karnej przewidzianych za zarzucany mu czyn zabroniony, oczywiście uwzględniając przy tym prawnie chronione interesy pokrzywdzonego. Wniesienie przez prokuratora

³W. Zalewski, *Środki karne*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 2: *Komentarz do artykułów 32–116*, Warszawa 2011, s. 224; I. Walczyński, *Charakter prawny środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, 2020, Lex.

⁴Zob. szerzej: P. Brózek, *O problemie orzekania nawiazki „zamiast” obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 46 § 2 Kodeksu karnego)*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 3.

⁵Zob. wyrok SN z 23 listopada 2006 r., sygn. akt IV KK 328/06, OSNKW 2007, nr 2, poz. 20; wyrok SA w Warszawie z 16 listopada 2018 r., sygn. akt II AKa 395/18, Lex nr 2601088.

aktu oskarżenia wraz z dołączonym do niego wnioskiem na podstawie art. 335 § 1 k.p.k. obliguje prezesa sądu do skierowania sprawy na posiedzenie w ramach wstępnej kontroli oskarżenia (art. 339 § 1 pkt 3 k.p.k.). Regulacja art. 343 § 5 k.p.k. zapewnia prawo udziału w tym posiedzeniu zarówno oskarżonemu, jak i pokrzywdzonemu. Należy przy tym odnotować, że w świetle § 1 tego przepisu, jeżeli nie ma zastosowania art. 46 k.k., sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku, o którym mowa w art. 335 k.p.k., od naprawienia przez sprawcę w całości albo w części wyrządzonej szkody lub od zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Jeżeli porozumienie zawarte między sprawcą a prokuratorem nie przewidywało uprzednio zastosowania obowiązku naprawienia szkody, który zdaniem sądu powinien zostać na sprawcę nałożony, to może on włączyć się do negocjacji i uzależnić wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności przez sprawcę w przypadku zaakceptowania przez niego jego zasądzenia. W przeciwnej sytuacji sprawa zostanie rozpoznana na zasadach ogólnych⁶. Istotne jest przy tym to, że samo zgłoszenie takiego wniosku nie przesądza jeszcze o sposobie orzekania odnośnie obowiązku naprawienia szkody jako o środku kompensacyjnym, bowiem jeżeli sąd uzna, iż nie zachodzą podstawy do uwzględnienia wniosku, o którym mowa w art. § 1 art. 335 k.p.k., wówczas zwraca on sprawę prokuratorowi⁷, zaś w razie nieuwzględnienia wniosku wskazanego § 2 tego przepisu sprawa podlega rozpoznaniu na zasadach ogólnych. Natomiast w przypadku uwzględnienia takich wniosków przez sąd dochodzi do wydania wyroku skazującego na posiedzeniu i, jak już wcześniej wspomniano, istnieje wówczas możliwość orzeczenie na nim m.in. obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Zasądzenie obowiązku naprawienia szkody na posiedzeniu w charakterze środka kompensacyjnego jest również możliwe w sytuacji wydawania przez sąd wyroku nakazowego. W myśl art. 502 k.p.k. sąd w przypadkach przewidzianych w ustawie może wyrokiem nakazowym, obok kary ograniczenia wolności lub grzywny (w wysokości do 200 stawek dziennych lub do 200 000 zł), orzec środek kompensacyjny, środek karny lub przepadek. Natomiast zgodnie z § 3 tego przepisu może on nawet czasami poprzestać na orzeczeniu np. samego środka kompensacyjnego, jeżeli zachodzą warunki orzeczenia tylko takiego środka⁸. Trzeba przy tym nadmienić, że wyroki nakazowe zasadniczo nie różnią się w szczególności sposobem treścią ani też mocą od „zwykłych” wyroków wydawanych przez sądy po przeprowadzeniu całego postępowania. Niewątpliwie ważną funkcją takiego typu wyroków (postępowania) jest uniknięcie konieczności prowadzenia procesów karnych w sprawach błahych, nieskomplikowanych i „oczywistych”, a tym

⁶Zob. wyrok SN z 4 marca 2005 r., sygn. akt WK 3/05, Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Karne i Wojskowa) 2005, nr 1, poz. 496.

⁷Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999, s. 124.

⁸Należy odnotować, że od 1 lipca 2003 r. (tj. daty wejścia w życie ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. Nr 17, poz. 155) zmianie uległa treść art. 502 k.p.k. i w miejsce nakazu karnego wprowadzono instytucję wyroku nakazowego. Nadto od tej daty sąd, wydając takie wyroki nakazowe, może w ten sposób orzekać wszelkie środki karne (wcześniej mógł on w formie nakazów karnych orzekać wyłącznie nawiązkę oraz przepadek przedmiotów).

samym odciążenie organów wymiaru sprawiedliwości. Jednak istotne jest przy tym to, że mogą być one wydane wówczas, gdy na podstawie zebranych dowodów okoliczności popełnionej przez sprawcę czynu oraz jego wina nie budzą wątpliwości.

Warto przy tej okazji odnotować, że na gruncie prawa karnego przez krótki okres czasu, tj. od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r.⁹, w ramach rozdziału VI Kodeksu karnego („Zasady wymiaru kary i środków karnych”), ustawodawca w treści art. 59a k.k. uregulował tzw. umorzenie konsensualne (określane również kompensacyjnym lub wnioskowym)¹⁰. Zastosowanie tej instytucji pozwalało na bezwarunkowe umorzenie postępowania na wniosek pokrzywdzonego przy spełnieniu wymaganych ku temu ściśle określonych przesłanek, związanych m.in. z obowiązkiem naprawienia przez sprawcę przestępstwa wyrządzonej szkody lub krzywdy¹¹. Jednak po zaledwie dziesięciu miesiącach obowiązywania została ona usunięta z Kodeksu karnego¹². Można uznać, że chyba słusznie wskazywano (i wciąż wskazuje się), iż należało dać tej instytucji szansę i nieco więcej czasu na jej zaakceptowanie w praktyce procesowej¹³. Z treści uchylonego art. 59a k.k. wynikało, że aby sąd mógł ją zastosować, to musiały przede wszystkim zostać spełnione kumulatywnie (łącznie) następujące przesłanki: popełnienie przez sprawcę przestępstwa (występku) zagrożonego karą nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności albo przestępstwa (występku) określonego w art. 157 § 1 k.k. lub przestępstwa (występku) przeciwko mieniu zagrożonego karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności; pokrzywdzony złożył odpowiedni wniosek o kompensacyjne (konsensualne) umorzenie postępowania; przed rozpoczęciem przewodu sądowego w I instancji sprawca pojednał się z pokrzywdzonym (w szczególności w wyniku mediacji) i naprawił wyrządzoną szkodę lub zadośćuczynił krzywdzie; istotne było również to, aby sprawca nie był wcześniej skazany za przestępstwo umyślne z użyciem przemocy. W przypadku spełnienia tych wszystkich wymienionych warunków umorzenie kompensacyjne było obligatoryjne. Jednak była to obligatoryjność względna (art. 59a § 3 k.k.), bowiem sąd mógł tej instytucji nie zastosować, jeżeli uznał, że w konkretnym przypadku nie da się to pogodzić z ustaloną potrzebą realizacji celów kary¹⁴. Warto przy tej okazji nadmienić, że coraz częściej podnosi się, iż należałoby rozważyć możliwość przywrócenia tej instytucji na grunt prawa karnego. Ciekawym „głosem” w tej dyskusji jest tu chociażby

⁹ Wprowadzona na mocy ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U z 2013 r., poz. 1247), a usunięta w związku z wejściem w życie nowelizacji z dnia 11 marca 2016 r.

¹⁰ Zob. A. Lach, *Umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1-2, s. 137-139; R.A. Stefański, *Umorzenie restytucyjne – odstępstwo od zasady legalizmu*, [w:] B. Dudzik, J. Koskowski, I. Nowikowski (red.), *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, Lublin 2015, s. 426; W. Domański, *Umorzenie konsensualne (art. 59a k.k.)*. Wystąpienie podczas III Krakowskiego Forum Karnistycznego, „Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, R. XIX, s. 26-27.

¹¹ R. Koper, *Warunki umorzenia postępowania w trybie art. 59a k.k.*, „Ius Novum” 2014, nr 3, s. 11-12.

¹² A. Pilch, *Umorzenie kompensacyjne w trybie art. 59a k.k. – wybrane zagadnienia*, „Palestra” 2015, nr 7-8, s. 57-58.

¹³ Zob. A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 207, s. 20.

¹⁴ Zob. A. Lach, op. cit., s. 141-142.

wydana w ostatnim czasie monografia Piotra Kardasa *Zarządzanie konfliktem. Dlaczego w prawie karnym potrzebne jest umorzenie kompensacyjne?* (Krakowski Instytut Prawa Karnego, 2019), w której autor podjął próbę zaprezentowania swojego poglądu odnośnie potrzeby oraz dopuszczalności uzupełnienia obowiązującego aktualnie systemu prawnego o regulacje określające przesłanki oraz konsekwencje porozumienia się sprawcy z pokrzywdzonym, połączonego z naprawieniem szkody lub krzywdy wyrządzonej przestępstwem (w tym właśnie odnośnie tzw. umorzenia konsensualnego). Publikacja ta jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy „istniejące obecnie w prawie karnym materialnym i procesowym instytucje w sposób niedostateczny (tj. zbyt wąski) wyznaczają zakres przypadków, w których może dojść do zakończenia postępowania karnego bez konieczności rozstrzygnięcia w stadium jurysdykcyjnym kwestii odpowiedzialności karnej w sposób przewidziany w kodeksie postępowania karnego”¹⁵. P. Kardas stwierdza, że za ponownym wprowadzeniem tzw. umorzenia konsensualnego „(...) przemawiają zarówno względy systemowej spójności, jak i poważne argumenty natury aksjologicznej, pragmatycznej i kryminalnopolitycznej”¹⁶. Wydaje się, że rzeczywiście umorzenie kompensacyjne posiadało wiele ważnych i cennych zalet, które uzasadniały potrzebę „reaktywowania” go w prawie karnym. Można stwierdzić, że usuwając tę instytucję, utraciliśmy istotną możliwość szybszego i sprawniejszego rozwiązywania lżejszych gatunkowo konfliktów karnych, a w konsekwencji tego (co bardzo istotne) odciążenie organów wymiaru sprawiedliwości¹⁷.

Trzeba jednak zaznaczyć, że niezależnie od tego, czy wyrok zapada po przeprowadzeniu rozprawy, czy też na posiedzeniu, to wniosek złożony w trybie art. 46 k.k. przez pokrzywdzonego lub inną osobę uprawnioną (co do zasady) obliuguje sąd do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody (choćby w części) w przypadku spełnienia wszystkich przesłanek wymaganych dla jego zastosowania (ewentualnie zamiast niego na mocy § 2 tego przepisu możliwe jest zasądzenie stosownej nawiązki)¹⁸. W wyroku zawsze powinien on określić zakres obowiązku naprawienia szkody (w całości czy w części), wysokość wyrządzonej szkody lub krzywdy oraz sposób ich rekompensaty¹⁹. Regułą powinno być zobowiązanie sprawcy przestępstwa do kompensacji szkody w całości (art. 361 k.k.), natomiast ewentualne odstępstwa od niej powinny być uzasadnione

¹⁵Zob. P. Kardas, *Zarządzanie konfliktem. Dlaczego w prawie karnym potrzebne jest umorzenie kompensacyjne?*, Kraków 2019.

¹⁶Ibidem, s. 163–164.

¹⁷Zob. W. Wróbel, *Umorzenie kompensacyjne z art. 59a kk – problemy do rozstrzygnięcia*, „Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, nr 2, s. 13–14.

¹⁸Zob. *Uzasadnienie rządowego projektu Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 147; P. Brózek, op. cit., s. 41–49.

¹⁹Warto zauważyć, że w pewnych sytuacjach, w związku z treścią art. 59 k.k., sąd może czasami poprzestać na orzeczeniu np. samego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, gdy społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna (przestępstwa zagrożone łagodniejszą karą), a cele kary zostaną w ten sposób zrealizowane – zob. V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002, s. 153.

tylko istotnymi powodami²⁰. Warto przy tym nadmienić, że jeżeli chodzi o termin do złożenia wniosku w trybie art. 46 k.k., to ustawodawca w różny sposób regulował tę kwestię. Aktualnie, zgodnie z treścią art. 49a k.p.k., może on zostać złożony aż do zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej²¹. W związku z tym, że termin ten został wydłużony (w porównaniu do wcześniej obowiązującego), można uznać, iż obecnie lepiej zabezpiecza i chroni to interes pokrzywdzonego. Jednak czasami kwestia ta może wywoływać w praktyce pewne niejasności. Należałoby zatem przyjąć, że chodzi tutaj o pierwsze zamknięcie przewodu sądowego. Aczkolwiek nie ma przeszkód ku temu, aby taki wniosek został złożony po uchyleniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania przez sąd I instancji²². Trzeba również w tym miejscu wskazać, że istotne znaczenie z punktu widzenia orzekania na rozprawie o obowiązku naprawienia szkody jako o środka kompensacyjnym ma regulacja zawarta w ramach art. 384 § 2 k.p.k. upoważniająca pokrzywdzonego do udziału niej. Trzeba bowiem zauważyć, że uprawniony podmiot, składając wniosek w trybie art. 46 k.k., nie uzyskuje w ten sposób automatycznie statusu strony. Mimo tego że nie nabywa i nie posiada on jeszcze praw, które przysługują stronom w trakcie przewodu sądowego, to może zostać upoważniony przez sąd do zabrania w toku rozprawy głosu w kwestii złożonego przez siebie wniosku²³.

Nieco inaczej wygląda kwestia formy orzeczeń o obowiązku naprawienia szkody w charakterze warunku probacyjnego oraz forum, na którym są one wydawane. Należy bowiem zaznaczyć, że w takim przypadku nie ma on charakteru samoistnego, ponieważ zawsze towarzyszy zastosowaniu instytucji, z którymi w konkretnej sprawie jest powiązany. Aktualnie uzyskał on bardziej cywilistyczny charakter, ale wciąż realizuje w pewnym stopniu m.in funkcję penalną (wychowawczą)²⁴. Obowiązek naprawienia szkody może być orzekany jako środek probacyjny w przypadku zastosowania przez sąd warunkowego umorzenia postępowania (art. 67 § 3 k.k.) oraz warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 72 § 2 k.k.). Ponadto, jak już wcześniej nadmieniono,

²⁰ Zob. wyrok SN z 12 kwietnia 2018 r., sygn. akt III KK 128/18, Lex nr 2490903; wyrok SA w Warszawie z 14 kwietnia 2016 r., sygn. akt I ACa 950/15, Lex nr 2044269; wyrok SA w Białymstoku z 22 stycznia 2020 r., sygn. akt I ACa 436/19, Lex nr 2946526; P. Brózek, *Utracone korzyści (lucrum cessans) i tzw. szkoda ewentualna w prawie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 11–12, s. 99–107; M. Grzegorz, *O rozumieniu pojęcia szkody na gruncie prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 2, s. 57–83; A. Muszyńska, K. Łucarz, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem – uwagi na tle nowelizacji kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2015, nr 3, s. 117–118.

²¹ Zob. C. Kulesza, *Obowiązek naprawienia szkody a reguła onus probandi*, [w:] Z. Ćwiakalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody: w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, Warszawa 2010, s. 256–257.

²² Zob. R.A. Stefański, [w:] R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1: *Komentarz do art. 1–166*, Warszawa 2017, s. 712; wyrok SA w Katowicach z 23 marca 2017 r., sygn. akt II AKa 55/17, Lex nr 2310575.

²³ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia...*, s. 125–126.

²⁴ P. Gensikowski, *Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w świetle projektów nowelizacji Kodeksu karnego*, [w:] D. Kala, I. Zgoliński (red.), *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego 2015 roku: wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015, s. 73–74; wyrok SN z 10 sierpnia 2017 r., sygn. akt II CSK 844/16, Lex nr 2360531.

w związku z art. 159 § 1 k.k.w., w sytuacji warunkowego przedterminowo zwolnienia sąd penitencjarny, może nałożyć na skazanego obowiązki określone w art. 72 § 1 k.k., a jeżeli szkoda wyrządzona przestępstwem, za które odbywa on karę, nie została jeszcze naprawiona, orzec obowiązek wskazany w art. 72 § 2 k.k. O zastosowaniu warunkowego umorzenia postępowania orzeka wyłącznie sąd, w związku z tym może to nastąpić wyłącznie w formie orzeczenia sądowego. Złożenie przez prokuratora zamiast aktu oskarżenia wniosku o warunkowe umorzenie postępowania (art. 336 k.p.k.) powoduje, że prezes sądu obligatoryjnie kieruje sprawę na posiedzenie. Nadto również po wniesieniu aktu oskarżenia, w ramach tzw. wstępnej kontroli oskarżenia, prezes sądu może skierować sprawę na posiedzenie w celu rozważenia *in concreto* możliwości warunkowego umorzenia postępowania. Jednakże sąd może w taki sposób warunkowo umorzyć postępowanie tylko wówczas, gdy zachodzą przesłanki do zastosowania tej instytucji (warunek merytoryczny) oraz gdy oskarżony się temu nie sprzeciwia (warunek formalny). W przypadku warunkowego umorzenia postępowania na posiedzeniu wyznaczonym w trybie art. 339 § 1 pkt 2 k.p.k., jak wynika z treści art. 342 § 2 k.p.k. orzeczenie obowiązków probacyjnych (określenie sposobu oraz terminu ich wykonania), w tym obowiązku naprawienia szkody, stanowi integralną część wydawanego wyroku. Z kolei jeśli okoliczności przemawiające za warunkowym umorzeniem postępowania ujawniają się dopiero na rozprawie (a konkretnie już po rozpoczęciu przewodu sądowego), to zgodnie z art. 414 § 1 k.p.k. sąd umarza je warunkowo wyrokiem, w którym orzeka o obowiązku naprawienia szkody jako o warunku probacyjnym.

W doktrynie pojawiła się na tym tle pewna ciekawa wątpliwość, mianowicie powstało pytanie, czy sąd może orzec o warunkowym umorzeniu postępowania karnego na rozprawie przed otwarciem przewodu sądowego? Za taką opcją opowiedział się m.in. M. Cieślak, który stwierdził, że poprzez dopuszczenie możliwości warunkowego umorzenia postępowania we wstępnej fazie rozprawy można w ten sposób uniknąć zbędnego (niepotrzebnego) oraz czasochłonnego przeprowadzania dowodów w dalszym jej toku (np. przesłuchania dużej liczby świadków)²⁵. Wskazywano, że skoro ustawodawca zezwolił na możliwość wyrokowania w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania na posiedzeniu, a zatem bez przeprowadzenia postępowania dowodowego, to należałoby uznać, iż takie rozstrzygnięcie może być wydane także na rozprawie przed otwarciem przewodu sądowego²⁶. Jednak trzeba stwierdzić, że dopuszczalność takiego rozwiązania na tle obecnie obowiązujących regulacji wywołuje pewne zastrzeżenia. W piśmiennictwie wskazuje się bowiem, że w przepisach k.p.k. ustawodawca jednoznacznie wskazał przypadki, w których możliwe jest zastosowanie warunkowego umorzenia postępowania, wiążąc je z określonymi etapami procesu i nie zaliczono do nich wstępnej fazy rozprawy głównej²⁷. Przyjmuje się (i należałoby to uznać raczej za

²⁵ M. Cieślak, *Pierwszoinstancyjna procedura warunkowego umorzenia postępowania*, „Nowe Prawo” 1971, nr 4, s. 523.

²⁶ Zob. H. Paluszkiwicz, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w toku rozprawy głównej – uwagi de lege ferenda*, „Palestra” 1996, nr 5–6, s. 31 i nast.

²⁷ T. Kozioł, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 2009, s. 152.

pogląd słuszny), że w sytuacji wystąpienia okoliczności uzasadniających warunkowe umorzenie postępowania dopiero po rozpoczęciu rozprawy, a przed odczytaniem aktu oskarżenia, racjonalnym rozwiązaniem jest skierowanie takiej sprawy na posiedzenie. Podnosi się przy tym, że nie należy wprowadzać wyjątków od zwyczajnego nurtu (trybu) postępowania, w sytuacji gdy nie uregulował tego wyraźnie sam ustawodawca²⁸. Zatem można by stwierdzić, że argumentem przemawiającym za brakiem uprawnienia sądu do orzekania o warunkowym umorzeniu postępowania karnego w fazie rozprawy przed otwarciem przewodu sądowego jest wyodrębnienie przed nią posiedzenia sądowego²⁹. Należy odnotować, że zastosowanie warunkowego umorzenia postępowania jest również dopuszczalne w toku postępowania apelacyjnego³⁰. Warto jednak przy tej okazji wskazać, że Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 22 grudnia 1994 r. jednoznacznie stwierdził, iż w sytuacji, gdy sąd I instancji uniewinnił oskarżonego lub umorzył toczące się przeciwko niemu postępowanie, to sąd odwoławczy może zastosować warunkowe umorzenie tylko wyjątkowo, gdy nie czyni własnych ustaleń w tym zakresie oraz gdy popełnienie przez oskarżonego czynu zabronionego jest niewątpliwe, a rozstrzygnięcie takie nie naruszy szeroko rozumianego prawa oskarżonego do obrony. Natomiast w pozostałych przypadkach sąd ad quem powinien uchylić zaskarżone orzeczenie i przekazać sprawę sądowi I instancji do ponownego rozpoznania³¹.

Jeżeli chodzi o obowiązek naprawienia szkody orzekany jako warunek probacyjny przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, to należałoby tutaj wskazać, że wyrokowanie jest raczej typową formą orzekania kary. Zatem co do zasady sąd w takiej sytuacji zasądza obowiązek naprawienia szkody w wyroku po przeprowadzeniu rozprawy. Jednakże w związku ze wspomnianym już wcześniej art. 335 § 1 k.p.k., w przypadku złożenia przez prokuratora wniosku o skazanie oskarżonego bez przeprowadzenia rozprawy, jedną z możliwości jest wnioskowanie przez niego o warunkowe zawieszenie wykonania kary. W konsekwencji tego dopuszczalne jest orzeczenie obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego w formie wyroku na posiedzeniu. Należy przy tym odnotować, że przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego nie dochodzi do skazania, w rezultacie nie jest tu spełniona podstawowa przesłanka do orzekania obowiązku naprawienia szkody w charakterze środka kompensacyjnego (przy czym sąd orzeka go tu obligatoryjnie w charakterze warunku probacyjnego, ewentualnie „zamiast” niego nawiązkę). Natomiast w przypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary możliwe jest w zasadzie zastosowanie obu postaci tego obowiązku (fakultatywnie), tj. jako warunku probacyjnego lub jako środka kompensacyjnego, przy czym z treści art. 72 § 2 k.k. jednoznacznie wynika, iż nie mogą być one stosowane łącznie³². Trzeba

²⁸ J. Grajewski, L. Paprzycki, M. Płachta, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, Kraków 2003, s. 1045–1046.

²⁹ A. Marek, *Warunkowe umorzenie postępowania*, Warszawa 1973, s. 187–188.

³⁰ J. Grajewski, *Węzłowe problemy postępowania karnego*, „Przegląd Sądowy” 1996, nr 6, s. 46.

³¹ Uchwała SN z dnia 22 grudnia 1994 r., sygn. akt II KRN 234/94, „Wokanda” 1995, nr 5, poz. 13.

³² A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 162; Z. Sienkiewicz, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 200.

jednak stwierdzić, że obowiązek naprawienia szkody zasadzany zarówno jako warunek probacyjny, jak i jako środek kompensacyjny powinny być orzekane według tych samych (podobnych) reguł. Należy bowiem zauważyć, że w k.k. nie ma przepisu, który regulowałby zasady orzekania o naprawieniu szkody w prawie karnym, ponieważ np. art. 67 § 3 k.k. oraz 72 § 2 k.k. tylko wskazują, iż możliwość zasądzenia takiego obowiązku istnieje, natomiast nie precyzują konkretnie, według jakich reguł i zasad sąd powinien go orzekać (z kolei art. 46 k.k. jedynie odsyła do przepisów prawa cywilnego). W związku z tym zastosowanie mają tutaj aktualnie takie przepisy prawa cywilnego jak, np. art. 361 Kodeksu cywilnego (dalej jako k.c.), 362 k.c., 363 k.c., 440 k.c. itp. W związku z powyższym warto tutaj zwrócić uwagę na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2006 r., który jednoznacznie zaakcentował, że zakaz wynikający z tzw. klauzuli antykumulacyjnej odnosi się do każdego określonego w ustawie przypadku orzekania o obowiązku naprawienia szkody, w tym również na podstawie art. 72 k.k.³³ Trzeba wyraźnie stwierdzić, że wyrok sądu karnego zasądzający taki obowiązek zawsze powoduje stan rzeczy osądzonej (*res iudicata*) w postępowaniu cywilnym o to samo roszczenie (wobec tej samej osoby i wynikające z tego samego zdarzenia), niezależnie od tego, w jakim charakterze sąd go zastosował³⁴. Pokrzywdzony może ewentualnie w toku procesu cywilnego dochodzić tylko roszczeń niezasadzonych („niezaspokojonych”) przez sąd karny³⁵. Należy zauważyć, że zgodnie z art. 379 pkt 3 Kodeksu postępowania cywilnego (dalej jako k.p.c.) wydanie orzeczenia zasądzającego roszczenie, które było już przedmiotem rozstrzygnięcia innego sądu, skutkuje nieważnością postępowania braną pod uwagę z urzędu przez sąd rozpoznający apelację (art. 378 § 1 k.p.c.). Nadto w myśl art. 403 § 2 k.p.c. taka sytuacja może być nawet podstawą do wznowienia postępowania.

W związku z powyższymi ustaleniami należy też nadmienić, że w k.k. nie ma regulacji precyzujących sposób naprawienia przez sprawcę wyrządzonej przestępstwem szkody lub krzywdy (niezależnie od tego, w jakim charakterze obowiązek ten jest orzekany), a więc również w tym zakresie trzeba sięgnąć do odpowiednich norm i zasad prawa cywilnego. Przede wszystkim zgodnie z treścią art. 363 k.c. naprawienie szkody powinno nastąpić według wyboru pokrzywdzonego, tj. przez przywrócenie stanu poprzedniego (*restituto in integrum*) lub przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej³⁶. Natomiast w sytuacji wyrządzenia przez sprawcę krzywdy pokrzywdzonemu jej naprawienie jest możliwe poprzez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem zadośćuczynienia, a także przez zastosowanie niemajątkowych sposobów naprawienia

³³ Wyrok SN z 23 listopada 2006 r., sygn. akt I KK 328/06, OSNKW 2007, nr 2, poz. 20.

³⁴ P. Gensikowski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2006 r.*, „Palestra” 2008, z. 3-4, s. 276-277.

³⁵ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt II AKa 325/17, Lex nr 2634965; K. Oleksy, *Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a przedmiot i paradygmat procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 5, s. 35-54.

³⁶ Zob. szerzej A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 110-113.

szkody określonych w art. 24 § 1 k.c. Warto przy tej okazji zauważyć, że przywrócenie stanu poprzedniego oraz niemajątkowe sposoby naprawienia szkody są raczej rzadko stosowane przez sądy jako forma kompensacji. Jednak niewątpliwie powinny one zawsze pamiętać o tym, aby zastosowane w konkretnej sytuacji środki były adekwatne do wyrządzonej szkody lub krzywdy.

Na kanwie niniejszych rozważań należy również odnotować, że w związku z nowelizacją z 2015 r. zgodnie z art. 447 § 2 k.p.k. wniesienie apelacji co do kary powoduje, iż uważa się ją za zwróconą przeciwko całości rozstrzygnięcia o karze i środkach karnych, jednak ustawodawca w paragrafie tym wyraźnie nie wskazał, że także przeciwko rozstrzygnięciu o środkach kompensacyjnych. Natomiast już w ramach § 3 art. 447 k.p.k. zaakcentował, że apelację co do środka karnego, środka kompensacyjnego albo przypadku uważa się za zwróconą odpowiednio przeciwko całości rozstrzygnięcia o środkach karnych albo o środkach kompensacyjnych albo o przypadku. W konsekwencji tego można by stwierdzić, że ewentualna zmiana przez sąd odwoławczy wysokości orzeczonej kary co do zasady nie wpływa na obowiązek naprawienia szkody. Należy więc przyjąć, że uchylenie lub zmiana orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody są dopuszczalne tylko wówczas, gdy w apelacji zostanie sformułowany odrębny konkretny zarzut odnoszący się do określonych nieprawidłowości jakie zaistniały przy jego zasądzeniu³⁷. Istotne jest przy tym to, że jeśli sąd odwoławczy uchyli orzeczenie w zakresie dotyczącym naprawienia szkody i umorzy postępowanie, to sprawcy, który już uprzednio naprawił wyrządzoną szkodę, przysługuje na podstawie art. 410 k.c. roszczenie wobec pokrzywdzonego o zwrot nienależnego świadczenia. Trzeba zaakcentować, że mimo iż obowiązek naprawienia szkody uzyskał charakter środka kompensacyjnego, to jednak orzeczenie o nim nadal jest elementem wyroku wydawanego przez sąd karny. W związku z tym wciąż mają do niego zastosowanie gwarancje procesowe (w tym zasada *reformationis in peius*) zawarte w k.p.k.

Reasumując, należy stwierdzić, że w zależności od tego, w jakim charakterze obowiązek naprawienia szkody jest stosowany, tj. czy jako środek kompensacyjny, czy jako warunek probacyjny, a niekiedy również w zależności od procesowego zaawansowania sprawy lub różnych możliwych *in concreto* do zastosowania sposobów zakończenia postępowania, orzeczenie zasądzające go może być wydane na rozprawie lub na posiedzeniu (co do zasady w formie wyroku). Jeżeli chodzi o forum, na którym sąd decyduje o zasądzeniu takiego obowiązku, to można stwierdzić, że takie orzeczenia zapadają najczęściej na rozprawie. Stanowi ona podstawową formę, podczas której wydawany jest wyrok skazujący stanowiący warunek *sine qua non* do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako środka kompensacyjnego. Jednak możliwe jest także, aby taki wyrok został w pewnych określonych przypadkach wydany na posiedzeniu. Obowiązek ten może być także zasądzony jako środek probacyjny, który może zostać orzeczony w sytuacji stosowania przez sąd warunkowego umorzenia postępowania (art. 67 § 3 k.k.) oraz warunkowego

³⁷ Zob. A. Kaftal, *Glosa do uchwały SN z dnia 6 czerwca 1967 r., VI KZP 10/67*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1968, nr 9, s. 385–388.

zawieszenia wykonania kary (art. 72 § 2 k.k.). W takich przypadkach nie ma on charakteru samoistnego, ponieważ towarzyszy zastosowaniu instytucji, z którymi w konkretnej sprawie jest powiązany. Aktualnie uzyskał on bardziej cywilistyczny charakter, ale nadal realizuje w pewnym zakresie również m.in. funkcję penalną (wychowawczą)³⁸. Jednak należy zaakcentować, że niezależnie od tego, w jakim charakterze sąd *in concreto* taki obowiązek naprawienia szkody zastosuje, to zawsze powinien w wyroku sprecyzować jego zakres (w całości czy w części), wskazać wysokość wyrządzonej szkody lub krzywdy, a także sposób ich rekompensaty. Regułą powinno być zobowiązanie sprawcy przestępstwa do kompensacji szkody w całości (art. 361 k.c.)³⁹. Trzeba przy tym zauważyć, że w k.k. nie ma przepisu, który regulowałby zasady orzekania o naprawieniu szkody w prawie karnym (art. 46 k.k. tylko odsyła do przepisów prawa cywilnego), w związku z tym zastosowanie mają tutaj aktualnie takie regulacje prawa cywilnego, jak, np. art. 361 k.c., 362 k.c., 363 k.c. czy 440 k.c.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Brózek P., *Utracone korzyści (lucrum cessans) i tzw. szkoda ewentualna w prawie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 11–12.
- Brózek P., *O problemie orzekania nawiązki „zamiast” obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 46 § 2 Kodeksu karnego)*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 3.
- Cieślak M., *Pierwszoinstancyjna procedura warunkowego umorzenia postępowania*, „Nowe Prawo” 1971, nr 4.
- Domański W., *Umorzenie konsensualne (art. 59a k.k.). Wystąpienie podczas III Krakowskiego Forum Karnistycznego*, „Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, R. XIX.
- Gensikowski P., *Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w świetle projektów nowelizacji Kodeksu karnego*, [w:] D. Kala, I. Zgoliński (red.), *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego 2015 roku: wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015.
- Gensikowski P., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2006 r.*, „Palestra” 2008, z. 3–4.
- Gostyński Z., *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984.
- Gostyński Z., *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999, s. 124.

³⁸ P. Gensikowski, *Charakter prawny...*, s. 73–74.

³⁹ Zob. wyrok SN z 12 kwietnia 2018 r., sygn. akt III KK 128/18, Lex nr 2490903.

- Grajewski J., Paprzycki L., Płachta M., *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–424 k.p.k.*, Kraków 2003.
- Grajewski J., *Węzłowe problemy postępowania karnego*, „Przegląd Sądowy” 1996, nr 6.
- Grzegorz M., *O rozumieniu pojęcia szkody na gruncie prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 2.
- Kaftal A., *Glosa do uchwały SN z dnia 6 czerwca 1967 r., VI KZP 10/67*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1968, nr 9.
- Kardas P., *Zarządzanie konfliktem. Dlaczego w prawie karnym potrzebne jest umorzenie kompensacyjne?*, Kraków 2019.
- Konarska-Wrzošek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002.
- Koper R., *Warunki umorzenia postępowania w trybie art. 59a k.k.*, „Ius Novum” 2014, nr 3.
- Koziół T., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 2009.
- Kulesza C., *Obowiązek naprawienia szkody a reguła onus probandi*, [w:] Z. Ćwiakalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody: w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian*, Warszawa 2010.
- Lach A., *Umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1–2.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Marek A., *Warunkowe umorzenie postępowania*, Warszawa 1973.
- Muszyńska A., Łucarz K., *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem – uwagi na tle nowelizacji kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2015, nr 3.
- Oleksy K., *Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a przedmiot i paradygmat procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 5.
- Paluszkiewicz H., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w toku rozprawy głównej – uwagi de lege ferenda*, „Palestra” 1996, nr 5–6.
- Pilch A., *Umorzenie kompensacyjne w trybie art. 59a k.k. – wybrane zagadnienia*, „Palestra” 2015, nr 7–8.
- Sakowicz A., *Opinia prawna na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 207.
- Sienkiewicz Z., [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Stefański R.A., *Umorzenie restytucyjne – odstępstwo od zasady legalizmu*, [w:] B. Dudzik, J. Koskowski, I. Nowikowski (red.), *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, Lublin 2015.
- Stefański R.A., Zabłocki S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1: *Komentarz do art. 1–166*, Warszawa 2017.
- Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkada na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.

Uzasadnienie rządowego projektu Kodeksu karnego, [w:] *Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.

Walczyński I., *Charakter prawny środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, 2020, Lex.

Wróbel W., *Umorzenie kompensacyjne z art. 59a kk – problemy do rozstrzygnięcia*, „Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, nr 2.

Zalewski W., *Środki karne*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 2: *Komentarz do artykułów 32–116*, Warszawa 2011.

Akty prawne

Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155).

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 206, poz. 1589).

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247).

Uchwała SN z dnia 22 grudnia 1994 r., sygn. akt II KRN 234/94, „Wokanda” 1995, nr 5, poz. 13.

Orzecznictwo

Wyrok SN z 4 marca 2005 r., sygn. akt WK 3/05, Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Karne i Wojskowa) 2005, nr 1, poz. 496.

Wyrok SN z 23 listopada 2006 r., sygn. akt I KK 328/06, OSNKW 2007, nr 2, poz. 20.

Wyrok SA w Warszawie z 14 kwietnia 2016 r., sygn. akt I ACa 950/15, Lex nr 2044269.

Wyrok SA w Katowicach z 23 marca 2017 r., sygn. akt II AKa 55/17, Lex nr 2310575.

Wyrok SN z 10 sierpnia 2017 r., sygn. akt II CSK 844/16, Lex nr 2360531.

Wyrok SN z 12 kwietnia 2018 r., sygn. akt III KK 128/18, Lex nr 2490903.

Wyrok SA w Gdańsku z 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt II AKa 325/17, Lex nr 2634965.

Wyrok SA w Warszawie z 16 listopada 2018 r., sygn. akt II AKa 395/18, Lex nr 2601088.

Wyrok SA w Białymstoku z 22 stycznia 2020 r., sygn. akt I ACa 436/19, Lex nr 2946526.

A few words about the form of judgments on compensation for damage and non-pecuniary damage and the forum competent to issue them in criminal proceedings

Summary

The obligation to make reparation can only be imposed on the offender on the basis of the relevant judgment and is an integral part of it. Depending on the nature in which it is applied in concreto, i.e. whether as a compensatory measure or as a probationary condition, and sometimes also depending on the procedural advancement of the case or on the various possible ways of ending the proceedings in a specific case, the ruling imposing it may be made at a hearing or at a session. In addition to the possibility of adjudicating it as a compensatory measure under Article 46 of the Criminal Code, this obligation may also be adjudicated as a probationary measure. The purpose of this publication is to draw attention to some important issues related to the forum and form of decisions on compensation of damage and harm in the course of a criminal trial. Currently, this institution has acquired a decidedly more civilized character, but it still has, to some extent, a penological (educational) function, especially when applied as a probationary condition. If the court in concreto applies such an obligation, it should in each case precisely specify the scope of the obligation to make reparation (in whole or in part), indicate the amount of damage inflicted by the perpetrator, the person entitled, the specific manner in which the damage or harm will be compensated, and possibly specify whether the payment will be spread in instalments (and if so, what will be the deadlines for their repayment). The rule should be that the perpetrator of the crime is obliged to compensate for the damage in full, while exceptions to this rule should be justified by important reasons. It should be noted that the Penal Code does not, in principle, contain any provisions which would regulate the principles of adjudicating on compensation of damages in penal law (Article 46 of the Penal Code refers to the provisions of civil law); therefore, at present, such provisions of civil law as e.g. Article 361 § 1 of the Civil Code, 362 § 2 of the Civil Code, 362 of the Civil Code, 440 of the Civil Code are applicable here. It should also be noted that imposing the obligation to redress damage on the perpetrator on the basis of Article 46 of the Code of Criminal Procedure is possible in the case of convicting the perpetrator, whereas he/she cannot be convicted of a time-barred crime. It should therefore be noted that as long as a conviction is an important prerequisite for imposing such an obligation as a compensation measure, the provisions of the Criminal Code regulating the issue of the statute of limitations for a criminal offence are still of particular importance here.

Keywords: criminal law, obligation to redress the damage, compensation, consensualism, damage, 46 of the Penal Code, conditional discontinuation of the proceedings, conditional suspension of the sentence

DOI: 10.31648/kpp.7765

Kacper Kostrzewa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-0050-9643

kacper.kostrzewa04200@gmail.com

Kradzież w latach 1700–1730 na podstawie ksiąg kryminalnych Dobczyc i Wiśnicza**Wstęp**

Ośrodki miejskie od wieków przyciągały wielu przestępców. Problem ten został dość dobrze opracowany w kontekście dużych miast Korony w XVI i XVII w. Fundamentalna jest tu działalność naukowa Marcina Kamlera, badającego głównie przestępczość Krakowa, Poznania i Lublina¹ oraz prace Witolda Maisla², który swoją działalność związał z Poznaniem. Także problem dawnego świata przestępczego Lwowa i Warszawy został zarysowany w pracach Andrzeja Karpińskiego³. Nie podjęto natomiast oddzielnych, szerszych badań nad światem przestępczym w XVIII w.⁴

Celem niniejszego artykułu jest zarysowanie zjawiska kradzieży oraz przestępstw z nią powiązanych, jak również sylwetek zлочyńców dokonujących tych czynów na terenie małych ośrodków miejskich – Dobczyc i Nowego Wiśnicza w latach 1700–1730. Brak opracowań w tym temacie może budzić wiele wątpliwości, zwłaszcza że badana społeczność, w wyniku wielkiej wojny północnej i zniszczeń nią spowodowanych, znalazła się w całkowicie innej sytuacji niż wiek wcześniej.

¹M. Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 2010; idem, *Świat przestępczy w Polsce XVI i XVII stulecia*, Warszawa 1991.

²W. Maisel, *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963.

³A. Karpiński, *Przestępczość we Lwowie w końcu XVI i XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1996, nr 87/4, s. 753–768; idem, *Paupers. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku*, Warszawa 1983.

⁴Marian Mikołajczyk podjął badania nad procesem kryminalnym w XVIII w. – zob. M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI–XVIII wieku*, Katowice 2013.

Statystyka, liczebność

Dobczyce u progu XVIII w. było miastem królewskim, w którym działał głównie sąd wójtowski oraz sąd wójtowsko-ławniczy. W 1701 r. król August II utworzył nowe jarmarki w mieście⁵, lecz już rok później Dobczyce zostały zniszczone przez wojska szwedzkie Karola XII, a w 1710 r. musiały walczyć z zarazą. W badanym okresie ludność tego ośrodka miejskiego wynosiła mniej niż 500 mieszkańców⁶. Nowy Wiśnicz również był małym miasteczkiem, jednak było to miasto prywatne, którego fundatorem był Stanisław Lubomirski⁷, a sądownictwo sprawował tu sąd wójtowsko-radziecko-ławniczy. Należy podkreślić, że ośrodki te całkowicie odbiegały strukturą od pobliskiego Krakowa i były odzwierciedleniem struktury miejskiej w dawnej Rzeczypospolitej, tworzonej głównie przez małe, kilkusetosobowe aglomeracje miejskie.

Podstawę do badań stanowiły zachowane księgi kryminalne (*libri maleficorum*), zwane również księgami czarnymi miasta Dobczyc z lat 1699–1737 oraz miasta Nowego Wiśnicza z lat 1665–1785. Wartość naukowa obydwu ksiąg jest ogromna, a zeznania w nich spisane pozwalają na poznanie świata przestępczego tego regionu. Niestety, w księdze kryminalnej Dobczyc istnieje luka w latach 1704–1714, a w księdze z Wiśnicza – w latach 1704–1715, co zapewne było spowodowane przez wojnę. Z lat 1700–1730 zachowało się łącznie 27 spraw dotyczących kradzieży i przestępstw z nią powiązanych, na podstawie których można zidentyfikować 179 mężczyzn i 10 kobiet mających do czynienia z tą kategorią czynów⁸. W grupie tej znajdują się wieloletni, jak i okazjonalni przestępcy, o których wiadomo, że dokonali przynajmniej jednego przestępstwa.

Analizę oparto na sprawcach, co do których można mieć największą pewność, odrzucając przy tym osoby niepewne oraz takie, które ciężko zidentyfikować. Złodzieje, gdy wspominali o sprzedaży skradzionego towaru, przeważnie zaznaczali, iż osoba kupująca „wiedziała, że jest kradziony”, dlatego z grona przestępców odrzucono kupców i rzemieślników, a w zeznaniach pojawiają się oni jednorazowo⁹. Do kategorii meliniarzy zaliczyć można ludzi, co do których istnieje pewność, że przechowywali i sprzedawali kradziony towar oraz dawali schronienie złoczyńcom. Natomiast do grona paserów zostały zaliczone osoby, które wiedziały o pochodzeniu łupów i namawiały do kolejnych kradzieży oraz osoby wielokrotnie występujące w zeznaniach jako nabywcy kradzionych przedmiotów. Oczywiście w wielu przypadkach obie te grupy również dokonywały kradzieży. O dalszych kategoriach zdecydował ciężar gatunkowy przestępstwa – i tak np. wieloletni złodziej,

⁵M. Baliński, T. Lipski, *Starożytna Polska. Województwo karkowskie*, Sandomierz 2015, s. 186.

⁶*Księga kryminalna miasta Dobczyc 1699–1737*, oprac. i wyd. M. Mikula, Kraków 2013, s. IX.

⁷*Acta Nigra Maleficorum Wisniciae (1665–1785). Księga czarna złoczyńców Sądu Kryminalnego w Wiśniczu (1665–1785)*, oprac. i wyd. W. Uruszczak, B. Migda, A. Karabowicz, A. Uruszczak, Kraków 2010, s. VIII.

⁸W grupie tej znajdują się osoby skazane przez wyroki sądowe, wydane na zeznaniach i powołane na torturach.

⁹Zob. B. Groicki, *Artykuły prawa maydeburskiego, które zową Speculum Saxonum z łacińskiego języka na polski przełożone y znowu drukowane. Roku Pańskiego 1629*, Przemysł 1760, s. 29.

który został skazany za rozbój, zaliczony został jako rozbójnik itd. Grupę nieokreślonego rodzaju przestępców tworzą osoby, których nie można zakwalifikować do pozostałych kategorii, oraz osoby powołane na torturach, o których nie ma informacji w czym się specjalizowali bądź informacje te są niejednoznaczne. Dane te przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Kradzież i przestępstwa powiązane w latach 1700–1730 w Dobzyczach i Nowym Wiśniczu

Rodzaj przestępstw	Liczba osób		Wartość procentowa
	Mężczyźni	Kobiety	
Kradzież	78	4	43%
Świętokradztwo	4	–	2%
Paserstwo	16	6	12%
Meliniarstwo	5	–	3%
Rozbój	28	–	15%
Kupowanie lub przechowywanie kradzionych towarów ¹⁰	3	–	1,5%
Pomocnictwo	2	–	1%
Usiłowanie morderstwa	1	–	0,5%
Nieokreślone	42	–	22%
Ogółem	179	10	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych księgi kryminalnej Dobzyc z lat 1699–1737 oraz Nowego Wiśnicza z lat 1665–1785.

Zauważalna jest duża liczba przestępców w kategorii ‘nieokreślone’, co wynika głównie ze sprawy Wojciecha Księżczaka oraz Józefa Krogulczaka sądzonych w Dobzyczach w 1715 r., którzy „tych wszystkich na tormentach powołali i śmiercią pieczętowali”¹¹. Mowa tu o wydanych przez nich 44 mężczyznach, gdzie tylko na temat ośmiu z nich udało się znaleźć dodatkowe dane, aby potwierdzić ich związek z określonym rodzajem przestępczości¹². Wszyscy z nich należeli do grupy rozbójników, która pręźnie działała na tych terenach. Co do pozostałych można jedynie przypuszczać, że byli wieloletnimi złodziejami i rozbójnikami.

¹⁰Do kategorii tej zaliczone zostały osoby, które wiedziały, że towary pochodzą z przestępczego procederu, jednak ze względu na swoją okazjonalną styczność z kradzionymi przedmiotami nie zostały zakwalifikowane jako paserzy.

¹¹*Księga kryminalna miasta Dobzyc...*, s. 69–70.

¹²Zob. P. Sadowski, *Gmina Pcim. Monografia geograficzno-historyczna*, Pcim 2003, s. 190–193.

Środowisko przestępcze

Przed sądem dobczyckim i wiśnickim w omawianych sprawach przeważnie stawali chłopci, ludzie luźni i mieszczenie, a w żadnej z badanych spraw nie występował obrońca. Odnośnie tej grupy nie ma wzmianek o osobach pochodzenia szlacheckiego, jak choćby we Lwowie¹³ czy w Krakowie¹⁴ w XVI i XVII w. Istnieje tylko jedna wzmianka o kontakcie podstarościego z grupą złodziei¹⁵. Z nielicznych informacji wynika, że złoczyńcy ci zajmowali się każdą możliwą pracą¹⁶, a jakiegokolwiek zajęcie próbowali podejmować w czasie swoich przestępczych wędrówek¹⁷. Paserzy i meliniarze najczęściej prowadzili karczmę bądź gospodę. Jednak procent udziału rzemieślników w procederze przestępczym z posiadanych zeznań jest znikomy, a różnica ta w stosunku do dużych miast koronnych przypuszczalnie wynika głównie z wiejskiego i małomiejskiego rejonu działania. O wieku sprawców nie posiadamy praktycznie informacji, a jedyna wzmianka dotyczy sprawy Stanisława Więcka, który ma „(...) już kilkadziesiąt lat”¹⁸. Również niewielki jest dostęp do informacji na temat rodzin sprawców. Wśród zeznań udało się natrafić tylko na 8 wspomnień¹⁹, które dotyczą żon sprawców oraz posiadanych dzieci²⁰. Wywodzenie się z rodziny sprawców bez wątplenia sprzyjało zejściu na przestępczą drogę²¹, co potwierdzają fragmenty spraw, z których wynika, że całe rodziny bądź spora ich część była powiązana z kradzieżami. To od krewnych niektórzy uczyli się kraść. Dalsi krewni czasem wiedzieli o tym procederze, a nawet przechowywali kradziony towar. Żony sprawców zwykle wiedziały o dokonywanych kradzieżach, a czasem były w nie zamieszane. Namawiały też do kolejnych grabieży²².

Zwykle podawaną przyczyną kradzieży była namowa²³, ale można przypuszczać, że broniąc się, w ten sposób liczono na lżejszy rodzaj kary. Najczęściej wspomnianym przedmiotem kradzieży była żywność, co może wskazywać, że motywacją działania był po prostu głód. Maciej Mazurek zeznał: „Wstąpiliśmy do dworu do jednego szlachcica i prosiłiśmy go o pożywienie, a on nas kańczugiem pociął”. Następnie ze swoim towarzyszem Franciszkiem włamał się do szlacheckiej komnaty, kradnąc m.in. jedzenie, suknie oraz broni²⁴. Jednak czy skutki działań wojennych zmusiły okoliczną ludność do zajmowania się kradzieżami? Lektura ksiąg kryminalnych, niestety, nie daje na to pytanie jednoznacznej odpowiedzi. Ponownie pomocne są tutaj obszernie zeznania

¹³ A. Karpiński, *Przestępczość we Lwowie...*, s. 756.

¹⁴ M. Kamler, *Świat przestępczy...*, s. 31.

¹⁵ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 29.

¹⁶ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 66, 73, 97, 100.

¹⁷ *Ibidem*, s. 74, 86.

¹⁸ *Ibidem*, s. 103.

¹⁹ *Ibidem*, s. 80, 99; *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 13, 30, 52.

²⁰ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 30.

²¹ J. Sprutta, *Przestępczość nieletnich w Polsce nowożytnej (XVI-XVIII wiek)*, „Nauczyciel i Szkoła” 2016, t. 1(59), s. 31–33.

²² *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 31.

²³ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 66, 79, 97.

²⁴ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 29.

rodziny Więcków sądzonych w Wiśniczu w 1723 r., którzy kradzieżą zajmowali się od 9 lat. Stanisław Więcek wspominał m.in.: „W te ruiny i złe lata jałem się tego”²⁵, zaczynając od kradzieży żywności swoją „karierę”. Dalsze sprawy prowadzone po 1714 r. nie wskazują przyczyn kradzieży, a oskarżeni wymieniają swoje przewinienia przeważnie bez podania okresu ich dokonania.

Moment dokonania pierwszej kradzieży jest trudny do uchwycenia, dlatego że czas zajmowania się tym procederem obciążał oskarżonego, przez co relatywnie rzadko o tym wspomniano. Z dostępnych wzmianek wynika, że sądzeni często posiadali wieloletnią praktykę w swoich kryminalnych poczynaniach²⁶, zajmując się głównie kradzieżą żywności oraz sukna. Wielu złodziejaszków posługiwało się różnego rodzaju przezwiskami, jak np. Fitynek, Kumba, i Bzdel. Dokonywano również zmiany nazwisk, jak choćby Jędrzej Ciat alias Różycki czy Krzysztof Prochownik nazywany przez towarzyszy też Paczanowskim. W zeznaniach nie udało się odnaleźć elementów mowy wałtarskiej²⁷, natomiast regularnie występuje w nich element żydowski. W większości wspomniani Żydzi nabywali kradziony towar, jednak tylko czterech z nich można zaliczyć do grona przestępców. Reszta występowała jednorazowo, a przesłuchiwany nie zaznaczył, że nabywcy wiedzieli o tym, iż produkty pochodzą z przestępczego procederu. Bez wątplenia Żydzi byli szeroko powiązani z dawnym światem przestępczym, zajmując się szczególnie paserstwem, ponieważ za nabywanie kradzionych towarów nie groziły im żadne konsekwencje; nie mogli tylko nabywać rzeczy kościelnych²⁸. Złodziejskie grono było także tworzone przez byłych i będących na służbie żołnierzy, natomiast brak jest informacji o współpracy przestępców z katem oraz innymi służbami porządkowymi, które prawdopodobnie występowały w niewielkim stopniu w tego rodzaju ośrodkach miejskich.

Wędrowki

Lektura ksiąg daje obraz mobilności dawnych przestępców, a jest ona naprawdą zaskakująca. Przykładowo, Mikołaj Kotlarski zeznał m.in.: „(...) Zaszedłem aż do Poznania” oraz „iż będąc na ten czas w Warszawie (...)”²⁹. Ta sytuacja jednak była wyjątkiem, gdyż Kotlarski jako jedyny z sądzonych przebył takie odległości. Reszta obwinionych ciągle podróżowała, ale tylko między okolicznymi miejscowościami, szukając nowych łupów oraz miejsc zbycia. Na podstawie wszystkich zeznań udało się naliczyć 115 różnych miast i wsi, w których przesłuchiwani bywali i dokonali przestępstwa. Większość z nich znajdowała się na terenie dzisiejszego województwa małopolskiego, co pozwoliło określić orientacyjną odległość dokonywanych przestępstw od miejsca

²⁵ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 97.

²⁶ *Ibidem*, s. 99; *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 17, 24, 30.

²⁷ Zob. B. Walczak, *Najstarszy polski słowniczek gwary złodziejskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 1993, nr 1–2, s. 60–65.

²⁸ B. Groicki, *Porządek sądów y spraw mieyskich prawa maydeburskiego w Koronie Polskiej w Krakowie drukowany roku pańskiego 1616*, Przemyśl 1760, s. 33.

²⁹ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 16–17.

skazania³⁰. W przypadku obu miast głównym obieranym kierunkiem były miejscowości oddalone w odległości ok. 30 km od miasta, co pozwala pokonać ten dystans marszem w jeden dzień. W Nowym Wiśniczu na 45 wzmianek³¹ o odwiedzanych miejscach aż 29 z nich znajdowało się w odległości ok. 30 km od miasta, co stanowi ok. 64% wszystkich odwiedzonych miejscowości. Natomiast w Dobczycach wartość ta jest jeszcze wyższa, ponieważ na 73 wzmianki aż 54 miejscowości znajduje się w odległości dnia marszu od miasta, co stanowi ok. 74% wszystkich miejscowości. Różnica ta zapewne wynika z tego, że Kraków, który był powszechnym kierunkiem wędrówek, leży w odległości ok. 30 km od Dobzyc. Dodając do tych wartości kategorię miejscowości znajdujących się w odległości od 30 do 60 km, otrzymane wyniki wskazują, że w sprawach z Wiśnicza aż 84% wspomnianych miejscowości znajdowało się w maksymalnej odległości 60 km od miasta. W Dobczycach ta wartość wynosiła aż 93%. Wynika z tego, że starano się oddalać zwykle na jeden dzień marszu od miasta, ewentualnie dwa. Dłuższe, kilkudniowe dalekie podróże występowały dosyć rzadko, a charakterystyczne było grasowanie po okolicznych wsiach i miasteczkach. Podróże do miejscowości znajdujących się w odległości do 100 km sporadycznie przewijają się w zeznaniach, a wędrówki powyżej tego dystansu stanowią prawdziwe wyjątki.

Najpopularniejszym kierunkiem opryszków był Kraków – największy wówczas ośrodek miejski w tej części kraju. Często wspomniane były także Bochnia, Wieliczka oraz Raciborowice. Dane w tej części pokrywają się z kierunkami krakowskich złoczyńców z XVI i XVII w., przez których również często obranym kierunkiem były Wieliczka oraz Bochnia (sytuacja zmieniła się w wypadku podróży dalekich, które w ich zeznaniach występowały o wiele częściej). Często wspomniany przez nich był Poznań, jak również Lwów, Warszawa oraz inne miasta znajdujące się poza ówczesnym województwem małopolskim (np. Olkusz, Miechów czy Tarnów leżące niedaleko Krakowa, które nie pojawiają się w zeznaniach z Dobzyc i Wiśnicza³²).

Kradzież

Ciągle wędrówki pozwalały na kolejne rabunki, które na ogół nie były poprzedzone konkretnym planem. Wykorzystywano nadarzącą się okazję, choćby kradnąc rzeczy z drogi lub pola³³ albo wykorzystując nieuwagę mieszkańców. Wynika to z tego, że najczęstszym przedmiotem kradzieży była żywność, żywy inwentarz oraz różnego rodzaju sukno i narzędzia. Zaspokajano tym samym codzienne potrzeby, aby móc przeżyć kolejne dni. Kradziono także bydło albo konie, które następnie sprzedawano, co przynosiło dość duże zyski. W księgach można znaleźć tylko pojedyncze wzmianki o profesjonalnych

³⁰ Obliczenia nie obejmują miejsc, których nie udało się odnaleźć na współczesnych mapach.

³¹ Jeśli w zeznaniach tej samej osoby powtarzał się np. Kraków, był on liczony tylko raz. Jeśli dwie różne osoby zeznawały o przestępstwie dokonany w Krakowie, wówczas był on liczony dwukrotnie itd.

³² M. Kamler, *Świat przestępczy...*, s. 136–137.

³³ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 68, 97; *Księga kryminalna miasta Dobzyc...*, s. 24.

koniokradach, którzy z tego procederu uczynili swoje główne źródło dochodu³⁴. Popularna była też kradzież pieniędzy. Łupem złodziei padały różne sumy pieniędzy, przeważnie kilka złotych, co stanowiło znaczną większość wszystkich kradzieży. Sumy sięgające wysokości kilkudziesięciu czy nawet kilkuset złotych były o wiele rzadziej spotykane. Chaos monetarny, zapoczątkowany w Rzeczypospolitej w 1659 r. przez bicie miedzianych boratynek³⁵ i psucie jakości pieniądza, miało swoje odzwierciedlenie także w tych kradzieżach. W zeznaniach złościny często wyróżniali tzw. czerwone złote (dukaty), szelągi, tymfy oraz używali określenia „dobra moneta” (bona moneta). Na przykład Jan Zięba sprzedał krowę „za złotych 8 dobrą monetą”³⁶, a Mikołaj Kotlarski ukraść „złotych dwieście in bona moneta”³⁷. Określenia te pojawiały się w zeznaniach od początku kryzysu monetarnego. Pokazuje to, że przestępcy ci orientowali się w sytuacji monetarnej i znali prawdziwą wartość monet będących w obiegu.

Zwykle kradziono nocnym sposobem bądź podkopywano się pod komory. Są to dosyć proste sposoby, co jest związane z teatrem działania i przedmiotem kradzieży. Powtarzają się też wzmianki o rozbijaniu kłódek³⁸, lakonicznie natomiast przestępcy wspominali o wytrychach oraz innych sposobach³⁹. Sytuacja zmieniła się przy większych, kilkuosobowych kradzieżach. Przykładowo, przed dokonaniem kradzieży w kościele sprawcy na mszy patrzyli „sobie na ołtarzach srebro, gdzie było” i wyczekiwali odpowiedniego momentu. „(...) Haczkiem żelaznym kłódkę do przysianku otworzył i wleźliśmy”⁴⁰. Natomiast świętokradca Stefan Domagalski zeznał: „Iżem ten umysł miał, gdyby mnie byli nie postrzegli, to bym się był po chorągwią spuścił z chóru do kościoła po szafie, to bym był brał, co by mi się natrafiło”⁴¹. Po grupowej kradzieży towar dzielono, lecz na podstawie zeznań nie da się określić, czy występowała jakakolwiek hierarchia w takich złodziejskich grupach.

Złodzieje zwykle szybko spożywali zdobytą żywność, a uzyskane pieniądze najczęściej przepijali w karczmach, sprzedając tam też swoje łupy⁴². Nabywców poszukiwano również podczas wędrówek, a najczęściej byli nimi napotkani rzemieślnicy, Żydzi oraz chłopci. Łupy chowano, zakopywano bądź wracano z nimi do zaufanych paserów i melinarzy, którym niekiedy oddawano część uzyskanych przedmiotów. Zdarzały się też sytuacje, kiedy paserzy odbierali towar, nie dając w zamian żadnej zapłaty⁴³. Kilkukrotnie złodziejskim łupem padała różnego rodzaju broń, drogie tkaniny, rzadziej jakaś biżuteria czy ekskluzywne towary. W zeznaniach nie występują włamania do sklepów rzemieślniczych, kamienicy czy okradanie urzędników miejskich (a nawet i państwowych), jak w przypadku krakowskich złodziei⁴⁴.

³⁴ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 65–69.

³⁵ Zob. E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie w latach 1601–1795*, Lwów 1934, s. 19–26.

³⁶ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 76.

³⁷ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 19.

³⁸ *Ibidem*, s. 75; *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 16, 37, 63.

³⁹ Np. stosowanie żerdzi – *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 17, 24.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 27.

⁴¹ *Ibidem*, s. 88.

⁴² *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 73, 75; *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 15, 43.

⁴³ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 18, 28.

⁴⁴ M. Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie...*, s. 59–68.

Tortury i wyrok

Kilkukrotnie sprawcy wspominali o sytuacjach, kiedy złapano ich na gorącym uczynku, po czym musieli ratować się ucieczką⁴⁵. Nieraz też mówili o swoim pobycie w miejskim więzieniu. Zwykle ich sprawy przed dobczyckim i wiśnickim sądami wiązały się z torturami, ponieważ na 58 osób skazanych wyrokami sądowymi w omawianych sprawach tylko 21 z nich nie zostało skazanych na męczenie. Przy sprawcach tych nie widniał protokół z przeprowadzonych tortur, a w dekrete sądowym nie ma o nich mowy. Informacje o niektórych z tych osób pochodzą z samego dekretu, gdzie wymieniono tylko orzeczoną karę i powód skazania⁴⁶. Wynika z tego, że przynajmniej ok. 64% skazanych była torturowana w celu wydobycia zeznań, co jest wynikiem kilkukrotnie wyższym w stosunku do dużych miast Korony z XVII w.⁴⁷ Ciekawy jest fakt, że w Nowym Wiśniczu po 1723 r. nie odnotowano stosowania takich praktyk, a powód z ich rezygnacji nie jest znany. W gronie osób, które uniknęły męczenia, głównie znajdują się paserzy oraz współnicy zamieszani w kradzież zboża. Dziwi fakt, że „jawne i dobrowolne wyznania”⁴⁸ świętokradcy Stefana Domagalskiego wystarczyły do uniknięcia tortur. Także ze sprawy złodziejki Katarzyny Papieżownej – jedynej kobiety skazanej na karę śmierci w powyższych sprawach – wynika, że uniknęła ona tortur. Stosowano przypalanie i rozciąganie, które były orzekane w bardzo różnych kombinacjach⁴⁹, a czasem w zeznaniach znajdują się też wzmianki o tym, ile razy dany sprawca ma być ciągnany i przypalany⁵⁰. Przy torturach z reguły stosowano się do zaleceń Groickiego⁵¹ na temat przesłanek ich stosowania oraz powtarzania.

„Złodziey ma być obieszon”⁵², „ażeby za trzy albo za więcej złodziejstw, w ten czas kara szubieniczna była (...)”⁵³ – pisali Groicki oraz Czechowicz. Z 58 zastosowanych kar⁵⁴ w omawianych wyrokach, ok. 61% stanowiły wyroki śmierci. Tabela 2 prezentuje orzeczone kary z uwzględnieniem przestępstw.

⁴⁵ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 29, s. 59.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 64.

⁴⁷ M. Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie...*, s. 319.

⁴⁸ *Księga kryminalna miasta Dobczyc...*, s. 88.

⁴⁹ M. Mikołajczyk, *op. cit.*, s. 309–322.

⁵⁰ *Acta Nigra Maleficorum Wisniciae...*, s. 80, 87.

⁵¹ B. Groicki, *Porządek sądów...*, s. 133–140.

⁵² *Ibidem*, s. 141.

⁵³ [J. Czechowicz], *Praktyka kryminalna to jest wzór rozważnego i porządnego spraw kryminalnych sądenia, według praw przyzwoitych i przystosowanych, zdaniem autorów poważnych przez...*, Chełmno 1769, s. 166.

⁵⁴ Jedna kara jest nieokreślona.

Tabela 2. Kary orzeczone w Dobzyczach i Nowym Wiśniczu w latach 1700–1730 za kradzież i przestępstwa powiązane

Kary	Przestępstwa				
	Kradzież	Świątokradztwo	Rozbój	Paserstwo	Inne
Powieszenie	17	-	1	-	-
Ścięcie	2	-	-	-	-
Spalenie	-	2	-	-	-
Ćwiartowanie	-	-	12	-	1 ⁵⁵
Grzywna	-	-	-	8	-
Grzywna i plagi	8	-	-	-	-
Plagi i wygnanie	1	-	-	-	-
Złagodzenie wyroku	3	1	-	-	1 ⁵⁶

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych księgi kryminalnej Dobzyc z lat 1699–1737 oraz Nowego Wiśnicza z lat 1665–1785.

Z reguły przestępcy sądzeni za kradzież skazywani byli na karę śmierci (19 na 31 wyroków – ok. 61%), a w gronie tym znaleźli wieloletni złodzieje. Skazani na pozostałe kary byli zamieszani zwykle w kradzież zboża i pomoc przy niej⁵⁷; nie były one bardzo dotkliwe, np. chłosta oscylowała od 10 do 120 uderzeń. Natomiast w dużych miastach o wiele częściej można było się spotkać z karą chłosty i relegacji z miasta⁵⁸. Różnica ta wynika z charakteru wielkomiejskich ksiąg, gdzie znajduje się o wiele więcej drobnych spraw. Wobec Katarzyny Papieżownej – jedynej kobiety skazanej na śmierć – orzeczono karę ścięcia. W przypadku rozbójników prym wśród kar wiodło ćwiartowanie, w przeciwieństwie do dużych miast koronnych⁵⁹. Kary zastosowane wobec paserów pokazują, że nie byli oni szczególnie ścigani, zwłaszcza że w zeznaniach podawane były osoby, które tym procederem zajmowały się przez wiele lat⁶⁰. Pięciokrotnie złagodzone wyrok, odstępując od kary śmierci za wstawiennictwem „godnych osób”, co przy niektórych sprawach mogło być zaskakujące. W sprawie świątokradcy Stefana Domagalskiego z pomocą „godnych ludzi” karę zamieniono na chłostę oraz obowiązek rękojmi dwóch sąsiadów. Z kolei wielokrotny złodziej Marcin Ludwikowski został uwolniony od szubienicy po interwencji księdza, któremu podkrađał różnego rodzaju przedmioty. Nie została wobec niego zasądzona nawet chłosta⁶¹.

⁵⁵ Skazanie za usiłowanie morderstwa w czasie kradzieży.

⁵⁶ Skazanie za pomocnictwo przy kradzieży.

⁵⁷ Czechowicz pisał, że sędziowie przy orzekaniu kary powinni zwracać uwagę na powód kradzieży – zob. J. Czechowicz, op. cit., s. 160.

⁵⁸ M. Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie...*, s. 350; W. Maisel, op. cit., s. 267

⁵⁹ M. Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie...*, s. 363; W. Maisel, op. cit., s. 279–281.

⁶⁰ W sprawach przestępców z Krakowa, Poznania i Lublina ci sami paserzy i meliniarze występują na przestrzeni wielu lat w różnych zeznaniach. Zob. M. Kamler, *Świat przestępczy...*, s. 72–95.

⁶¹ *Księga kryminalna miasta Dobzyc...*, s. 81.

Zakończenie

Ta skromna liczba spraw pozwala wyciągnąć pewne wnioski w porównaniu do przestępców z dużych miast. Można zauważyć inną strukturę zawodową obwinionych, co wynika z terenu, na jakim działali. Przekłada się to na fakt, że sprawcami omawianych czynów były zwykle chłopci, słudzy pańscy, ludzie luźni i żołnierze. Liczba rzemieślników dokonujących tego typu przestępstw była znikoma. Potwierdza się jedynie tendencja dotycząca paserów/meliniarzy, którzy zwykle prowadzili karcznię albo gospodę. Osoby sądzone były głównie przestępcami lokalnymi, działającymi przeważnie na terenie w promieniu jednego dnia drogi, ewentualnie dwóch od miasta sądu. Rzuca to na kradzieże, które z reguły były drobne i służyły do przeżycia kolejnych dni. Wielkie kradzieże zdarzały się rzadko, tak samo jak dalekie wędrówki.

Duża liczba rozbójników dokonujących kradzieży stanowiła odzwierciedlenie wpływów zbrojstwa beskidzkiego działającego na tych terenach. Ciężko z zeznań jednoznacznie określić, czy wojna wpłynęła na okoliczną ludność i jej skłonności do kradzieży, lecz można przypuszczać, że w pewnym stopniu tak, co miało przełożenie w częstych kradzieżach żywności i żywego inwentarza. Udział procentowy tortur i orzecznictwo kar różnił się w kilku aspektach od tego występującego w dużych miastach. Można zauważyć preferowanie kary ćwiartowania wobec rozbójników oraz brak kar śmierci w przypadku paserów, co wynikało z niewielkiej szkodliwości ich działalności w omawianych sprawach. Zwraca uwagę również duży odsetek kar śmierci i zastosowanych tortur, jednak należy pamiętać, że sądy dobczycki i wiśnicki zajmowały się najpoważniejszymi sprawami, w przeciwieństwie do sądów dużych ośrodków miejskich, które często orzekały też w sprawach drobnych, co przekładało się na niższy odsetek kar śmierci i zastosowanych tortur. Zdarzały się też niezrozumiałe wyjątki w kwestii orzeczonej bądź złagodzonej kary⁶².

Powyższe wyniki trzeba traktować jako przypuszczenia, ponieważ mogą się zmieniać w zależności od przyjętych metod badawczych. Niestety, współcześni dysponują tylko tym, co pozostawili ówcześni pisarze sądowi, a zatem pozostało to, co uznali za warte zapisania. Zapewne wiele faktów przestępcy ukryli w czasie zeznań, bo mogły być elementem obciążającym, co zmusza do kolejnych badań nad małomiejskim i wiejskim światem przestępczym, który w pewnym stopniu różnił się od świata wielkich miast.

⁶²To samo zaznaczył M. Kamler, *Kary za przestępstwa pospolite w dużych miastach polski w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1994, R. CI, nr 3, s. 37.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Acta Nigra Maleficorum Wisniciae (1665–1785). Księga czarna zлочyńców Sądu Kryminalnego w Wiśniczu (1665–1785)*, oprac. i wyd. W. Uruszczak, B. Migda, A. Karabowicz, A. Uruszczak, Kraków 2010.
- [Czechowicz J.], *Praktyka kryminalna to jest wzór rozważnego i porządnego spraw kryminalnych sądenia, według praw przyzwoitych i przystosowanych, zdaniem autorów poważnych przez...*, Chełmno 1769.
- Groicki B., *Artykuły prawa maydeburskiego, które zową Speculum Saxonum z lacińskiego języka na polski przełożone y znowu drukowane. Roku Pańskiego 1629*, Przemyśl 1760.
- Groicki B., *Porządek sądów y spraw mieyskich prawa maydeburskiego w Koronie Polskiej w Krakowie drukowany roku pańskiego 1616*, Przemyśl 1760.
- Księga kryminalna miasta Dobzyc 1699–1737*, oprac. i wyd. M. Miękula, Kraków 2013.

Literatura

- Baliński M., Lipski T., *Starożytna Polska. Województwo krakowskie*, Sandomierz 2015.
- Kamler M., *Kary za przestępstwa pospolite w dużych miastach polski w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1994, R. CI, nr 3.
- Kamler M., *Świat przestępczy w Polsce XVI i XVII stulecia*, Warszawa 1991.
- Kamler M., *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 2010.
- Karpiński A., *Paupers. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku*, Warszawa 1983.
- Karpiński A., *Przestępczość we Lwowie w końcu XVI i XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1996, nr 87/4.
- Maisel M., *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963.
- Mikołajczyk M., *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI–XVIII wieku*, Katowice 2013.
- Sadowski P., *Gmina Peim. Monografia geograficzno-historyczna*, Peim 2003.
- Sprutta J., *Przestępczość nieletnich w Polsce nowożytnej (XVI–XVIII wiek)*, „Nauczyciel i Szkoła” 2016, t. 1(59).
- Tomaszewski E., *Ceny w Krakowie w latach 1601–1795*, Lwów 1934.
- Walczak B., *Najstarszy polski słowniczek gwary złodziejskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 1993, nr 1–2.

Theft in the years 1700–1730 on the basis of the criminal records of the towns of Dobczyce and Wiśnicz

Summary

The aim of this article is to outline the problem of theft and related crimes, as well as to examine the profiles of the criminals who committed these acts in small urban centers of the former Kraków voivodeship – Dobczyce and Nowy Wiśnicz in the years 1700–1730. The analysis of the phenomenon was made on the basis of 27 court cases from the criminal records of the town of Dobczyce from the years 1699–1737 and the town of Nowy Wiśnicz from the years 1665–1785. On their basis, 189 people were identified – the perpetrators of the crimes and their helpers. Reading the surviving testimonies allowed to determine their lifestyle, the methods they used and the items they stole. The obtained data partially indicate the professional and social structure of these perpetrators, which differs from the structure of criminals operating in large Polish cities in the 16th and 17th centuries. The imposed penalties largely correlate with the jurisprudence of courts of large cities in similar cases from previous centuries and with the recommendations of old Polish law experts. These results make it possible to establish to some extent who the perpetrators of these crimes were and what their motives were.

Keywords: Old Polish crime, 18th century, theft, history of law, history of criminal law

DOI: 10.31648/kpp.7766

Oksana Soroka

Narodowy Uniwersytet Medyczny w Iwano-Frankiwsku (Ukraina)

ORCID: 0000-0002-9510-2936

soroka_oxana@ukr.net

Błędy medyczne – doświadczenia ukraińskie**Wprowadzenie**

Według danych Światowej Organizacji Zdrowia (dalej jako WHO) 2019 r. w krajach o niskich i średnich dochodach rejestruje się rocznie około 134 mln przypadków błędów medycznych lub zaniedbań ze strony personelu medycznego. WHO postanowiła zwrócić uwagę świata na ten problem, ponieważ nawet branże wysokiego ryzyka, takie jak lotnictwo i przemysł jądrowy, mają znacznie wyższe wyniki w zakresie bezpieczeństwa w porównaniu z branżą opieki zdrowotnej. Prawdopodobieństwo śmierci w wypadku samochodowym wynosi od 1 do 3 mln, natomiast prawdopodobieństwo śmierci pacjenta w wyniku wypadku w praktyce medycznej od 1 do 300. Nadto WHO podaje, że błędy i zaniedbania personelu medycznego stanowią nie tylko zagrożenie dla zdrowia i życia pacjentów, ale także znaczne straty finansowe dla placówek medycznych. Według ekspertów tej organizacji podjęcie działań profilaktyczno-zapobiegawczych w szpitalach będzie kosztowało mniej niż leczenie skutków szkód wyrządzonych zdrowiu pacjentów. W samych Stanach Zjednoczonych ukierunkowane działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa opieki zdrowotnej pozwoliło na zaoszczędzenie około 28 mld dolarów w ciągu pięciu lat. WHO zauważa również, że najczęstszymi rodzajami błędów w dziedzinie medycyny są błędy w przepisywaniu leków, w tym niejasne instrukcje, stosowanie niejasnych skrótów, nieodpowiednie dawkowanie. Pacjenci często cierpią i umierają w wyniku błędnego lub opóźnionego rozpoznania, a także w wyniku powikłań pooperacyjnych¹.

¹https://news.un.org/ru/story/2019/09/1363052?utm_source=UN+News+-+Russian&utm_campaign=8606c782f5-EMAIL_CAMPAIGN_2019_09_21_05_00&utm_medium=email&utm_term=5_630 (dostęp: 16.02.2022).

Błędy medyczne

Błędy medyczne znajdują się w wykazie błędów zawodowych, wśród których są także błędy pilota, dyspozytora, prawnika, księgowego, fryzjera itp. W praktyce społeczeństwo nie zwraca się do Policji w sytuacji niezadowolenia z pracy fryzjera, ale szanse na reakcję służb mogą być znacznie większe, gdy pacjenci są niezadowoleni z pracy lekarza. Dlaczego tak się dzieje? W przeciwieństwie do innych błędów zawodowych medycyna jest jedną z najbardziej wrażliwych dziedzin, która wiąże się z największą wartością cenioną przez człowieka – jego życiem i zdrowiem. Konsekwencje błędów medycznych są często nieodwracalne, a także charakteryzują się latencją (tzn. są nieoczywiste). Lekarze nierzadko czują się urażeni, gdy słyszą o błędach medycznych. Według nich błąd medyczny nie pociąga za sobą odpowiedzialności dyscyplinarnej, administracyjnej lub karnej, ponieważ jest zachowaniem w dobrej wierze i nie jest związany ani z brakiem dbałości i należytej staranności, ani też nie ma tu zamiaru działania na szkodę pacjenta. Trzeba także wyraźnie podkreślić, że nie wszystkie powikłania podczas zabiegów medycznych są związane z własnymi decyzjami lekarza. Stan pacjenta może się pogorszyć, jeśli pielęgniarka nie zdążyła na czas zrobić zastrzyku czy też innych zleconych czynności. Zdrowie, a nawet życie pacjenta zależą czasem od innych osób, niezwiązanych z leczeniem chorego, choćby od służb energetycznych (elektryków), pracowników techniki medycznej i zaopatrzenia. Pierwsi z wymienionych dbają o stałość dostaw energii elektrycznej, ale przecież są takie sytuacje, podczas których uszkodzone zostają trakcje przesyłowe bądź też mają miejsce inne okoliczności (np. pożar), które wymagają wyłączenia sieci energetycznej. W drugiej grupie są natomiast pracownicy techniczni, których zadaniem jest dbałość o stały dostęp do tlenu czy aparatury diagnostycznej, terapeutycznej, np. tomografu, respiratora, namiotu tlenowego itd. Niekiedy życie człowieka przebywającego w szpitalu zależy od zachowania personelu medycznego, który nieumyślnie postąpił, zapalając świeczkę na oddziale intensywnej terapii za zmarłego pacjenta w pobliżu aparatów z tlenem².

Z tego też względu eksperci coraz częściej posługują się terminem „wady w opiece medycznej”, które obejmują wszelkie wady lub błędy podczas rozpoznawania chorób, leczenia, nieuzasadnionego przepisywania leków, pomyłki w organizacji opieki medycznej i inne. W tym miejscu nie sposób nie zadać pytania, dlaczego liczba tych wad stale rośnie i jak można temu zapobiec?

W ustawodawstwie ukraińskim wciąż nie ma prawnej definicji błędu medycznego. Jednocześnie, mimo braku legalnej definicji, uznaje się za takowy w zawodowej działalności medycznej, pod warunkiem że błąd został popełniony bez umyślnego zamiaru. Za takie działania lekarz może ponosić odpowiedzialność cywilną, administracyjną, dyscyplinarną. W praktyce błędy medyczne klasyfikowane są jako diagnostyczne,

²Przypadek z grudnia 2021 r., który miał miejsce w Ukrainie: <https://tsn.ua/exclusive/pozhezhu-u-co-vid-reanimacyi-na-prikarpatti-sprovokovala-svichka-yaku-zapalila-za-upokiy-pomerlogo-pacyjenta-1942723.html> (dostęp: 16.02.2021).

techniczne, merytoryczne i deontologiczne. Przyczyny takich błędów można podzielić na obiektywne i subiektywne. Przyczyny obiektywne to: niedostateczny rozwój medycyny na danym etapie historycznym, ciężki stan pacjenta, nietypowy przebieg choroby, brak niezbędnego sprzętu medycznego, leków. Do subiektywnych należą: niski poziom kwalifikacji lekarza, niedoszacowanie lub przeszacowanie wyników badań lekarskich pacjenta, nieprzestrzeganie standardów (protokołów, procedur) leczenia, oraz formalny stosunek do pacjenta.

„Błąd medyczny” należy odróżnić od „przestępstwa medycznego”, które opisano w Kodeksie karnym Ukrainy³ w części *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu osoby*, zawierającej kilkanaście „artykułów medycznych”, w ramach których omówiono kiedy pracownik medyczny może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej.

W przypadku rzeczonoego przestępstwa medycznego ten, kto miał obowiązek i możliwość należytego wykonywania swoich obowiązków zawodowych, ale nie zrobił tego z powodu zaniedbania (niebaldstwa, nieuczciwości), podlega odpowiedzialności karnej. Istnieje również różnica w ocenie karnoprawnej w zależności od stopnia uszczerbku na zdrowiu pacjenta. Wskazywany jest poważny uszczerbek na zdrowiu lub śmierć jako przesłanka takiej odpowiedzialności⁴.

W ostatnim czasie rośnie liczba rozpatrywanych sporów w relacjach lekarz – pacjent w sądach ukraińskich, choć takie przypadki nie są one informacyjnie rozpowszechnione w społeczeństwie. Nie ma oficjalnych statystyk dotyczących takich postępowań. Zdaniem autorki niniejszego artykułu może wynikać to z niskiego poziomu kultury prawnej pacjentów, ciężkiego stanu pokrzywdzonego pacjenta po chorobie, niewystarczającej sytuacji materialnej danego pacjenta, obawy przed ewentualnym ujawnieniem informacji o diagnozie, wątpliwościami odnośnie skuteczności działań sądowych, trudnościami w zebraniu dowodów w przypadkach ewentualnych błędów medycznych, braku niezależnej ekspertyzy, a także z braku reklam społecznych, które wyjaśniałyby, gdzie można zwrócić się celem ochrony praw pacjenta.

Praktyka sądowa jest różnorodna, zarówno na korzyść pacjentów, jak i placówek służby zdrowia. Jeśli przeanalizujemy Jednolity Państwowy Rejestr Sądowy⁵, można zauważyć, że zawiera on jedynie niewielką liczbę wyroków skazujących i uniewinniających, które są kwalifikowane na podstawie art. 140 Kodeksu karnego Ukrainy⁶. Warto w tym miejscu przywołać dane w tym względzie:

- w 2015 r. wydano osiem wyroków skazujących i jeden uniewinniający,
- w 2016 r. wydano sześć wyroków skazujących i trzy uniewinnienia,
- w 2017 r. wydano sześć wyroków skazujących i jeden wyrok uniewinniający,
- w 2018 r. wydano siedem wyroków skazujących i dwa uniewinnienia,
- do września 2019 r. wydano siedem wyroków skazujących i dwa uniewinnienia⁷.

³ Kodeks karny Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n2> (dostęp: 16.02.2022).

⁴ Ibidem.

⁵ Jednolity Państwowy Rejestr Sądowy Ukrainy, <https://reyestr.court.gov.ua/> (dostęp: 16.02.2022).

⁶ Kodeks karny Ukrainy...

⁷ Jednolity Państwowy Rejestr...

W ocenie autorki takie statystyki są pozorne i nie są związane z wysoką jakością opieki medycznej, a tylko z niewidocznością działań niezgodnych z prawem w opiece medycznej. Po orzeczeniu sądu w postępowaniu karnym obowiązek rekompensaty szkody (odszkodowanie i zadośćuczynienie) na rzecz pokrzywdzonych spada na placówki medyczne, i to w ramach indywidualnych postępowań cywilnych, a to z kolei prowadzi do tego, że pacjenci muszą długo czekać na wypłaty. W tej chwili orzeczenia sądu, które mają prawomocny charakter, są tylko niewielką częścią procedury w otrzymaniu zasądzonego świadczenia. Zasądzone na rzecz pacjenta środki są czasami o wiele mniejsze niż rzeczywiste wydatki związane z leczeniem czy rehabilitacją. Wynika to z faktu, że często płatności w zakresie usług medycznych są dokonywane nieformalnie, a więc nie da się ich zrekompensować.

Być może niedługo jedną ze stron w takim postępowaniu sądowym będzie nowo utworzona Narodowa Służba Zdrowia Ukrainy (NSZU) jako narodowy ubezpieczyciel, który zawiera umowy z zakładami opieki zdrowotnej o świadczenia zdrowotne, strzegący przestrzegania zasad zawartych w takich umowach.

Brak uregulowania kwestii błędów lekarskich na poziomie ustawodawczym jest wbrew interesom pacjentów, lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej – pacjent nie ma pewności, że dostanie zadośćuczynienie czy odszkodowanie, lekarz nie jest chroniony przed nieuzasadnionymi zarzutami, placówki medyczne nie są chronione przed ewentualnym zablokowaniem rachunków bankowych i zajęciem mienia. Obowiązkowe ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej lekarzy mogłoby pomóc w rozwiązaniu tego problemu. W Ukrainie nie istnieje system państwowego ubezpieczenia od odpowiedzialności zawodowej lekarzy, którego wprowadzenie zwiększyłoby skuteczność odszkodowań dla pacjenta w przypadku błędu medycznego. Z drugiej strony ubezpieczenie takie byłoby swoistą gwarancją bezpieczeństwa zawodowego lekarzy.

Słuszną jest zatem opinia przewodniczącego ukraińskiej Komisji Zdrowia, Opieki Medycznej i Ubezpieczeń Zdrowotnych Michajła Raduckiego, który uważa obowiązkowe ubezpieczenie od odpowiedzialności zawodowej dla lekarzy za skuteczne narzędzie używane w innych krajach, chroniące interesy zarówno lekarza, jak i pacjentów⁸. Za pomocą wykonanej ekspertyzy ocenia się szkodę wyrządzoną pacjentowi w wyniku błędu lekarskiego, ale nie jest ona rekompensowana przez lekarza lub placówkę medyczną, a przez towarzystwo ubezpieczeniowe. Dzięki takiemu rozwiązaniu pacjent ma zagwarantowany zwrot kosztów, a lekarz nie musi, przykładowo, wyzbywać się majątku w celu wypłaty odszkodowania. Obecnie w Ukrainie pytanie o ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej lekarzy staje się coraz bardziej istotne. Placówki medyczne stały się przedsiębiorstwami non-profit. Aktualnie pacjenci mogą pozywać określony podmiot, ubiegać się o zablokowanie środków pieniężnych na bankowym

⁸<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3380817-mihajlo-raduckij-golova-komitetu-vr-z-pitan-zdova-nacii-medicnoi-dopomogi-ta-medicnogo-strahuvanna.html> (dostęp: 6.02.2022).

koncie szpitala itd. Aby ubezpieczenie OC stało się obowiązkowe i faktycznie działało, potrzebne są dwa elementy: zmiany w prawie oraz mechanizm finansowania programów ubezpieczeniowych⁹.

Kolejną komplikacją w sprawach medycznych jest przeprowadzenie ekspertyz medycznych na potrzeby postępowania sądowego, którego wynik może wyjaśnić, czy doszło do błędu lekarskiego lub czy zachowanie takie można uznać za przestępstwo. Ekspertyzy medyczne mogą trwać długo i zwykle takie są (często z przekroczeniem ostatecznego terminu). Wynika to z niewystarczającej liczby biegłych w danej specjalności, a także uzależnione jest od zebranych materiałów śledczych, poprawności sformułowania pytań przez śledczego do biegłego. W praktyce często dochodzi do sytuacji, w której wyniki ekspertyz dowodzą wadliwego działania w zapewnieniu pacjentowi opieki medycznej, które powstały na skutek nienależytego wykonania (niewykonania) obowiązków lekarskich, a mimo to lekarze unikają odpowiedzialności karnej z powodu upływu terminu karalności. Danych kompleksowych w tym zakresie nie ma.

Praktyka sądowa pokazuje, że pacjenci najczęściej są niezadowoleni z pracy lekarzy na takich kierunkach, jak chirurgia, położnictwo i ginekologia, neonatologia. Nowym zjawiskiem jest szantaż ze strony pacjentów w obszarze stomatologii i medycyny estetycznej, albowiem oczekiwania pacjentów są inne niż wykonane zabiegi zgodnie ze sztuką lekarską.

Wnioski

Podsumowując, należy zauważyć, że obecnie w Ukrainie nie ma w przepisach prawa medycznego sensu largo definicji błędu medycznego (zarówno samego pojęcia, jak i jego treści), co ostatecznie prowadzi do braku jasnego określenia granic między zwolnieniem od odpowiedzialności a ściganiem wykwalifikowanego pracownika służby zdrowia (lekarz, pielęgniarka, położna, technik medyczny) i/lub placówki opieki zdrowotnej. W cenie autorki błąd medyczny należy rozumieć jako obiektywnie niezgodny z prawem niekorzystny skutek opieki medycznej, spowodowany wieloma czynnikami, w tym subiektywnymi oraz obiektywnymi, choć te ostatnie wydają się mało prawdopodobne.

Jednym ze sposobów wpływania na ludzkie zachowania, w tym także pracowników służby zdrowia, lekarzy i personelu średniego, wydaje się wyznaczenie granic, w ramach których uznaje się coś za poprawne, właściwe, jak i granic tego, co nie jest zgodne z tym standardem. Takie rozgraniczenie pozwala na zdefiniowanie tytułowego błędu na gruncie prawa karnego, jak i cywilnego. W obowiązującym ustawodawstwie ukraińskim odpowiedzialność za błąd medyczny w perspektywie prawa jest niewystarczająca. W związku z tym doprecyzowanie i dookreślenie tej instytucji jest warunkiem koniecznym, aby każdy obywatel mógł w pełni korzystać z praw gwarantowanych przez Konstytucję Ukrainy.

⁹M. Radutsky, *Prawo do popełnienia błędu: ochrona zarówno lekarza, jak i pacjenta*, <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/11/2/242856/> (dostęp: 16.02.2022).

Jednym z zadań reformy medycznej jest zmiana w tym właśnie zakresie, a także zmiana poprawa prawnej regulacji relacji pacjent – pracownik służby zdrowia, ponieważ ten ostatni odpowiada za byt najcenniejszy, czyli życie i zdrowie innego człowieka.

BIBLIOGRAFIA

- https://news.un.org/ru/story/2019/09/1363052?utm_source=UN+News+-+Russian&utm_campaign=8606c782f5-EMAIL_CAMPAIGN_2019_09_21_05_00&utm_medium=email&utm_term=5_630.
- <https://tsn.ua/exclusive/pozhezhu-u-covid-reanimaciyi-na-prikarpatti-sprovokovala-svichka-yaku-zapalila-za-upokiy-pomerlogo-paciyenta-1942723.html>.
- <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3380817-mihajlo-raduckij-golova-komitetu-vr-z-pitan-zdorova-nacii-medicnoi-dopomogi-ta-medicnogo-strahuvanna.html>.
- Jednolity Państwowy Rejestr Sądowy Ukrainy, <https://reyestr.court.gov.ua/>.
- Kodeks karny Ukrainy, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n2>.
- Radutsky M., *Prawo do popełnienia błędu: ochrona zarówno lekarza, jak i pacjenta*, <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/11/2/242856/>.

Medical mistakes – Ukrainian experiences

Summary

In today's normative legal acts of Ukraine, there is no such concept as 'medical error' and its meaning is not determined. The lack of regulation of medical errors at the legislative level detracts the interests of patients, doctors, and health care institutions, i.e. the patient is not sure that he will receive compensation for the caused damage; a doctor is not protected from unsubstantiated claims; an institution is not protected from possible arrests of bank accounts and capitals. Significant adjustment, clarification, and improvement of the liability institute for the guilty person taking into account specifics of the legal relationship doctor – patient, is a necessary condition for citizens to realize their rights guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine, including the right for life and health.

Keywords: medical error, patient, healthcare

DOI: 10.31648/kpp.7767

Tomasz Smoliński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-3540-3200

tomaszsmol@o2.pl

Papiery wartościowe i udziały w spółce kapitałowej jako instytucje rynku finansowego oraz ich powiązanie z zagadnieniami materialnoprawnej i formalnoprawnej konstrukcji stosunku podatkowego

Uwagi wprowadzające

Przychody z odpłatnego zbycia udziałów i papierów wartościowych stanowią jedną z kategorii przychodów z kapitałów pieniężnych. Precyzując, wskazać należy, że źródłem tych przychodów są odpłatne zbycie udziałów posiadanych w związku z uczestnictwem w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością, odpłatne zbycie papierów wartościowych (w których skład wchodzi też akcje), odpłatne zbycie całości praw oraz obowiązków osoby będącej wspólnikiem w spółce komandytowo-akcyjnej oraz spółce podlegającej opodatkowaniu na zasadach ustawy o podatku dochodowym osób prawnych, a także realizacja praw wynikających z papierów wartościowych, czyli innych zbywalnych praw majątkowych, powstających w wyniku emisji i inkorporujące uprawnienie do nabycia lub objęcia papierów wartościowych określonych w art. 3 pkt 1 lit. a ustawy o obrocie instrumentami finansowymi, lub wykonywane poprzez dokona nie rozliczenia pieniężnego (prawa pochodne)¹.

Do tego typu przychodów nie będą natomiast należeć przychody ze zbycia udziałów czy papierów wartościowych uzyskane przez osobę występującą ze spółki niebędącą podatnikiem podatku dochodowego od osób prawnych. Podobna sytuacja zaistnieje w przypadku uzyskania takiego przychodu, jeżeli został on otrzymany w związku

¹ Art. 3 pkt. 1 lit. b ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 328).

z likwidacją spółki, jeśli od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym nastąpiła likwidacja lub wystąpienie wspólnika do dnia ich odpłatnego zbycia, nie upłynęło 6 lat. Wskazane wyżej przychody będą podlegały opodatkowaniu na zasadach określonych w art. 14 ust. 2 pkt 17 i art. 24 ust. 3d ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych². Pomocniczo należy w tym miejscu wskazać pogląd Naczelnego Sądu Administracyjnego, który zauważył przy tym, że z treści art. 14 ust. 2 pkt 17 lit. b ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych w sposób niebudzący wątpliwości wynika, że przychód z odpłatnego zbycia składników majątku otrzymanych w związku z likwidacją spółki niebędącej osobą prawną, którą jest spółka osobowa, jest przychodem z działalności gospodarczej³.

Zatrzymując się przy tym zagadnieniu, warto również wskazać na stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego przewijające się w jego orzecznictwie, w którym rozstrzygną on kwestię, czy przychód osoby fizycznej, będącej akcjonariuszem spółki komandytowo-akcyjnej, stosownie do art. 5b ust. 2 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, jest przychodem z działalności gospodarczej oraz czy powstaje on dopiero w dniu wypłaty dywidendy.

Naczelnny Sąd Administracyjny wyraził pogląd, że ustawa Kodeks spółek handlowych (dalej jako k.s.h.) w regulacjach dotyczących spółki komandytowo-akcyjnej nie rozróżnia rodzajów działalności spółki komandytowo-akcyjnej i ich wpływu na powstanie prawa i wielkość dywidendy wypłacanej akcjonariuszom. Zgodnie z art. 347 § 1 w zw. z art. 126 § 1 pkt 2 i art. 146 § 2 pkt 2 k.s.h. akcjonariusz spółki komandytowo-akcyjnej ma prawo do udziału w zysku wykazanym w sprawozdaniu finansowym, zbadanym przez biegłego rewidenta, który został przeznaczony przez wspólników do wypłaty akcjonariuszom i na którego podział wyrazili zgodę wszyscy komplementariusze. Jest to podstawowe prawo akcjonariusza spółki komandytowo-akcyjnej. Kodeks spółek handlowych nie przewiduje poza tym innego – poza dywidendą – udziału akcjonariusza w zysku spółki komandytowo-akcyjnej, nie ogranicza też prawa do udziału w zysku w zależności od sposobu jego uzyskania. Trzeba bowiem podkreślić, że przepisy podatkowe występują w pewnym kontekście systemowym. Wykładając dany przepis prawa, należy brać pod uwagę nie tylko inne przepisy aktu prawnego, w którym przepis ten jest zawarty, ale także fakt, że akt ten jest częścią systemu prawa. Między normami zawartymi w różnych gałęziach prawa zachodzą związki treściowe tego rodzaju, że istnieją logiczne powiązania pomiędzy normami, tzn. treść jednej normy co do zasady pozostaje w zgodzie z treścią innej normy, a ponadto pojęcia stosowane przez ustawodawcę w przepisach zawierających elementy norm prawnych odznaczają się względną jednością terminologiczną. Jeśli zatem w art. 8 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych reguluje się sposób opodatkowania przychodów z udziału w spółce niebędącej osobą prawną, to pod pojęciem przychodów z udziału (wobec braku definicji legalnej tego pojęcia w ustawie podatkowej) można rozumieć wyłącznie tego rodzaju

²J. Marciniuk (red.), *Podatek dochodowy od osób fizycznych. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 246.

³Zob. wyrok NSA z 2 czerwca 2016 r., sygn. akt II FSK 1672/14.

przychody, które są – w świetle przepisów normujących działanie spółek niemających osobowości prawnej – przychodami wspólnika związanymi z udziałem w tej spółce. W przypadku akcjonariusza udziałem w zysku jest wyłącznie dywidenda⁴.

Zagadnienie odpłatnego zbycia udziałów

Mówiąc o „odpłatnym zbyciu”, od razu zauważamy konieczność dookreślenia znaczenia obu słów składających się na to pojęcie. Otóż przez „zbycie” należy rozumieć każdorazowy przypadek zmiany właściciela, w tym przypadku np. udziałów. Co za tym idzie, miano takie będzie nosić również darowizna udziałów czy też ich spadkobranie⁵. Uwidacznia się więc znaczenie pierwszego członu opisywanego pojęcia, gdyż dopiero po jego dodaniu można mówić o przychodach wymienionych w tytule rozdziału. Odpłatność zaś polega na uzyskaniu ekwiwalentu przez zbywcę. W tym miejscu należy wskazać, że mniej ważną kwestią jest rodzaj umowy stanowiącej podstawę takowego zbycia. Jednym z przypadków, gdy możemy mówić o odpłatnym zbyciu udziałów, będzie ich wydanie w zamian za innego rodzaju świadczenie. O tym, czy taki przypadek można kwalifikować jako odpłatne zbycie, traktuje art. 14 ust. 2e oraz 2f ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych⁶. W dalszym ustępie natomiast ujęto, że „przepis ust. 2e stosuje się odpowiednio w przypadku wykonania świadczenia niepieniężnego przez spółkę niebędącą osobą prawną”⁷.

Z odpłatnym zbyciem stykają się również osoby dokonujące zamiany własności papierów wartościowych. W tym bowiem wypadku zastosowanie znajduje zasada wywodząca się z art. 9 ust. 2 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, z którego wynika, że „dochodem ze źródła przychodów, jeżeli przepisy art. 24–25 oraz art. 30f ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych nie stanowią inaczej, jest nadwyżka sumy przychodów z tego źródła nad kosztami ich uzyskania osiągnięta w roku podatkowym. Jeżeli koszty uzyskania przekraczają sumę przychodów, różnica jest stratą ze źródła przychodów”⁸. Można zatem wywnioskować, że dochód zaistnieje w przypadku wystąpienia nadwyżki całości (osiągniętych w roku podatkowym) przychodów z danego źródła nad kosztami jakie trzeba było ponieść celem uzyskania przychodu⁹.

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że przychód, o którym mowa w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych, nie zaistnieje w sytuacji przeniesienia przez udziałów czy akcji w formie darowizny¹⁰. Podobna sytuacja wystąpi przy dokonaniu na rzecz spółki zbycia udziałów bądź akcji skutkującego ich umorzeniem¹¹.

⁴ Wyrok NSA z 14 lutego 2017 r., sygn. akt II FSK 72/15.

⁵ R. Kubacki, *Leksykon podatku dochodowego od osób fizycznych*, Wrocław 2011, s. 461.

⁶ Art. 14 ust. 2e ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1128).

⁷ Art. 14 ust. 2f ww. ustawy.

⁸ Art. 9 ust. 2 ww. ustawy.

⁹ J. Marciniuk (red.), op. cit., Warszawa 2017, s. 246 i nast.

¹⁰ Zob. Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z 15 maja 2009 r., IPPB2/415-166/09-3/LK.

¹¹ Zob. wyrok NSA z 17 maja 2016 r., sygn. akt II FSK 1108/14.

Charakterystyka udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w świetle przychodów z ich odpłatnego zbycia

Ujmując wprost, udział w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością stanowi część kapitału zakładowego spółki. Udział w kapitale zakładowym może być określany jako udział kapitałowy, jak również jako udział majątkowy¹². Wspólnik, wnosząc wkład do spółki, obejmuje jej udział. Wkład ten może mieć formę pieniężną, jak i niepieniężną, czyli stanowić aport. Ponadto ten sam akt prawny stanowi, że umowa spółki może rozstrzygać, czy wspólnik może mieć więcej jak jeden udział¹³.

Wymagane jest odróżnienie kategorii udziału od kategorii papieru wartościowego. Udział w spółce mającej osobowość prawną nie będzie stanowił papieru wartościowego. Stąd też przychód, jaki zostaje uzyskany z jego odpłatnego zbycia, został szczególnie wyodrębniony w art. 17 ust. 1 pkt 6 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt spełnienia tylko przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością wyżej wymienionych warunków. Udział we wskazanej spółce posiadającej osobowość prawną przyznaje zaś uprawnienie wspólnikowi do partycypowania w majątku spółki, czego skutkiem będzie – w razie odpłatnego zbycia – uzyskanie przysporzenia majątkowego. Przysporzenie takie będzie w konsekwencji stanowić przychód z kapitału pieniężnego¹⁴.

Ponadto, co do udziału w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością, warto dodać, że możemy mieć do czynienia z dwoma rodzajami zasad, w oparciu o które ustalane są struktury udziałów. Udziały mogą mieć bowiem taką samą wartość nominalną, ale również wartość ta może zostać określona odmiennie. Na kanwie tego rozróżnienia najistotniejszą regulacją jest art. 153 k.s.h. Przepis ten ustanawia możliwą dwoistość struktury udziałów. W pierwszym założeniu każdy wspólnik może posiadać ponad jeden udział, w tym przypadku udziały muszą mieć równą wielkość, a także być niepodzielne. W drugim przypadku, gdy każdy ze wspólników może mieć tylko jeden udział, zachodzi możliwość ich podziału, a ich wielkość przeważnie się różni. Konieczne jest w tym zakresie wskazanie w umowie spółki, czy wspólnik może posiadać jeden, czy więcej udziałów o charakterze niepodzielnym, jednak o tej samej wartości nominalnej¹⁵.

Przyjęty w ten sposób system w ramach danej spółki będzie powodował, że liczba udziałów i ich wartość nominalna, ale również w niektórych przypadkach wartość nominalna jedynego udziału, jaki przysługuje wspólnikowi, będzie wyznaczała zakres praw i obowiązków przysługujących danemu wspólnikowi¹⁶.

¹²J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z komentarzem*, Łódź 1994, s. 90.

¹³Art. 152, 153, 154 § 1 i 2 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1526).

¹⁴M. Pogoński, *Podatek od zysków kapitałowych. Gięda, odsetki, dywidendy, fundusze, ike oraz inne przychody kapitałowe*, Wrocław 2013, s. 580.

¹⁵M. Król-Gajewska, A. Wyrzykowska, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warszawa 2014, s. 31.

¹⁶A.W. Wiśniewski, *Prawo o spółkach. Podręcznik praktyczny*, t. 2, Warszawa 1992, s. 89.

Jedną z koncepcji rozumienia udziału w kapitale zakładowym jest ujmowanie udziału jako zespołu pewnego rodzaju praw przysługujących wspólnikowi spółki, wynikających z regulacji umowy spółki i przepisów prawa handlowego. Koncepcja ta wskazuje jedynie na prawa wspólnika, uznając obowiązki wspólnika jako odrębną kategorię, istniejącą poza udziałem¹⁷.

Udział jest zatem swego rodzaju sumą praw majątkowych wynikających tak z przepisów prawa, jak i postanowień umowy spółki. Są one określane mianem praw majątkowych, obligacyjnych oraz korporacyjnych. Prawa majątkowe bezpośrednio zaspokajają interesy ekonomiczne wspólnika, drugie z kolei mają na celu realizację pozycji wspólnika w podmiocie poprzez uposażenie go w legitymację, dzięki której może on wpływać na decyzje podejmowane w spółce, a mianowicie na jej funkcjonowanie i istnienie. Prawa te mają ścisły charakter i powiązanie między sobą. Z uwagi na to nie mogą być one dzielone i ujmowane jako samodzielny przedmiot obrotu¹⁸.

Pojęcie papieru wartościowego i krajowe regulacje w zakresie akcji

Papierem wartościowym w podstawowym znaczeniu jest walor, mający swoje odzwierciedlenie w bilansie emitenta. Stwierdza on istnienie pewnych praw majątkowych, jakie przypadają ich właścicielowi. Mimo bardzo częstego stosowania zamiennie pojęć papier wartościowy i instrument finansowy, trzeba zwrócić uwagę na fakt, że pojęcie instrumentu finansowego jest o wiele szersze. Wynika to z tego, że takie instrumenty, jak opcje czy kontrakty terminowe, nie wchodzi w skład zamkniętego katalogu papierów wartościowych. Warto zaznaczyć, że Polska jest państwem, w którym w oparciu o wolę ustawodawcy ma zastosowanie zasada zamkniętego katalogu papierów wartościowych. Co za tym idzie, istnieją również instrumenty finansowe niebędące papierami wartościowymi¹⁹.

W oparciu o ustawę o obrocie instrumentami finansowymi, w której unormowano kwestie określenia, czym są papiery wartościowe, można wyróżnić wśród nich: akcje, prawa poboru, prawa do akcji, warranty subskrypcyjne, kwity depozytowe, obligacje, listy zastawne, certyfikaty inwestycyjne i inne zbywalne papiery wartościowe, w tym inkorporujące prawa majątkowe odpowiadające prawom wynikającym z akcji lub z zaciągnięcia długu, wyemitowane na podstawie właściwych przepisów prawa polskiego lub obcego, a także inne zbywalne prawa majątkowe, które powstają w wyniku emisji, inkorporujące uprawnienie do nabycia lub objęcia papierów wartościowych określonych w art. 3 pkt 1 lit. a lub wykonywane poprzez dokonanie rozliczenia pieniężnego²⁰.

¹⁷T. Siemiątkowski, R. Potrzezszcz, [w:] P. Naworski, R. Potrzezszcz, T. Siemiątkowski, K. Strzelczyk (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 222.

¹⁸S. Sołtyński, *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1994, s. 136.

¹⁹S. Antkiewicz, *Papiery wartościowe na rynku pieniężnym i kapitałowym*, Warszawa 2012, s. 16.

²⁰Art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi...

Z uwagi na doniosły charakter papierów wartościowych niezbędne jest objęcie jurysdykcją czynności w zakresie ich nabywania, zbywania, a także wystawiania. W szczególności ma to na celu zapobieganie nadużyciom oraz nieuczciwym praktykom, jakich mogą dopuszczać się uczestnicy obrotu określonymi walorami. Polskie unormowania zawierają też kwestie dotyczące sposobu, w jaki powinno posługiwać się papierami wartościowymi, wykonując transakcje, takie jak ich kupno czy sprzedaż. Mimo rozbieżności w regulacjach różnych krajów, jakich nie sposób uniknąć, uwidacznia się jednak zbieżność na płaszczyźnie podstawowych rozwiązań. Takie zbieżności wynikają w wielu przypadkach z konwencji międzynarodowych, deklaracji i innych instrukcji wykreowanych przez system bankowy. Sprzyja to łatwiejszemu posługiwaniu się papierami wartościowymi na arenie międzynarodowej²¹.

Wpływ dematerializacji papierów wartościowych na kwestie podatkowe

Dzisiejszy obrót prawny papierami wartościowymi rządzi się swoimi prawami. Rozwój technologiczny pociągnął za sobą dematerializację rynku finansowego. Efektem tego jest występowanie papierów wartościowych w postaci zdematerializowanej²².

Oznacza to tyle, że materialny nośnik papieru wartościowego zostaje zastąpiony nośnikiem zdematerializowanym, który stanowi zapis elektroniczny. Prawo więc, jakie wiązało się z materialnym nośnikiem, zostało powiązane z rachunkiem papierów wartościowych, będącym instrumentarium niematerialnym. Sama dematerializacja oznacza z jednej strony możliwość występowania papieru wartościowego w postaci zdematerializowanej od momentu jego zaistnienia, a z drugiej możliwość dokonania przekształcenia w zdematerializowany papier wartościowy, dokumentowej wersji papieru wartościowego, na drodze dematerializacji właściwej²³.

Zagadnienie papierów wartościowych jest szczególnie ważne z punktu widzenia działania rynków kapitałowych. Równocześnie z rozwojem zainteresowania rynkiem finansowym nastąpiła potrzeba nadania prawnych ram, które zagwarantowałyby szybkie i bezproblemowe dokonywanie transakcji. Na dzisiejszym etapie rozwoju waga przykładana wcześniej do materialnego nośnika inkorporowanych praw została przełożona na funkcję obiegową papierów wartościowych. Wykorzystując nowoczesne rozwiązania technologiczne, przeprowadzona dematerializacja papierów wartościowych umożliwiła praktycznie samoczynny obrót wartościami na niespotykanej szeroką dotąd skalę. W związku z tym zjawiskiem niezbędne okazało się zrewidowanie dotychczasowego spojrzenia na pierwotne znaczeniowo postrzeganie papieru wartościowego. Szukanie rozwiązań systemowych, ustanawiających nowy „wymiar” pierwotnie rozumianej w nomenklaturze prawnej instytucji, obserwowane

²¹ W. Bień, *Rynek papierów wartościowych*, wyd. siódme, Warszawa 2008, s. 19 i nast.

²² Szerzej: J. Czekaj (red.), *Rynki, instrumenty i instytucje finansowe*, Warszawa 2017, s. 48.

²³ Szerzej: M. Bączyk, M.H. Kozłowski, M. Michalski, W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Papiery wartościowe*, Kraków 2000, s. 43 i nast.

jest nie tylko w doktrynie polskiej, ale też zagranicznej. Trzeba podkreślić, że na przestrzeni lat dokonywała się ogromna zmiana w podejściu do papierów wartościowych w regulacjach systemowych polskiego ustawodawstwa, doktrynie czy orzecznictwie²⁴.

Na płaszczyźnie dematerializacji papierów wartościowych zaczęło pojawiać się wiele orzeczeń sądowych. Wśród nich można odnaleźć wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 25 września 2013 r. (sygn. akt II FSK 2576/11), który to wyrok podejmował problematykę dotyczącą chwili powstania przychodu z odpłatnego zbycia zdematerializowanych papierów wartościowych oraz kwestię opodatkowania dochodu w przypadku zbycia odpłatnego akcji. Naczelny Sąd Administracyjny zważył w nim wiele kwestii, stanowiąc że przychód z odpłatnego zbycia akcji podlega opodatkowaniu jako przychód należny (metoda memoriałowa), a nie jako przychód otrzymany lub postawiony do dyspozycji podatnika (metoda kasowa). W myśl art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, z zastrzeżeniem art. 14, 15, art. 17 ust. 1 pkt 6, 9 i 10 w zakresie realizacji praw wynikających z pochodnych instrumentów finansowych, art. 19 i art. 20 ust. 3, są otrzymane lub postawione do dyspozycji podatnika w roku kalendarzowym pieniądze i wartości pieniężne oraz wartość otrzymanych świadczeń w naturze i innych nieodpłatnych świadczeń. Brzmienie tego przepisu nie jest jasne już choćby dlatego, że mylące jest wtrącenie o treści „w zakresie realizacji praw wynikających z pochodnych instrumentów finansowych”. Nie wiadomo zatem, czy odnosi się ono tylko do pkt 10 w art. 17 ust. 1, czy też do całego określenia art. 17 ust. 1 pkt 6, 9 i 10. Wątpliwość wynika też z tego, że jeżeli odnosi się ono do pkt 10, ponieważ merytorycznie jest ono zgodne z treścią tego punktu, to dlaczego podobnego zabiegu nie dokonał ustawodawca w stosunku do pkt 6 i 9. Jednakże porównanie treści pkt 6 i 9 w art. 17 ust. 1 wyraźnie wskazuje, że odnoszą się one do innych kategorii (rodzajów) przychodów z kapitałów pieniężnych, przy czym określenie „przychód należny” występuje tylko w odniesieniu do przychodów wskazanych w pkt 6 lit. a i b. Jest przy tym charakterystyczne, że za przychód należny ustawodawca uznaje, na kanwie art. 17 ust. 1 pkt 6 lit. a i b, tylko przychody z odpłatnego zbycia udziałów w spółkach mających osobowość prawną oraz papierów wartościowych, a także realizacji praw wynikających z realizacji papierów wartościowych, o których mowa w art. 3 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi. Natomiast w stosunku do przychodów wymienionych w art. 17 ust. 1 pkt 9 i 10 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych ustawodawca już nie używa określenia, że uważa je za przychody należne. Gdyby jednak z tego powodu uznać je za przychody opodatkowane w chwili ich otrzymania lub postawienia do dyspozycji podatnika, to powstawałaby ewidentna sprzeczność z ogólną zasadą wynikającą z art. 11 ust. 1 tej ustawy, który jednoznacznie opodatkowuje odmiennie wszystkie kategorie przychodów określone w jej art. 17 ust. 1 pkt 6, 9 i 10; pominięto jako niemające tu znaczenia art. 14–15, a także wymienione w art. 11 ust. 1. Na takie odczytanie tych przepisów

²⁴ M. Lemonnier, M. Mariański, J.J. Zięty, *Ewolucja koncepcji papieru wartościowego w prawie polskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 8, s. 43–52.

i zwrócenie uwagi na użycie w art. 17 ust. 1 pkt 6 określenia „należne” wskazują też reguły zawarte w art. 17 ust. 1a i 1b ustawy. Pierwszy z tych przepisów wyraźnie stwierdza, że przychód z nominalnej wartości udziałów czy akcji w spółce mającej osobowość prawną albo wkładów w spółdzielni objętych w zamian za wkład niepieniężny powstaje w dniu zarejestrowania spółki albo wpisu do rejestru, podwyższenia kapitału zakładowego spółki albo wydania dokumentów akcji, jeżeli objęcie akcji jest związane z warunkowym podwyższeniem kapitału zakładowego. Drugi zaś podaje, że przychód z odpłatnego zbycia pochodnych instrumentów finansowych oraz z realizacji praw z nich wynikających powstaje w momencie realizacji praw wynikających z pochodnych instrumentów finansowych. Wyraźnie więc ustawodawca wskazuje, że przychody ujęte w art. 17 ust. 1 pkt 9 i 10 analizowanej ustawy materializują się w związku z zaistnieniem ściśle określonych zdarzeń, a mianowicie w sytuacji zarejestrowania spółki, dokonania wpisu do rejestru, wydania dokumentów lub w momencie realizacji praw wynikających z pochodnych instrumentów finansowych. Są to zatem zdarzenia dokładnie określone i wskazane, niepozwalające na dowolną ich interpretację organowi stosującemu prawo²⁵.

Wątpliwości interpretacyjne w zakresie momentu uzyskania przychodu z odpłatnego zbycia udziałów i papierów wartościowych

Istnieje wiele wątpliwości interpretacyjnych w zakresie określania przychodów związanych ze zbywaniem udziałów przez osoby fizyczne. W przypadku odpłatnego zbycia udziałów, a także papierów wartościowych przychód podatkowy stanowi przychód należny. Jest to bardzo istotna kwestia, ponieważ sam fakt nieotrzymania środków pieniężnych przez podatnika w tym przypadku nie będzie mieć znaczenia dla opodatkowania opisywanego przychodu. Wiele kontrowersji i wątpliwości do końca roku 2015 budziło zagadnienie dotyczące momentu uzyskania przychodu w sytuacji, kiedy termin płatności określonej ceny był rozłożony w czasie. Istniał więc rozdźwięk w tej kwestii. Organy podatkowe skłaniały się ku określaniu, że przychód powstaje w chwili przeniesienia własności udziałów czy papierów wartościowych na nabywcę. Przy odmiennym stanowisku stała jednak doktryna, uznająca za datę powstania przychodu należnego datę wymagalności. Stanowisko orzecznictwa wskazywało, że przychód należny zaistniał w dacie, w której dana suma świadczenia pieniężnego, jaka przysługiwała podatnikowi, stawała się wymagalna, a podatnik mógł się domagać jej zapłaty²⁶.

Do takich wniosków doszedł chociażby Naczelny Sąd Administracyjny, który w wyroku z 8 sierpnia 2013 r. wskazał, że błędne jest stanowisko, uznające że przychód należny powstaje w dacie zawarcia umowy sprzedaży udziałów niezależnie od dnia zapłaty za te udziały określonego w tej umowie. W judykaturze jednoznacznie przyjmuje się bowiem, że w momencie gdy podatnik uzyskuje już roszczenie żądania zapłaty, a tym

²⁵ Wyrok NSA z 25 września 2013 r., sygn. akt II FSK 2576/11.

²⁶ J. Marciniuk (red.), op. cit., s. 247 i nast.

samym dochodzenia wierzytelności przed sądem powszechnym, to taka wierzytelność jako wymagalna staje się przychodem należnym w rozumieniu art. 17 ust. 1 pkt 6 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Do przychodów z kapitałów pieniężnych zalicza się tylko takie wierzytelności, które w danym momencie należą się podatnikowi, czyli są wymagalne, przy czym nie ma znaczenia, czy podatnik już faktycznie uzyskał świadczenie wynikające z takiej wierzytelności, czy też jeszcze nie. Ponieważ ustawa nie definiuje pojęcia kwot należnych, przyjmuje się, że chodzi tu o tego typu przychody, co do których podatnikowi przysługuje skuteczne prawo ich domagania się od kontrahenta. Winny one stanowić wymagalne należności, wynikające z istniejącego stosunku prawnego, łączącego podatnika z jego dłużnikiem. Wobec tego kwoty należne trzeba utożsamiać z wymagalnymi świadczeniami²⁷.

W sytuacji gdy opodatkowanie dotyczy świadczeń wynikających z umowy cywilnoprawnej, możliwość domagania się spełnienia świadczenia wiąże się każdorazowo z jego wymagalnością. W ujęciu cywilistycznym wymagalność roszczenia należy łączyć z nadejściem ostatniego dnia pozwalającego dłużnikowi spełnić świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania²⁸. Jak trafnie wskazał z kolei Wojewódzki Sąd Administracyjny w Kielcach, roszczenie staje się wymagalne z chwilą nadejścia terminu, w jakim świadczenie ma być spełnione, przy czym moment ten nie musi pokrywać się ani z datą zawarcia umowy będącej źródłem roszczenia, ani też z datą spełnienia świadczenia przez drugą stronę. Przychód należny powstaje zatem w dacie, kiedy określona kwota przysługującego podatnikowi świadczenia pieniężnego staje się wymagalna i może on domagać się jej zapłaty²⁹.

Podobne stanowisko zajął Naczelny Sąd Administracyjny we wcześniejszym wyroku z 9 czerwca 2010 r. Uznał on, że należy mieć na uwadze, że także w judykaturze jednoznacznie przyjmuje się, iż w momencie, gdy podatnik uzyskuje już roszczenie żądania zapłaty, a tym samym dochodzenia wierzytelności przed sądem powszechnym, to taka wierzytelność jako wymagalna staje się przychodem należnym w rozumieniu art. 17 ust. 1 pkt 6 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Do przychodów z kapitałów pieniężnych zalicza się tylko takie wierzytelności, które w danym momencie podatnikowi należą się, czyli są wymagalne, przy czym nie ma znaczenia, czy podatnik już faktycznie uzyskał świadczenie wynikające z takiej wierzytelności, czy też jeszcze nie. Ponieważ ustawa nie definiuje pojęcia „kwoty należne”, przyjmuje się, że chodzi tu o tego typu przychody, co do których podatnikowi przysługuje skuteczne prawo ich domagania się od kontrahenta. Należność ta winna wynikać z istniejącego stosunku prawnego, łączącego podatnika z jego dłużnikiem. Zatem kwoty należne trzeba utożsamiać z wymagalnymi świadczeniami³⁰.

²⁷ Por. wyrok NSA z 9 czerwca 2010 r., sygn. akt II FSK 282/09.

²⁸ Por. wyrok SN z 3 lutego 2006 r., sygn. akt I CSK 17/05.

²⁹ Wyrok NSA z 8 sierpnia 2013 r., sygn. akt II FSK 2402/11; por. wyrok WSA w Kielcach z 11 marca 2010 r., sygn. akt I SA/Ke 131/10.

³⁰ Wyroki NSA z: 9 czerwca 2010 r., sygn. akt II FSK 282/09; 20 maja 2002 r., sygn. akt I SA/Wr 2964/99; 4 września 2008 r., sygn. akt II FSK 820/07; 20 września 2007 r., sygn. akt II FSK 1028/06; 16 listopada 2006 r., sygn. akt II FSK 1375/05; 16 października 2003 r., sygn. akt I SA/Łd 180/03.

Z uwagi na powyższe, w przypadku gdy wierzytelność uzyskuje cechę wymagalności oraz w konsekwencji zaistnieje opisany przychód należny, termin płatności, który zostanie później odroczony, nie uchyli skutków podatkowych, jakie już powstały³¹.

Podsumowanie

W ramach niniejszej publikacji ukazano wypracowane w doktrynie i judykaturze rozwiązania w zakresie sposobu opodatkowania odpłatnego zbycia udziałów i papierów wartościowych oraz ukazano materialne i proceduralne aspekty opodatkowania niektórych kategorii przychodów z kapitałów pieniężnych. Przedstawiona została charakterystyka przychodów z odpłatnego zbycia udziałów i papierów wartościowych stanowiących jedną z kategorii przychodów z kapitałów pieniężnych. Ukazana w ramach artykułu rozbieżność zarówno w poglądach doktryny, jak i orzecznictwa pozwala przyjąć, że sposób opodatkowania wybranych kapitałów pieniężnych w polskim systemie prawnym napotyka na wiele trudności. Dotyczą one m.in. momentu uzyskania przychodu z odpłatnego zbycia udziałów i papierów wartościowych, a zatem chwili powstania obowiązku podatkowego. Podobnie dotyczą one i formy uzyskania przychodu. Ponownie zatem należy podkreślić, że uwaga na kanwie tego typu problematyki zwrócona jest ku bogatemu orzecznictwu, będącemu niejednokrotnie jedyną wskazówką interpretacyjną dla podatnika, co również było powodem ujęcia w publikacji szerokiej analizy orzecznictwa, a także najważniejszych interpretacji podatkowych w zakresie spornych kwestii.

Przeprowadzona na potrzeby niniejszego artykułu analiza pozwala przyjąć istnienie znaczących powiązań instytucji prawa handlowego i prawa rynku finansowego oraz z zagadnieniami materialnoprawnej i formalnoprawnej konstrukcji stosunku podatkowego. Z uwagi na fakt, że rynek finansowy niejednokrotnie wypracowuje skompilowane instytucje finansowe, każdorazowo pojawia się konieczność niejako na nowo wprowadzania interpretacji w zakresie prawidłowego zastosowania instytucji prawnopodatkowych.

Należy zaznaczyć, że to w gestii podatnika leży powinność prawidłowego zastosowania możliwych do ujęcia zwolnień, stawek preferencyjnych czy w końcu zaliczenia konkretnych elementów w poczet kosztów uzyskania przychodu. Każdorazowo warto zatem sięgać do wypracowanego dorobku doktryny i judykatury, aby uchylić się od ewentualnych negatywnych skutków nieprawidłowego określenia elementów mających wpływ na powstanie obowiązku podatkowego.

Przedstawiona tematyka jest bardzo aktualna w świetle wzrostu gospodarczego i postępującego bogacenia się społeczeństwa. Czynione przez osoby gospodarujące kapitałem pieniężnym inwestycje kapitałowe przynoszące zysk rodzą bowiem konieczność dokonania odpowiednich rozliczeń z budżetem państwa. Należy przyznać, że niezbędna do prawidłowych rozliczeń wiedza, jaką winien dysponować podatnik, musi być dość szeroka z uwagi na złożoność prawa podatkowego.

³¹J. Sekita, *Podatki dochodowe 522 wyjaśnienia i interpretacje*, Warszawa 2015, s. 466.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Antkiewicz S., *Papiery wartościowe na rynku pieniężnym i kapitałowym*, Warszawa 2012.
- Bączyk M., Koziński M.H., Michalski M., Pyziół W., Szumański A., Weiss I., *Papiery wartościowe*, Kraków 2000.
- Bień W., *Rynek papierów wartościowych*, wyd. siódme, Warszawa 2008.
- Czekaj J. (red.), *Rynki, instrumenty i instytucje finansowe*, Warszawa 2017.
- Król-Gajewska M., Wyrzykowska A., *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Warszawa 2014.
- Kubacki R., *Leksykon podatku dochodowego od osób fizycznych*, Wrocław 2011.
- Lemonnier M., Mariański M., Zięty J.J., *Ewolucja koncepcji papieru wartościowego w prawie polskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 8.
- Marciniuk J. (red.), *Podatek dochodowy od osób fizycznych. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Namitkiewicz J., *Kodeks handlowy. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z komentarzem*, Łódź 1994.
- Pogoński M., *Podatek od zysków kapitałowych. Giełda, odsetki, dywidendy, fundusze, ike oraz inne przychody kapitałowe*, Wrocław 2013.
- Sekita J., *Podatki dochodowe 522 wyjaśnienia i interpretacje*, Warszawa 2015.
- Siemiątkowski T., Potrzeszcz R., [w:] P. Naworski, R. Potrzeszcz, T. Siemiątkowski, K. Strzelczyk (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Soltysiński S., *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1994.
- Wiśniewski A.W., *Prawo o spółkach. Podręcznik praktyczny*, t. 2, Warszawa 1992.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1128).
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1526).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 328).

Orzecznictwo

- Wyrok NSA z 20 maja 2002 r., sygn. akt I SA/Wr 2964/99.
- Wyrok NSA z 16 października 2003 r., sygn. akt I SA/Łd 180/03.
- Wyrok SN z 3 lutego 2006 r., sygn. akt I CSK 17/05.
- Wyrok NSA z 16 listopada 2006 r., sygn. akt II FSK 1375/05.
- Wyrok NSA z 20 września 2007 r., sygn. akt II FSK 1028/06.
- Wyrok NSA z 4 września 2008 r., sygn. akt II FSK 820/07.

Wyrok WSA w Kielcach z 11 marca 2010 r., sygn. akt I SA/Ke 131/10.

Wyrok NSA z 9 czerwca 2010 r., sygn. akt II FSK 282/09.

Wyrok NSA z 8 sierpnia 2013 r., sygn. akt II FSK 2402/11.

Wyrok NSA z 25 września 2013 r., sygn. akt II FSK 2576/11.

Wyrok NSA z 17 maja 2016 r., sygn. akt II FSK 1108/14.

Wyrok NSA z 2 czerwca 2016 r., sygn. akt II FSK 1672/14.

Wyrok NSA z 14 lutego 2017 r., sygn. akt II FSK 72/15.

Inne źródła

Interpretacja indywidualna Dyrektora Izby Skarbowej w Warszawie z 15 maja 2009 r., IPPB2/415-166/09-3/LK.

Securities and shares in a capital company as financial market institutions and their connection with the issues of substantive and formal-legal structure of the tax relationship

Summary

This article attempts to present significant issues related to the sale of shares and securities for consideration in terms of tax law, indicating the forms of income from capital and explaining concepts such as disposal for consideration, security. Moreover, efforts were made to classify the discussed revenues into a specific category, indicating that they are taxed on the basis of the Personal Income Tax Act. The aim of the article was also to present the solutions developed in the doctrine and jurisprudence in the field of taxation of the sale of shares and securities for consideration, and to show the material and procedural aspects of taxation of certain categories of income from capital funds. The article also discusses shares and securities as an institution of commercial law and financial market law and linking them with the issues of substantive and formal and legal construction of the tax relationship. It is possible to point to the multitude of jurisprudence explaining the doubts that appear on the level of the issues raised. The article tries to show the basic issues covering the issues raised, including the impact of the dematerialisation of securities on the issues of tax settlements. The issues raised should be treated as very topical in the light of the growing economic growth and the progressive enrichment of the society. Management and investment of savings will always result in the necessity to make correct settlements with the state budget in order to avoid negative consequences. Therefore, the article highlights only the most important aspects of the presented issues.

Keywords: tax law, taxation of cash capital, taxation of the sale of shares against payment, taxation of trading in securities, financial market law institutions

DOI: 10.31648/kpp.7768

Magdalena Tyska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-8600-9975

magdalena.tyska@wp.pl

Uprawnienie adwokata do działania w charakterze kuratora procesowego małoletniego w procesie karnym

Uwagi wprowadzające

Sprawa reprezentacji pokrzywdzonych w procesie karnym oraz umożliwienie im rzetelnej realizacji ochrony ich interesów wielokrotnie poddawana była analizie dorobku orzecznictwa i literatury. Art. 49 § 1 Kodeksu postępowania karnego wskazuje wprost, że za pokrzywdzonego uważa się osobę fizyczną lub prawną, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo¹. Tak określony krąg pokrzywdzonych ograniczony jest zespołem znamion konkretnego czynu zabronionego, będącego przedmiotem postępowania oraz czynów współukaranych², co nie wyklucza występowania w tym charakterze małoletniego.

Mimo że w procedurze karnej ustawodawca posługuje się określeniem małoletniego, to jednak nie definiuje tego pojęcia. Dla jasności wyводу należy podkreślić, że terminologii tej należy poszukiwać w przepisach prawa cywilnego w art. 10 § 1 k.c.³, który wskazuje, iż małoletnim jest osoba poniżej osiemnastego roku życia. Jednocześnie należy pamiętać o treści § 2 cyt. przypisu, zgodnie z którym przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność, której nie traci w razie unieważnienia małżeństwa.

¹Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 534), dalej jako k.p.k.

²Uchwała SN z 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, OSNKW1999/11-12/69.

³Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740), dalej jako k.c.

Treść art. 98 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴ wskazuje, że rodzice – jako przedstawiciele ustawowi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską – reprezentują jego interesy. Każde z rodziców może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawowy dziecka, a w istotnych sprawach dziecka każdy z przedstawicieli ustawowych umocowany jest do złożenia oświadczenia woli w sprawie małoletniego⁵. W procesie karnym w art. 51 § 2 k.p.k. wskazano, że jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje.

Natomiast w art. 98 § 2 pkt 2 k.r.o. prawodawca wymienił sprawy, w których dochodzi do kolizji interesów w relacji rodzic – dziecko, a tym samym niedopuszczalna jest reprezentacja dziecka przez rodzica, chyba że czynność prawna polega na przysposobieniu na rzecz dziecka albo dotyczy należnych dziecku od drugiego z rodziców środków utrzymania i wychowania. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, bez znaczenia pozostaje okoliczność, czy rzeczywiście ta kolizja wystąpiła lub mogłaby wystąpić⁶. Wówczas, gdy żaden z rodziców nie może reprezentować dziecka, sąd opiekuńczy ustanawia w tym celu kuratora w rozumieniu art. 99 k.r.o., po zwróceniu się przez sąd rozpoznający sprawę lub organ ściągania, np. prokuratora.

W doktrynie wskazuje się, że zakaz reprezentacji dziecka – *lege non distinguente* – należy rozpatrywać w każdy postępowaniu sądowym-cywilnym, administracyjnym oraz karnym w przypadku, gdy stroną przeciwną jest jeden z rodziców małoletniego⁷. Dodatkowo, jak zauważył Sąd Najwyższy, niemożność reprezentacji dziecka przez jego rodzica w postępowaniu karnym, w sytuacji gdy drugi rodzic jest osobą podejrzaną o popełnienie przestępstwa na szkodę małoletniego, występuje także na etapie *in rem*⁸.

Przyczyny wprowadzenia zmian w instytucji kuratora procesowego małoletniego

Kwestia zagwarantowania małoletnim należytej ochrony przysługujących im praw podczas procesu sądowego, do czasu wprowadzenia zmian w k.r.o. na podstawie ustawy z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego⁹, była marginalizowana. Na podstawie ówczesnego art. 99 k.r.o. powszechną praktyką sądową było powierzenie sprawowania funkcji kuratora małoletniego pracownikom sądów czy osobom wskazanym wprost przez rodziców, którzy *de facto* nie posiadali nie tyle wykształcenia prawniczego, ale doświadczenia

⁴Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U z 2020 r., poz. 1359), dalej jako k.r.o.

⁵Wyrok WSA w Olsztynie z 4 czerwca 2019 r., sygn. akt II SA/OI 365/19, Lex nr 261826.

⁶Postanowienie SN z 16 maja 2019 r., sygn. akt III CZ 11/19, Lex nr 2665362.

⁷K. Dudka, *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego pokrzywdzonego*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9, s. 111.

⁸Postanowienie SN z 30 września 2015 r., sygn. akt I KZP 8/15, OSNKW 2015/12/100.

⁹Dz.U z 2019 r., poz. 1146.

w reprezentacji interesów drugiej osoby (małoletniej). Taka sytuacja powodowała, że osoba bez wiedzy prawniczej zostawała kuratorem procesowym, a brak tych elementarnych zasobów wiadomości uniemożliwiał im sprawowanie należytej ochrony interesów małoletniego.

Na mocy wprowadzonych zmian po art. 99 k.r.o. dodano art. 99¹–99³ k.r.o., przez co określono pożądany kształt oraz standardy, jakim powinien odpowiadać kurator ustanowiony do reprezentacji małoletniego, np. w procesie karnym, w którym małoletni jest pokrzywdzonym. Dodane normy prawa są rozwinięciem postulatów zgłaszanych już w 2012 r. przede wszystkim przez Rzecznika Praw Dziecka¹⁰, które były postrzegane i rozwijane przez Trybunału Konstytucyjny na kanwie sprawy o sygn. akt S 2/14. W orzeczeniu tym Trybunał stwierdził, że istnieje potrzeba nałożenia na kuratora ustanowionego w myśl art. 99 k.r.o. posiadania odpowiednich kwalifikacji i kompetencji oraz nałożenia na niego obowiązku konsultacji i informacji rodzica mającego pieczę nad dzieckiem, celem usunięcia występujących w tej materii nieprawidłowości¹¹.

Jednocześnie należy mieć na względzie, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 21 stycznia 2014 r. w sprawie o sygn. akt SK 5/12 orzekł, iż przepisy art. 51 § 2 k.p.k. w zw. z art. 98 § 2 pkt 2 w zw. z art. 98 § 3 w zw. z art. 99 k.r.o., w zakresie w jakim wyłączają możliwość wykonywania przez rodzica małoletniego, działającego w charakterze przedstawiciela ustawowego praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko drugiemu z jego rodziców i wprowadzają obowiązek ustanowienia w tym celu kuratora, są zgodne z art. 47 w zw. z art. 51 ust. 1, z art. 48 ust. 2 w zw. z art. 32 ust. 1 i z art. 72 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz nie są niezgodne z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 32 ust. 1 i z art. 72 ust. 3 Konstytucji¹². Trybunał w rozważaniach podjętych w uzasadnieniu wskazał, że reprezentacja małoletniego przez jednego z rodziców w procesie karnych toczącym się przeciwko drugiemu rodzicowi jest niedopuszczalna, gdyż istnieje niebezpieczeństwo kierowania się przez rodziców emocjami, co zniechęci jednego z nich do podjęcia radykalnych działań przeciwko temu oskarżonemu rodzicowi, a dziecko w dalszym ciągu pozostanie ofiarą¹³.

Wobec braku podjętych działań legislacyjnych w 2016 r. Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Rzecznik Praw Dziecka zwrócili ponownie uwagę na konieczność określenia wymagań co do osoby kuratora działającego w zamian za przedstawicieli ustawowych małoletniego. W ich ocenie ówczesna regulacja art. 99 k.r.o. powodowała iluzoryczną reprezentację interesów małoletniego, co w konsekwencji powodowało, że dziecko było w słabszej pozycji procesowej w przeciwieństwie do innych stron postępowania.

¹⁰ Zob. pismo Rzecznika Praw Dziecka ZSR.422.23.2016.MD, s. 8–9.

¹¹ Postanowienie TK z 11 lutego 2014 r., sygn. akt S 2/14, OTK-A 2014/2/19. Zob. szerzej: M. Wielec, *Institucja kuratora procesowego w postępowaniu karnym – uwagi na marginesie Uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2010 roku, sygn. I KZP 10/10*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2014, nr 2.

¹² OTK-A 2014/1/2.

¹³ Zob. szerzej: M. Kolendowska-Matejczuk, *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 4, s. 61–78.

Małoletnim należy zagwarantować „fachową” reprezentację, która zostanie osiągnięta poprzez określenie wymagań co do osoby kuratora¹⁴. Dopiero niespełna po trzech latach od pisma Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka ustawodawca nowelizował przepisy k.r.o., dając tym samym uprawnienie adwokatom do reprezentacji małoletnich we wszystkich postępowaniach sądowych, ze szczególnym uwzględnieniem postępowania karnego.

Adwokat kuratorem procesowym małoletniego

Rolą kuratora jest reprezentowanie interesów małoletniego w sytuacji, kiedy małoletni jest pokrzywdzony przez jednego lub oboje rodziców. Wówczas rodzice (lub rodzic) pozbawieni są prawa reprezentowania swojego dziecka, a prawo to przechodzi na rzecz ustanowionego kuratora procesowego. Zakres reprezentacji kuratora odnosi się do wszystkich czynności łączących się ze sprawą, do której został on ustanowiony, w szczególności na etapie sądowym do zaskarżania i wykonywania zapadłych orzeczeń. Kurator, wykonując powierzoną mu funkcję, powinien wykonywać ją z należyłą starannością, w zgodzie z interesem dziecka oraz interesem społecznym¹⁵. Jak wskazuje Konrad Osajda, w przypadku kuratora będącego adwokatem wymaga się, by standard należytej staranności był maksymalnie wyższy w porównaniu do nieprofesjonalnego przedstawiciela małoletniego¹⁶. Ustanowienie kuratora *ad actum*¹⁷, mającego odpowiednie doświadczenie i wiedzę w sprawie, w której został wyznaczony, stanowi gwarancję należytej ochrony interesów dziecka w postępowaniu¹⁸.

Dodany art. 99¹ § 1 k.r.o. kreuje standardy oraz wymagania formalne co do kuratora mającego reprezentować małoletniego, którym to w pierwszej kolejności winien zostać adwokat lub radca prawny. Dodatkowo osoby te pozostające zrzeszone w korporacjach zawodowych muszą wykazywać się szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka rodzajowo odpowiadających sprawie, posiadać umiejętności reprezentacji dziecka oraz mieć ukończone szkolenia czy kursy z zakresu zasad reprezentacji, praw lub potrzeb dziecka. Ponadto zarówno adwokat, jak i radca prawny mogą być ustanawiani kuratorami procesowymi, o ile są wpisani na listę korporacyjną oraz faktycznie wykonują swój zawód w formie przewidzianej w art. 4a ust. 1 prawo o adwokaturze¹⁹ lub art. 8 ust. 1 ustawy o radcach prawnych²⁰.

¹⁴ Zob. pismo Rzecznika Praw Obywatelskich IV.7021.72.2016.BB oraz pismo Rzecznika Praw Dziecka ZSR.422.23.2016.MD.

¹⁵ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. siódme, 2021, Legalis.

¹⁶ K. Osajda, [w:] M. Domański, J. Słyk (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2020, Legalis.

¹⁷ Kurator *ad actum* jest bowiem ustanawiany przez sąd opiekuńczy do reprezentacji małoletniego w konkretnej sprawie lub do dokonania określonej czynności. Sąd opiekuńczy na podstawie art. 578 § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805) wydaje postanowienie, które jest skuteczne z chwilą jego wydania.

¹⁸ S. Kotas-Turoboyska, *Instytucja kuratora reprezentującego dziecko w procesie cywilnym po nowelizacji*, „Prawo w Działaniu” 2021, nr 46, s. 28–46.

¹⁹ Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. z 2020, poz. 1651).

²⁰ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 75).

Jednocześnie ustawodawca przewidział, że w sprawach mniej zawiłych i skomplikowanych kuratorem małoletniego może zostać inna osoba, niezrzeszona w strukturach samorządu adwokackiego bądź radcowskiego, jednakże posiadająca wyższe wykształcenie prawnicze²¹ (gdy szczególne okoliczności sprawy tego wymagają kuratorem może zostać osoba bez wykształcenia prawniczego).

Niemniej jednak w art. 99¹ § 1 k.r.o. wskazano, że w postępowaniu karnym kuratorem małoletniego może być wyłącznie adwokat bądź radca prawny. W tej sytuacji adwokaci stoją przed dużym wyzwaniem, gdyż muszą posiadać nie tylko wiedzę z zakresu przepisów prawa i orzecznictwa, nadto muszą posiadać umiejętność nawiązania kontaktu z dzieckiem i jego rodziną oraz mieć wiedzę na temat psychologicznych aspektów funkcjonowania osoby małoletniej. Adwokat musi połączyć rolę prawnika, a także psychologa w kontekście kuratora reprezentującego małoletniego. Ważną rolą są tutaj kompetencje interpersonalne adwokata, przede wszystkim otwartość na inne osoby i nawiązywanie kontaktów, które wspierają relacje z małoletnim i jego rodziną.

Z uzasadnienia projektu zmian k.r.o. ustawodawca stwierdził, że unormowanie sytuacji kuratorów procesowych małoletnich wymaga wysokiego poziomu reprezentacji dziecka, a adwokaci występujący jako pełnomocnicy profesjonalni dają najlepszą gwarancję ich zabezpieczenia. Posiadają wiedzę oraz doświadczenie w reprezentowaniu osób (przed sądami i organami). Okoliczność przestrzegania przez adwokatów zasad etycznych²² jest dodatkowym uzupełnieniem należytego wykonywania powierzonych im obowiązków²³.

Kwestia tak określonych wymogów formalnych, jakie musi spełnić adwokat, by zostać kuratorem procesowym małoletniego, w praktyce może okazać się zbyt trudna do weryfikacji przez sąd, gdyż nie są znane mu umiejętności i rodzaje spraw prowadzonych przez poszczególnych członków palestry. Adwokaci nie prowadzą spisu spraw, które miałyby być dostępne wymiarowi sprawiedliwości²⁴. Dlatego też pozostałe kompetencje formalne adwokatów, jak szczególna znajomość spraw dotyczących dziecka, tego samego rodzaju lub rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka, ukończone szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka, wymagają samodzielnej analizy i oceny danego adwokata przez sąd.

²¹ Art. 77 ust. 1. ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 478) wykształcenie wyższe posiada osoba, która otrzymała dyplom ukończenia studiów na określonym kierunku i profilu potwierdzającym wykształcenie wyższe oraz tytuł zawodowy.

²² Obwieszczenie Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeks etyki adwokackiej) – na podstawie uchwały nr 52/2011 NRA z dnia 19 listopada 2011 r. ogłasza się jednolity tekst Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeksu etyki adwokackiej) uchwalony przez Naczelną Radę Adwokacką dnia 10 października 1998 r. (uchwała nr 2/XVIII/98) ze zmianami wprowadzonymi uchwałą Naczelnej Rady Adwokackiej nr 32/2005 z dnia 19 listopada 2005 r., uchwałami Naczelnej Rady Adwokackiej nr 33/2011-54/2011 z dnia 19 listopada 2011 r. oraz uchwałą 64/2016 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 25 czerwca 2016 r.

²³ Zob. szerzej: Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego, druk sejmowy nr 3295, s. 9–10, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3295> (dostęp: 7.12.2021).

²⁴ M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2021, Lex.

Jednocześnie zważyć należy, że w doktrynie pojawiły się wątpliwości co do tego, czy adwokat będący kuratorem procesowym małoletniego może upoważnić aplikanta adwokackiego do reprezentowania w jego imieniu małoletniego. W tym zakresie brak jest judykatu, który przesądziłby przedstawionym powyżej problem. W orzecznictwie sądów powszechnych można spotkać się ze stanowiskiem opowiadającym się za niemożnością zastępstwa adwokata działającego jako kurator małoletniego przez aplikanta adwokackiego²⁵.

Natomiast Wojciech Studziński wskazuje, że z treści art. 99¹ § 1 k.r.o. nie wynika zakaz skorzystania przez adwokata reprezentującego dziecko jako kurator z zastępstwa aplikanta adwokackiego. *De facto* to nadal adwokat pozostaje kuratorem małoletniego, zaś aplikant zastępuje jedynie go, działa z upoważnienia adwokata. Za takim twierdzeniem przemawia istota zastępstwa aplikanckiego²⁶. Co więcej, art. 99¹ § 2 k.r.o. umożliwi ustanowienie jako kuratora małoletniego m.in. aplikantów adwokackich, ale norma ta nie wyklucza również zastępowania przez aplikantów adwokackich adwokatów ustanowionych kuratorami do spraw, o których mowa w § 1 cytowanego przepisu²⁷.

Piotr Karlik nie przyjmuje powyższego stanowiska w sytuacji ustanowienia kuratora w osobie adwokata w postępowaniu karnym. W jego ocenie należy kategorycznie wykluczyć możliwość zastępstwa adwokata przez aplikanta, gdyż to między kuratorem (adwokatem) a małoletni powstaje szczególny stosunek osobisty, który przybiera postać władzy rodzicielskiej. Maksymalna staranność kuratora procesowego i działanie w interesie kuratora może zapewnić wyłącznie osobiste działanie przez kuratora, nie zaś przez inne osoby trzecie. Wszelkie czynności podejmowane na rzecz małoletniego muszą być wykonywane przez jedną osobę, która *de facto* legitymizuje się określonymi kwalifikacjami²⁸.

Obowiązek informacyjny

Z treści art. 99² § 1 k.r.o. wynika, że na kuratora zostały nałożony obowiązek informacyjny w stosunku do rodzica, który nie uczestniczy w postępowaniu. Obowiązek ten powstaje w sytuacji, gdy rodzic wystąpi z wnioskiem do kuratora o udzielenie mu niezbędnych informacji dotyczących przebiegu postępowania i podjętych w jego toku czynności, które są potrzebne do prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej. Jednocześnie prawodawca w uzasadnieniu projektu zmian k.r.o. wskazał, że w treści wniosku rodzic powinien uzasadnić dlaczego są mu potrzebne dane informacyjne²⁹.

²⁵ Wyrok SA w Katowicach z 10 listopada 2010 r., sygn. akt V ACa 258/10, Biul. SAKa 2011/1/32.

²⁶ Na podstawie art. 77 ust. 1 i 5 prawa o adwokaturze.

²⁷ W. Studziński, *Możliwość udzielania przez kuratora reprezentującego dziecko upoważnienia do zastępowania aplikantowi adwokackiemu oraz pełnomocnictwa lub substytucji adwokatowi*, „Palestra” 2021, nr 6, s. 45–54.

²⁸ Szerzej: P. Karlik, *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytucji – polemika*, „Palestra” 2021, nr 10, s. 37–44.

²⁹ Zob. szerzej: Uzasadnienie do rządowego projektu...

Adwokat będący kuratorem może udzielić takich informacji, gdy nie stoi na przeszkodzie dobro dziecka. Przekazywanie informacji co do formy zostało określone jako pismo czy jako środki komunikacji elektronicznej. Zdaniem K. Osajdy za niewystarczające należy uznać przekazywanie wnioskowanych informacji ustnie „twarzą w twarz” czy też za pomocą środków porozumiewania się na odległość, np. połączenie video³⁰.

Dodatkowo według art. 99² § 3 k.r.o. adwokat występujący w roli kuratora ma obowiązek nie tylko nawiązania kontaktu z dzieckiem, którego interesy reprezentuje, musi nadto udzielić mu informacji o podejmowanych czynnościach, przebiegu postępowania, jego zakończeniu oraz skutkach mających znaczenie dla jego sytuacji prawnej. Należy zaznaczyć, że obowiązek ten powstanie wyłącznie, gdy stopień dojrzałości, stan zdrowia oraz rozwój umysłowy małoletniego będzie odpowiedni. Jednocześnie ponownie przed adwokatem pojawia się wyzwanie nie tylko odnośnie oceny stanu rozwoju dziecka, ale również co do przekazania mu informacji w sposób dla niego zrozumiały³¹. Jednocześnie przepisy prawa nie wskazują na wymogów formy przekazywanych informacji, jednakże Piotr Wicherek proponuje sporządzenie przez adwokata w takiej sytuacji notatki, by móc w razie konieczności przedłożyć ją sądowi opiekuńczemu³².

Przepisy k.r.o. nie nakładają na kuratora sankcji za naruszenie obowiązków informacyjnych, co nie należy oceniać jako bezkarne. Nienależyte wypełnianie obowiązków przez kuratora może stanowić podstawę do kontroli przez sąd opiekuńczy i rodzinny oraz wydania mu stosownych zarządzeń w trybie art. 168 k.r.o., a w poważniejszych sytuacjach może dojść nawet do zwolnienia kuratora w trybie art. 169 w zw. z art. 99 § 3 k.r.o.³³

Obowiązek zachowania tajemnicy

Reprezentowanie dziecka i działanie w jego interesie implikuje konieczność po stronie kuratorów procesowych poznanie osoby małoletniego oraz szczegółów z jego życia, co może nastąpić nie tylko z informacji zawartych w aktach sprawy, ale również z informacji uzyskanych podczas uczestnictwa w czynnościach procesowych czy z informacji pozyskanych od rodzica, instytucji lub organizacji społecznych, pod których pieczę dziecko pozostawało³⁴. Z uwagi na szerokie powzięcie wiedzy na temat szczegółów sprawy oraz życia małoletniego, ustawodawca nałożył na kuratorów zakaz rozpowszechniania tak pozyskanych informacji. Powodem do przyjęcia przedmiotowej regulacji jest dobro małoletniego, które przejawia się w ochronie jego interesów oraz jego rodziny³⁵.

W obecnym stanie prawnym, zgodnie z treścią art. 99² § 4 k.r.o., na wszystkich kuratorów procesowych (nie tylko adwokatów i radców prawnych) został nałożony obowiązek zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy ze względu na wykonywane

³⁰ M. Domański, J. Słyk (red.), op. cit.

³¹ K. Pietrzykowski (red.), op. cit.

³² M. Fras, M. Habdas (red.), op. cit.

³³ Ibidem.

³⁴ Zob. szerzej: M. Borkowska, *Zmiany w KRO – nowelizacji z 16.05.2019 r.*, Legalis.

³⁵ Zob. szerzej: *Uzasadnienie do rządowego projektu...*, s. 12.

czynności, z wyjątkiem wiarygodnych informacji o przestępstwach popełnionych na szkodę dziecka³⁶. Powyższe sformułowanie normy prawnej, mimo braku jej doprecyzowania, wskazuje, że obowiązek dyskrecji nie dotyczy ujawnienia i podjęcia działań prawnych z informacjami pozyskanymi od małoletniego o czynach zabronionych popełnionych na jego szkodę. K. Osajda, dokonując wykładni funkcjonalnej treści art. 99² § 4 k.r.o., stwierdza, że wyjątek ten należy czynić jedynie w interesie małoletniego, zatem kurator procesowy ma uprawnienie przykładowo do zainicjowania ścigania sprawcy przestępstwa, które to działanie w oparciu o przepis art. 156 k.r.o. w zw. z art. 99 § k.r.o. będzie kontrolowane przez sąd opiekuńczy³⁷. Podobnego zdania jest Mariusz Fras, który stwierdza, że ustawodawca nie określił, jak powinien postąpić kuratora w związku z pozyskaniem wiedzy na temat innych przestępstw, niemniej jednak powinien powiadomić właściwe organy ścigania – prokuratora poprzez złożenie wniosku o wszczęcie postępowania karnego w przedmiocie tego przestępstwa. Okoliczność wiedzy na temat osoby sprawcy nie ma znaczenia dla zgłoszenia zawiadomienia³⁸.

Zważyć należy, że w sytuacji występowania adwokata jako kuratora procesowego dochodzi do zbiegu przepisów nakładających na niego obowiązek zachowania tajemnicy. Nie tylko przepis art. 99 § 4 k.r.o., ale również przepisy ustawy korporacyjnej zobowiązują adwokata do zachowania tajemnicy zawodowej. Przepis art. 6 ust. 1 prawo o adwokaturze wskazuje, że „adwokat obowiązany jest zachować w tajemnicy wszystko, o czym dowiedział się w związku z udzielaniem pomocy prawnej”³⁹. Istota tajemnicy zawodowej ma na celu chronić zaufanie klienta do adwokata podczas wykonywania przez niego czynności zawodowych. W rozumieniu tajemnicy adwokackiej czynności zawodowe polegają na szeroko rozumianym świadczeniu pomocy prawnej od udzielania porad prawnych, sporządzaniu i opracowywaniu pism i opinii prawnych, poprzez zastępstwo przed sądami i urzędami⁴⁰. Dodatkowo należy podkreślić, że wzmocnieniem przepisów ustawowych są przepisy Kodeksu etyki adwokackiej, które w § 19 uzupełniająco wskazują na obowiązek zachowania tajemnicy na płaszczyźnie aksjologii zawodu⁴¹.

Jak wcześniej wspomniano, adwokaci objęci są tajemnicą zawodową, natomiast pozostałe osoby, które ustawodawca dopuszcza do pełnienia roli kuratora, już nie. Racjonalnym działaniem ustawodawcy jest „rozciągnięcie” tego obowiązku na osoby niebędące adwokatami lub radcami prawnymi. W projekcie do uzasadnienia zmian k.r.o. wskazano, że obowiązek zachowania przez adwokata – kuratora tajemnicy będzie postrzegany jako tajemnica zawodowa oraz „będzie stanowić *lex specialis* wobec tajemnic zawodowej przypisanej adwokatom”⁴². W doktrynie wskazuje się, że w przypadku

³⁶ Zob. K. Pietrzykowski (red.), op. cit.

³⁷ M. Domański, J. Słyk (red.), op. cit.

³⁸ M. Fras, M. Habdas (red.), op. cit.

³⁹ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1651.

⁴⁰ Art. 4 ust. 1 prawo o adwokaturze.

⁴¹ J. Naumann, *Zbór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu. Komentarz*, 2020, Legalis.

⁴² Zob. szerzej: Uzasadnienie do rządowego projektu..., s. 12.

pozyskania przez adwokata informacji podczas wykonywania czynności kuratora procesowego następuje zawężenie tego obowiązku w sytuacji, gdy przepisy korporacyjne nakładają obowiązek zachowania tajemnicy w sposób ogólny i w zakresie każdej czynności związanej z udzieleniem pomocy prawnej⁴³.

Wynagrodzenie kuratora

Dodany art. 99³ k.r.o. określił wprost, że o wynagrodzeniu kuratora reprezentującego dziecko i zwrocie poniesionych przez niego wydatków orzeka ten sąd lub organ państwowy, przed którym dziecko jest reprezentowane, stosując przepisy właściwe dla danego postępowania. Wysokość wynagrodzenia kuratora ustanowionego do reprezentowania dziecka w postępowaniu innym niż postępowanie cywilne i zwrot poniesionych przez niego wydatków ustala się na podstawie przepisów określających wysokość wynagrodzenia i zwrot wydatków kuratora ustanowionego dla strony w sprawie cywilnej.

W postępowaniu karnym zazwyczaj kurator procesowy małoletniego jest ustanawiany z urzędu. W toku postępowania sądowego wynagrodzenie adwokata występującego w roli kuratora reprezentującego małoletniego z urzędu zalicza się do kosztów procesu – kosztów sądowych (art. 616 § 2 k.p.k.). Zgodnie zaś z art. 618 § 1 pkt 11 k.p.k. do wydatków Skarbu Państwa zalicza się wypłaty dokonane z tytułu nieopłaconej przez strony pomocy prawnej udzielonej z urzędu przez adwokatów lub radców prawnych. Przepisy te będą stanowiły zatem podstawę zasądzenia adwokatowi reprezentującego prawa małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko drugiemu z jego rodziców stosownego wynagrodzenia.

Wysokość wynagrodzenia ustala się na podstawie przepisów stosowanych w postępowaniu cywilnym, czyli na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 marca 2018 r. w sprawie określenia wysokości wynagrodzenia i zwrotu wydatków poniesionych przez kuratorów ustanowionych dla strony w sprawie⁴⁴. Zgodnie z § 1 ust. 1 przywołanego rozporządzenia wysokość wynagrodzenia kuratora ustala się w kwocie nieprzekraczającej 40% stawek minimalnych za czynności adwokackie określonych w przepisach wykonawczych wydanych na podstawie prawa o adwokaturze, ale nie niżej niż 60 zł. Ustęp trzeci tegoż rozporządzenia obliguje sąd do miarkowania wynagrodzenia zależnie od m.in. nakładu pracy kuratora, w szczególności czasu poświęconego na przygotowanie się do działania w postępowaniu, liczby stawiennictw w sądzie, w tym na rozprawach i posiedzeniach, czynności podjętych w sprawie i stopnia zawilości sprawy⁴⁵.

⁴³ M. Domański, J. Słyk (red.), op. cit.

⁴⁴ Dz.U. z 2018 r., poz. 536.

⁴⁵ Wyrok SA w Katowicach z 19 marca 2015 r., sygn. akt II AKa 46/15, Lex nr 1667538.

Podsumowanie

Dążąc do zminimalizowania negatywnych konsekwencji dla małoletnich występujących w postępowaniach sądowych, ustawodawca na skutek zgłaszanych postulatów od 2012 r. przez Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Trybunał Konstytucyjny dopiero w 2019 r. standaryzuje instytucję kuratora procesowego małoletniego. Słusznie należy ocenić powierzenie sprawowania funkcji kuratora małoletniego w pierwszej kolejności adwokatom i radcom prawnym, z racji ich profesjonalizmu i doświadczenia zawodowego. Za racjonalne należy uznać niezawężanie kręgu osób mogących zostać kuratorem do osób z prawniczych samorządów zawodowych w sytuacji, gdy stopień zawłości i skomplikowania sprawy tego nie wymaga. W niektórych sprawach może okazać się, że kierując się dobrem dziecka, lepsze będzie zagwarantowanie mu reprezentacji wykonywanej przez osobę, która dobrze zna małoletniego oraz rozumie jego potrzeby i sytuację życiową, choć nie posiada tytułu zawodowego bądź wykształcenia prawniczego.

Pozytywnie należy odnieść się również do obowiązku zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy, o których kurator powziął wiedzę ze względu na wykonywane czynności, w stosunku do osób nienależącej do palestry czy korporacji radców prawnych. Obowiązek ten w stosunku do adwokatów i radców prawnych *de facto* nie wymagał uregulowania, gdyż na mocy ustaw samorządowych zobowiązani są oni do przestrzegania tajemnicy zawodowej.

Niemniej jednak ustawodawca nie doprecyzował, w jaki sposób sąd opiekuńczy ma oceniać kompetencje członków zawodów prawniczych z uwagi na szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka. W obecnym stanie prawnym brak jest jakiegokolwiek rejestru spraw prowadzonych przez członków palestry, który umożliwiałby zapoznania się przez sąd opiekuńczy z zakresem prowadzonych spraw przez poszczególnych adwokatów. Dodatkowo w dalszej kwestii w orzecznictwie, jak i w doktrynie pojawiają się przeciwstawne stanowiska co do tego, czy działający z upoważnienia adwokata aplikant adwokacki może występować w charakterze kuratora, bez uszczerbku dobra małoletniego. W ocenie autorki kwestia ta pozostaje zatem do indywidualnej oceny przez sąd rozpoznający sprawę, jednakże z własnego doświadczenia wskazuje, że nie spotkała się z odmową dopuszczenia przez sąd do działania w sprawie jako kurator procesowy małoletniego jako aplikant adwokacki występujący z upoważnienia adwokata.

Nalożenie na kuratora obowiązku informacyjnego małoletniego zdolnego do zrozumienia przekazanych mu informacji o toczącym się postępowaniu może stanowić wyzwanie dla adwokata, który w sposób adekwatny do rozwoju i wieku dziecka winien w sposób prosty, jasny i zrozumiały przekazać mu informacje. Tutaj formę przekazu ustawodawca pozostawił w gestii kuratorów, gdyż – jak się zdaje – jego celem było zapewnienie w miarę możliwości czynnego udziału małoletniego w procesie. W sposób rozważny i kierując się dobrem dziecka, kurator ma obowiązek pozostawać w konsultacji z rodzicem „niekrzywdzącym” oraz udzielać na jego wniosek stosowych wiadomości, określając to na piśmie lub przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej.

W konkluzji należy uznać, że niezależnie od braku doprecyzowania przez ustawodawcę poruszonych w artykule kwestii przeprowadzona nowelizacja instytucji kuratora zapewnia lepszy poziom reprezentacji małoletniego w toku postępowania sądowego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Borkowska M., *Zmiany w KRO – nowelizacji z 16.05.2019 r.*, Legalis.
- Dudka K., *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego pokrzywdzonego*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9.
- Fras M., Habdas M. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2021, Lex.
- Karlik P., *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytutu – polemika*, „Palestra” 2021, nr 10.
- Kolendowska-Matejczuk M., *Kurator procesowy dla małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 4.
- Kotas-Turoboyska S., *Instytucja kuratora reprezentującego dziecko w procesie cywilnym po nowelizacji*, „Prawo w Działaniu” 2021, nr 46.
- Naumann J., *Zbór zasad etyki adwokackiej i godności zawodu. Komentarz*, 2020, Legalis.
- Osajda K., [w:] M. Domański, J. Słyk (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, 2020, Legalis.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. siódme, 2021, Legalis.
- Studziński W., *Możliwość udzielania przez kuratora reprezentującego dziecko upoważnienia do zastępowania aplikantowi adwokackiemu oraz pełnomocnictwa lub substytucji adwokatowi*, „Palestra” 2021, nr 6.
- Wielec M., *Instytucja kuratora procesowego w postępowaniu karnym – uwagi na marginesie Uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2010 roku, sygn. I KZP 10/10*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2014, nr 2.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U z 2020 r., poz. 1359).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805).

- Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1651).
Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 75).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 534).
Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 478).
Ustawa z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U z 2019 r., poz. 1146).

Orzecznictwo

- Postanowienie TK z 11 lutego 2014 r., sygn. akt S 2/14, OTK-A 2014/2/19.
Postanowienie SN z 30 września 2015 r., sygn. akt I KZP 8/15, OSNKW 2015/12/100.
Postanowienie SN z 16 maja 2019 r., sygn. akt III CZ 11/19, Lex nr 2665362.
Uchwała SN z 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, OSNKW1999/11-12/69.
Wyrok SA w Katowicach z 10 listopada 2010 r., sygn. akt V ACa 258/10, Biul. SAKa 2011/1/32.
Wyrok SA w Katowicach z 19 marca 2015 r., sygn. akt II AKa 46/15, Lex nr 1667538.
Wyrok WSA w Olsztynie z 4 czerwca 2019 r., sygn. akt II SA/OI 365/19, Lex nr 261826.

Inne źródła

- Obwieszczenie Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeks etyki adwokackiej) – na podstawie uchwały nr 52/2011 NRA z dnia 19 listopada 2011 r. ogłasza się jednolity tekst Zbioru zasad etyki adwokackiej i godności zawodu (Kodeksu etyki adwokackiej) uchwalony przez Naczelną Radę Adwokacką dnia 10 października 1998 r. (uchwała nr 2/XVIII/98) ze zmianami wprowadzonymi uchwałą Naczelnej Rady Adwokackiej nr 32/2005 z dnia 19 listopada 2005 r., uchwałami Naczelnej Rady Adwokackiej nr 33/2011-54/2011 z dnia 19 listopada 2011 r. oraz uchwałą 64/2016 Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 25 czerwca 2016 r.
- Pismo Rzecznika Praw Dziecka ZSR.422.23.2016.MD.
Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich IV.7021.72.2016.BB.
Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego, druk sejmowy nr 3295, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3295>.

The right of an advocate to act as a probation officer for a minor in a criminal trial

Summary

The subject of this analysis are the amended provisions of the Family and Guardianship Code with regard to the institution of the juvenile probation officer, which defined the standards of children's representation by appointed probation officers in order to protect their rights and interests. The issues discussed were narrowed down only to the rights of an advocate in this respect in the course of criminal proceedings, as only professional attorneys (including legal counsels) in this procedure may be appointed probation officers.

The provisions introduced in the Family and Guardianship Code will standardize the institution of guardianship in Polish law. They impose on the probation officer a number of obligations and requirements with a view to protecting the interests of minors, i.e. in terms of having appropriate qualifications, getting to know, and listening to the minor, informing the minor about the actions taken, informing the parent not participating in the proceedings and observing the obligation of secrecy.

The choice of the issues raised deserves recognition, as it should be stated that so far the issue of probation officers for a minor has not been the subject of numerous statements of the doctrine, and the changes introduced in practice raise doubts. The rational action of the legislator should be assessed in the determination of formal requirements for probation officers and the determination of the rules and amount of determining the remuneration granted to them and reimbursement of expenses incurred by probation officers, which in the previous legal status were de facto not regulated directly.

Nevertheless, reservations should be raised as to the regulations regarding the way probation officers fulfill their information obligations in relation to the parent and the minor. At the same time, in the doctrine and in jurisprudence, there are different positions as to the possibility of replacing an attorney by an attorney trainee authorized by him, which will be presented in this article. In conclusion, the introduced changes should be considered correct, however, the above-mentioned legislative imperfections have not yet been uniformly worked out in practice.

Keywords: criminal proceedings, minors, probation officer, lawyer

DOI: 10.31648/kpp.7769

Bartosz Zając

Zakład Karny w Barczewie

ORCID: 0000-0002-4819-4313

bartoosz.z@interia.pl

Wybrane problemy współczesnego więziennictwa w Polsce**Wprowadzenie w problematykę wybranych problemów więziennictwa**

Służba Więzienna jest to formacja umundurowana, uzbrojona i apolityczna, która podlega ministrowi sprawiedliwości, posiadająca własną strukturę organizacyjną¹. Na jej czele stoi dyrektor generalny, który powoływany jest przez prezesa Rady Ministrów na wniosek właściwego ministra. Funkcję tę może sprawować osoba niebędąca funkcjonariuszem formacji, co w istocie świadczy o upolitycznieniu tego stanowiska². Dopelnieniem struktury organizacyjnej Służby Więziennej są okręgowe inspektoraty Służby Więziennej, na czele których stoją dyrektorzy okręgowi, zakłady karne i areszty śledcze z dyrektorami oraz Centralne Ośrodki Szkolenia Służby Więziennej wraz właściwymi komendantami³. Poszczególne zakłady dzielą się ze względu na typ (zamknięty, półotwarty i otwarty)⁴ oraz na rodzaj przeznaczenia (dla młodocianych, odbywających karę po raz pierwszy, dla recydywistów penitencjarnych oraz odbywających karę aresztu wojskowego)⁵. Na każdym z tych szczebli występują złożone i zróżnicowane problemy dotyczące funkcjonowania całej formacji i mające na nią negatywny wpływ.

¹ Art. 1. z ustawy z dnia 10 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523).

² K. Wójcik, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych wynikające z organizacji i funkcjonowania Służby Więziennej*, [w:] M. Badowska-Hodyr (red.), *System penitencjarny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*, Rzeszów 2016, s. 43.

³ K. Linowski, *Organizacja i zadania Służby Więziennej w Polsce*, Radom 2017, s. 19–20.

⁴ Art. 69 z ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

⁵ Art 70 Kodeksu karnego wykonawczego.

Na złożoność sfery więziennictwa wpływa fakt, że na jego obsługę i zarządzanie składa się:

- kilka poziomów (centralny, okręgowy, lokalny, w tym kierowniczy i liniowy w areszcie lub zakładzie karnym),
- kilka działów od obszarów ludzkiego życia (kwatremistrzowski, penitencjarny, ochrona, ewidencja, finanse, służba zdrowia),
- kilka wymiarów (przestrzeń, czas i względność zdarzeń),
- kilka interesów oraz punktów widzenia,
- kilkanaście różnych, czasem wykluczających się bądź kolizyjnych zadań (oddziaływanie resocjalizacyjne z nagradzaniem i karaniem włącznie, leczenie, dostarczanie dóbr, planowanie, dokumentowanie, archiwizowanie, pilnowanie, dyscyplinowanie),
- kilka różnych kar i statusów (kary krótkie, średnie, długoletnie, ukarani, aresztowani, skazani na karę zastępczą, skazani, „niebezpieczni”, niepsychotyczni, niepełnosprawni i zorganizowani),
- kluczowe momenty i codzienne rutyny (decyzje o awansie i bieżące załatwianie spraw, poczawszy od spodenek do nowego telewizora),
- różne wielkości i pojemności aresztów oraz zakładów karnych,
- różnorodność populacji więźniów w hermetycznej przestrzeni jednego więzienia⁶.

W związku z powyższym problemy występujące w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej cechuje różne nasilenie, występowanie czy też stopień wpływu na działalność danego zakładu karnego lub aresztu śledczego, z uwzględnieniem jego typu oraz rodzaju. Zmienna jest okresowość ich występowania, jak w przypadku złego odbioru medialnego, braków kadrowych. Mogą one mieć charakter wewnętrzny, np. zła organizacja pracy czy też komunikacja, charakter zewnętrzny, jak w przypadku złego odbioru medialnego, lub charakter mieszany, np. w przypadku występowania zdarzeń o charakterze nadzwyczajnym.

Więziennictwo, podobnie jak inne formacje mundurowe w Polsce, w ciągu ostatnich lat podlegało wielu zmianom. Były one z jednej strony wynikiem braku stabilności prawa i jego praktyki, z drugiej zaś – w pewnym zakresie – światopoglądów politycznych osób stojących na czele tej formacji, co przekładało się na brak stabilizacji zawodowej funkcjonariuszy i liczne zmiany organizacyjne w zakresie funkcjonowania zakładów karnych w Polsce. W porównaniu do innych służb mundurowych jest to formacja, o której ze względu na to, że funkcjonariusze pracują w zamknięciu (poza kontrolą społeczną), niewiele wiadomo. Jak słusznie zauważa Maria Nielaczna, „przeciętny obywatel nie wie, czym jest więzienie i jego administracja, a wobec tego nie ma pożytki dla swojej wyobraźni, za wyjątkiem filmów fabularnych i medialnych newsów. Obydwa źródła kreują pewną wizję nadaną przez autora, ale nie przekazują wiedzy. Tworzą wybiórczy i tendencyjny lub subiektywny obraz więzienia. Upraszcza ją lub dodają podteksty”⁷.

⁶ M. Nielaczna, *Mechanizm nie-doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*, Warszawa 2017, s. 27–28.

⁷ *Ibidem*, s. 26.

Często pojawiały się zarzuty dotyczące sprzeczności pomiędzy celami a środkami kary, tworzenia instytucji o silnie negatywnym wpływie na życie jednostki czy też budowania warunków uniemożliwiających skazanemu ponowny skuteczny powrót do społeczeństwa⁸. Bezsprzecznie izolowanie osób pozbawionych wolności utrudnia zaspokajanie ich podstawowych potrzeb zarówno w sferze fizycznej, jak również społecznej należy uznać za argument przemawiający za krytyką instytucji więzienia⁹. Stale też podnoszone są wątpliwości odnośnie konieczności i zasadności resocjalizacji skazanych. Zdaniem Henryka Machela na tym polu są pewne problemy zarówno wynikające ze specyfiki pracy ze skazanym, takie jak negatywny wpływ podkultury więziennej, ale również warunki organizacyjne i funkcjonowanie samej instytucji zakładu karnego z naciskiem na wadliwe funkcjonowanie personelu więziennego¹⁰.

W niniejszym opracowaniu zostaną omówione takie problemy występujące w Służbie Więziennej, które z perspektywy funkcjonariuszy tej formacji, a więc praktyki funkcjonowania zakładów karnych wydają się najistotniejsze. Do takich problemów na potrzeby publikacji zaliczono:

- wysoki współczynnik występowania recydywy,
- próby korupcji ze strony osadzonych,
- niekontrolowane przedostawanie się na teren jednostki narkotyków i innych substancji psychoaktywnych,
- problemy wynikające ze specyfiki pracy penitencjarnej (stres, nepotyzm, duża liczba zdarzeń o charakterze nadzwyczajnym i trudności w przeciwdziałaniu im, przeludnienie jednostek penitencjarnych, zły odbiór medialny pracy funkcjonariusza Służby Więziennej, trudności w planowaniu i organizowaniu pracy),
- mobbing oraz wypalenie zawodowe funkcjonariuszy,
- problemy wynikające ze złej infrastruktury technicznej oraz duże braki kadrowe i nadgodziny.

Próby korupcji ze strony osadzonych

Słowo korupcja wywodzi się od łacińskiego *corrumpere*, oznaczającego 'łamać lub psuć'¹¹, bądź też *corruptio* wskazujące na zepsucie lub uwiedzenie¹². Próbując wskazać katalog podmiotów, które szczególnie narażone są na zjawisko korupcji, należy stwierdzić, że jest on niezwykle szeroki i podlega stałym zmianom wynikającym z modelu popełniania przestępstw korupcyjnych. Jednakże wśród stałych obszarów tego zjawiska

⁸J. Rejman, *Zmiana w polskim systemie więziennictwa: ograniczenia i możliwości*, Warszawa 2013, s. 60–61.

⁹S. Przybyliński, *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, Toruń 2010, s. 11–14.

¹⁰H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji: casus polski*, Kraków 2008, s. 171–175.

¹¹K. Bartosz, *Korupcja. Analiza prawnokarna i jej wykrywanie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2019, nr 2, s. 181.

¹²P. Chodak, *Zjawisko korupcji i przestępczości korupcyjnej w Polsce w latach 1997–2014*, Józefów 2017, s. 18.

występują wszystkie służby, w tym Służba Więzienna, rozumiana jako ogół funkcjonariuszy pełniących służbę w ramach formacji¹³. Zgodnie z przepisami prawa funkcjonariuszem publicznym jest funkcjonariusz organu powołanego do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariusz Służby Więziennej¹⁴. Nadużycia w zakresie działań korupcyjnych wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej mają zróżnicowany charakter, przy czym najczęściej jest to łapownictwo¹⁵. Próby korupcyjne wynikają ze specyfiki pracy funkcjonariusza więziennictwa. W wyniku izolacji między funkcjonariuszami a osadzonymi zachodzą zróżnicowane interakcje, jak również istnieje możliwość wpływu na wiele sfer życia osadzonych w kwestii ich aktualnej lub przyszłej sytuacji prawnej (np. pomoc w zmianie zakwaterowania, wystawianie pozytywnych wniosków lub opinii, pomoc w otrzymaniu podgrupy klasyfikacyjnej uprawniającej do zmiany zakładu na inny), co należy uznać za czynnik sprzyjający korupcji¹⁶.

Zjawisko korupcji dotyczy różnych grup funkcjonariuszy: wychowawców penitencjarnych (w kontekście ułatwiania skazanym życia na wolności po odbyciu kary pozbawienia wolności lub też pomoc w otrzymaniu przepustki), funkcjonariuszy innych działów, w szczególności ochrony (w ujęciu dostarczania substancji niedozwolonych, jak alkohol, narkotyki, dopalacze czy też przekazywanie informacji świadkom w celu nakłonienia ich do zaniechania składania zeznań lub zmiany treści oraz udzielanie informacji niejawnych¹⁷, pomoc w ucieczce z zakładu karnego czy też uchylenie tymczasowego aresztu¹⁸).

Szczególną formą korupcji jest nabór do służby osób powiązanych ze środowiskiem przestępczym. Wpływa to niekorzystnie na funkcjonowanie całego wymiaru sprawiedliwości oraz stwarza poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej. Osoby takie świadczą różne usługi przestępcom przy jednoczesnym pełnieniu funkcji publicznych, a to stanowi podstawę uznania za działania korupcyjne¹⁹, co w szerszej perspektywie przekłada się na obniżenie poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego kraju²⁰.

Niekontrolowane przedostawanie się na teren jednostki narkotyków i innych substancji psychoaktywnych

Przeciwdziałanie narkomanii w więziennictwie miało swój początek w latach 80. ubiegłego wieku. Przed tym okresem skazani mający problem z zażywaniem substancji psychoaktywnych nie mieli dostatecznego dostępu do opieki medycznej oraz nie były

¹³ Ibidem, s. 22–23.

¹⁴ Art. 117 z ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

¹⁵ K. Dietczyk, *Zjawisko korupcji jako element życia społecznego*, „Seminare” 2016, nr 3, s. 114.

¹⁶ Z. Kukuła, *Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z 22 maja 2019 r., V KK 130/19*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2021, z. 2, s. 126.

¹⁷ J. Bil, *Zjawisko korupcji: rozpoznawanie, zapobieganie, zwalczanie*, Warszawa 2018, s. 52.

¹⁸ Zob. szerzej: E. Pływaczewski, G. Szczygieł, *Zachowania korupcyjne osadzonych*, „Archiwum Krymiologii” 2005, t. XXXVIII, s. 299–300.

¹⁹ M. Badowska-Hodyr, op. cit., s. 50.

²⁰ M. Cizek, *Determinanty ekonomiczne kształtujące bezpieczeństwo wewnętrzne i trwałość państwa. Systemowa filozofia postrzegania gospodarczych podstaw bezpieczeństwa RP*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2014, nr 3, s. 121.

prowadzone wobec nich żadne działania resocjalizacyjne w zakresie terapii i edukacji dotyczącej szkodliwości zażywania środków narkotycznych²¹.

Powszechne występowanie środków narkotycznych w zakładach karnych związane jest z ich funkcją w zakładach karnych – adaptacyjną, psychologiczną, społeczną, ekonomiczną. Każda z nich wpływa w znacznym stopniu na pojawianie się środków odurzających oraz reguluje ich przepływ²². Aktualnie jednak narkotyki obok pieniędzy stanowią element funkcjonowania skazanych w warunkach izolacji więziennej. Mają one znaczny wpływ na istnienie podkultury więziennej – grypsujących, która traci na znaczeniu względem ubiegłych lat („rządzi pieniądz, a nie zasady”)²³.

Biorąc pod uwagę dane podawane przez Służbę Więzienną, na teren jednostek penitencjarnych narkotyki przemycano m.in. w następujący sposób: w sałatce jarzynowej, w orzechach włoskich (które zostały uprzednio rozłupane, wypełnione narkotykiem, ponownie sklezione), w opakowaniu ze śliwkami. Można przytoczyć także inne przykłady: bryłki haszyszu ukształtowane jako suszone śliwki, amfetamina znajdująca się między częściami cebuli, narkotyk między okładkami płyt CD, kartki książki nasączone substancją narkotyczną. Jednocześnie należy stwierdzić, że wymienione sytuacje nie stanowią katalogu zamkniętego oraz wskazano tylko przykłady udaremnionych i wykrytych prób²⁴.

Zdarzenia o charakterze nadzwyczajnym

Podstawą określania zdarzeń nadzwyczajnych w zakładach karnych jest zarządzenie Dyrektora Służby Więziennej w sprawie zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej, sposobu ich dokumentowania oraz służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, w której wskazano 17 kategorii sytuacji potencjalnie mogących naruszyć bezpieczeństwo jednostki penitencjarnej²⁵. Biorąc pod uwagę lata 2016–2020, w Służbie Więziennej miało miejsce ponad 11 000 zdarzeń o charakterze nadzwyczajnym. Dwie kategorie w tym okresie corocznie wykazywały tendencję wzrostową. Były nimi zagrożenia miejscowe (pożary, klęski żywiołowe i inne) z poziomu 7 do 21 – wzrost o 200%, zaś w 2020 r. nieznacznie zwiększyły się o jedno zdarzenie, oraz ujawnienia przedmiotu niedozwolonego z poziomu 949 do 1451 przypadków rocznie – 52,9%²⁶ (między rokiem 2018 a 2019). W 2020 r. wraz z wprowadzeniem obostrzeń

²¹ M. Abucewicz, *Narkomania – problem społeczny w perspektywie konstruktywistycznej*, Warszawa 2012, s. 248.

²² T. Głowik, *Problematyka narkomanii w izolacji więziennej*, „Serwis Informacyjny Narkomania” 2008, nr 2, s. 8.

²³ A. Nawój-Śleszyński, W. Jedlecka, J. Helios, *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Wrocław 2019, s. 114.

²⁴ <https://sw.gov.pl/aktualnosc/Problem-narkotykow-w-wiezieniach> (dostęp: 18.12.2021).

²⁵ Zob. szerzej: załącznik nr 1 do zarządzenia nr 52/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 listopada 2013 r.

²⁶ Statystyka roczna Służba Więzienna za lata 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 – zdarzenia nadzwyczajne, <https://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka> (dostęp: 18.12.2021).

pandemicznych liczba ujawnień spadła do 1022 zdarzeń, co oznacza spadek o blisko 30% względem roku poprzedniego. Zmianie zaś uległy kryteria uznawania za zdarzenie nadzwyczajne – bójki i pobicia w związku z zarządzeniem nr 1 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania. Na mocy wewnętrznych przepisów zdarzenia z lat 2016–2017 wskazywały na tendencję wzrostową z poziomu 1009 do 1102 (wzrost o 9,2%). Na mocy nowego zarządzenia ich liczba wskazywała zaledwie na 127 przypadków w 2018 r. oraz 132 w 2019 r., co przekłada się na wzrost rzędu 3,9%, zaś w roku 2020 zanotowano dalszy spadek względem poprzedniego roku o blisko 45%²⁷.

Tematyka zdarzeń o charakterze nadzwyczajnym jest trudna do oszacowania, ponieważ ich charakter nie jest jednorodny, a zakres i intensywność podlega wahaniom, wynikającym również z sytuacji epidemiologicznej. Zakres przedmiotowy jest również obszerny – zawiera zdarzenia wynikające z funkcjonowania subkultury więziennej, działań lub zaniechania administracji oraz wpływu i działania środowisk przestępczych działających z zewnątrz²⁸.

Przeludnienie jednostek penitencjarnych

Nie ma jednej spójnej definicji, która wskazywałaby, czym jest przeludnienie jednostek penitencjarnych. Problematyką tą zajmują się badacze z dziedzin socjologii, prawa, psychologii czy też ekologii. Wszystkie jednak łączy fakt subiektywnego doświadczenia wynikającego z zagęszczenia przestrzennego oraz obiektywnej oceny tego zjawiska²⁹. Kodeksowa norma powierzchni celi mieszkalnej w Polsce wynosi nie mniej 3 m² na jedną osobę³⁰. Komitet Zapobiegania Torturom w ramach swoich kompetencji kontrolnych dokonuje wizytacji, w których bada m.in. zakłady karne i areszty śledcze. W najnowszej historii Polski miało to miejsce trzykrotnie, ostatni raz w 2004 r. Stwierdzono wówczas kilka uchybień, w tym przeludnienie jednostek. Ponadto komitet wskazał, że norma 3 m² jest zbyt niska i wskazał na konieczność podniesienia jej do 4 m² na jedną osobę³¹.

Przeludnienie jednostek penitencjarnych generuje wiele negatywnych następstw, które dotyczą samych osadzonych, jak i personelu więziennego. Spędzanie czasu w przeludnionej celi mieszkalnej wpływa konfliktownie na relacje między mieszkańcami,

²⁷ Statystyka roczna Służby Więziennej za lata 2018, 2019, 2020 – zdarzenia nadzwyczajne, <https://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka> (dostęp: 18.12.2021).

²⁸ N. Malec, *Rola Służby Więziennej w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych*, Siedlce 2018, s. 173–174.

²⁹ A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 25–26.

³⁰ Art. 110 Kodeksu karnego wykonawczego.

³¹ Z. Hołda, *Europejskie Standardy traktowania więźniów. Kilka uwag o Europie, Radzie Europy, Polsce i prawach więźniów*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, s. 119–120.

utrudnia utrzymanie porządku, ogranicza swobodę przemieszczania się czy też możliwość korzystania ze sprzętu znajdującego się w celi. Negatywnym aspektem z punktu widzenia personelu jest utrudnienie pełnienia służby i egzekwowanie przestrzegania regulaminu oraz wypełniania obowiązków służbowych. Wpływa również negatywnie na cały przebieg procesu resocjalizacji³². Problem przeludnienia jednostek penitencjarnych odczuwalny jest najbardziej z perspektywy osób pozbawionych wolności na kary długoterminowe (pozbawienie wolności 25 lat oraz kara dożywotniego pozbawienia wolności³³).

Zły odbiór medialny pracy funkcjonariusza Służby Więziennej

Służba Więzienna boryka się nadal z problemami negatywnego odbioru społecznego, obserwowanego od czasu przemian ustrojowych z końca lat 80. ubiegłego wieku. Jak wskazuje Zbigniew Gospodarowicz, media zainteresowane są działalnością formacji tylko wyłącznie w kontekście zdarzeń, które wynikają z naruszenia ich zadań statutowych³⁴. Wśród nich należy wyróżnić zarzuty korupcyjne, ucieczki, śmierć osadzonego medialnego, zabójstwo podczas przepustki lub przerwy w karze³⁵. Kolejnym, równie ważnym faktem jest zróżnicowanie działań i celów statutowych Służby Więziennej od innych formacji działających na rzecz bezpieczeństwa kraju. Sukcesem więziennictwa jest brak ucieczek, mała liczba zdarzeń nadzwyczajnych, a nade wszystko prawidłowy tok odbywania kary pozbawienia wolności lub aresztu śledczego. Są to niewątpliwie sukcesy, które trudno przedstawić mediom jako tematykę z pierwszych stron gazet, „skoro nic złego się nie dzieje”³⁶.

Sam zawód więziennika cieszy się niskim prestiżem i statusem społecznym. Jak wskazuje Robert Poklek, w społeczeństwie pokutuje negatywny obraz zawodu, w którym funkcjonariusz przebywa w otoczeniu marginesu społecznego, który ma nań zły wpływ. Ponadto całokształt grupy zawodowej postrzegany jest jako środowisko hermetyczne, cechujące się relatywizmem moralnym i znacznym stopniem znieczulicy społecznej. Negatywnie obierana jest również pozycja funkcjonariusza jako osoby mającej znaczne przywileje zawodowe³⁷. W literaturze podnosi się również argument dotyczący przyjęć do służby kształtowanych przez tzw. selekcję negatywną. Oznacza ona przyjmowanie

³² E. Łuczak, *Współczesne problemy resocjalizacji penitencjarnej i ich minimalizowanie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. XXXV, s. 106–107.

³³ J. Kopczyńska-Wisz, *Współczesne problemy resocjalizacji*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11, s. 262.

³⁴ Z. Gospodarowicz, *Ewolucja doktryny ochronnej – wymuszona zewnętrznie konieczność czy świadomy proces humanizacji*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11, s. 168.

³⁵ R. Poklek, *Motywacja zawodowa funkcjonariuszy rozpoczynających pracę w zawodzie więziennika*, „Forum Socjologiczne” 2020, nr 10, s. 233.

³⁶ A. Piotrowski, *Wizerunek medialny Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68, s. 85–86. Szerzej także: załącznik nr 1 do zarządzenia nr 52/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 listopada 2013 r.

³⁷ R. Poklek, *Motywacja osiągnięć funkcjonariusza Służby Więziennej*, Kalisz 2015, s. 5–6.

w szeregi formacji ludzi o niskim poziomie aspiracji i nieposiadających uzdolnień³⁸. Niekorzystny obraz Służby Więziennej w mediach utrwała jest przez negatywne stereotypy, osądy oraz bezzasadną generalizację dotyczącą jej funkcjonowania³⁹.

Mobbing, stres, wypalenie zawodowe i nepotyzm

Istnieje duża grupa problemów wynikających ze specyfiki służby w jednostkach penitencjarnych. Mają one zróżnicowane podłoże i można je podzielić na wynikające z pracy z osadzonymi oraz z zaburzonych relacji w danej jednostce penitencjarnej.

Wypalenie zawodowe i stres związane są ze specyfiką wykonywanych zadań. Funkcjonariusze Służby Więziennej realizują swoje zadania w stosunku do osób wykluczonych społecznie, mających wiele dysfunkcji psychicznych. Wobec więźniaków wykazują postawę antagonistyczną. Stanowią realne i bezpośrednie zagrożenia: naruszenie nietykalności osobistej, bunty, napaście, szantaż czy też pomówienia. Stanowi to źródło stresu, które jest podstawą wypalenia zawodowego. Drugim czynnikiem stresogennym jest organizacja pracy w jednostkach: hierarchiczność, pozostawanie w ciągłej dyspozycji, autokratyczny styl kierowania jednostką. W stosunku do innych pracowników i funkcjonariuszy występują także negatywne stosunki interpersonalne. Innymi źródłami stresu w pracy są: poczucie zagrożenia bliskich, konieczność zaangażowania w pracę mimo niskiego prestiżu społecznego oraz niskich gratyfikacji finansowych, przyjmowanie dużej odpowiedzialności za podejmowane decyzje, jak również agresja ze strony osadzonych⁴⁰.

Źródłem mobbingu w zakładach karnych są wrogie zachowania ze strony przełożonych i współpracowników. Należy interpretować te zdarzenia na dwóch płaszczyznach – intensywności (przynajmniej raz w tygodniu) i czasie (kryterium występowania, co najmniej 6 miesięcy). Nie bez znaczenia dla mobbingu w zakładzie jest występująca określona struktura organizacyjna i zarządzenie jednostką, ponieważ w dużej mierze to właśnie one decydują o zachowaniu personelu wobec siebie i przełożonych⁴¹.

Zagrożeniem dla prawidłowego funkcjonowania nie tylko jednostek penitencjarnych, ale również wszystkich służb mundurowych, jest nepotyzm, który powoduje utrudnienia kontrolne podmiotów zewnętrznych działalności jednostek, zmieniając je w „rodzinne przedsiębiorstwa”. Służba Więzienna, mimo posiadania przepisów utrudniających pojawianie się zjawiska nepotyzmu, mocno jest z nim skorelowana

³⁸ Idem, *Zarys psychologii penitencjarnej*, Warszawa 2018, s. 146.

³⁹ J. Pomiankiewicz, *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej – uwarunkowania, przejawy, konsekwencje. Zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68, s. 50–51.

⁴⁰ E. Bilska, *Wypalenie zawodowe pracowników placówek resocjalizacyjnych – zjawisko, zagrożenia, wsparcie*, Warszawa 2010, s. 78–82.

⁴¹ D. Merez-Kot, J. Cembrzyńska, *Agresja i mobbing w Służbie Więziennej*, „Medycyna Pracy” 2008, nr 6, s. 443–444.

i nie rozwiązuje tego istotnego problemu. Zgodnie z przepisami ustawy o Służbie Więziennej, małżonkowie nie powinni pełnić służby w jednej jednostce, jeżeli w stosunku do nich zachodzą relacje podległości służbowej. Jednocześnie w doktrynie podkreśla się konieczność rozszerzenia tych przepisów o zakaz pełnienia służby przez członków rodziny na stanowiskach oficerskich i kierowniczych⁴².

Problemy wynikające ze złej infrastruktury technicznej

Jednostki organizacyjne Służby Więziennej są z racji swojej działalności deficytowe. Wpływ na ten fakt ma wiele czynników. Jednym z nich są wysokie koszty utrzymania i napraw infrastruktury oraz dostosowanie zakładów i aresztów śledczych do wymogów niezbędnych do utrzymania standardów wykonywania kary pozbawienia wolności⁴³. Wraz z modernizacją Służby Więziennej przewidzianą na lata 2017–2020 zaczęto zamykać, modernizować oraz zmieniać przeznaczenie jednostek penitencjarnych w kraju⁴⁴.

Dodatkowym problem są cele wieloosobowe, które nadal istnieją w polskich więzieniach. Jeszcze w 2018 r. funkcjonowało ich aż 89, z możliwości osadzenia od 11 do 18 skazanych. Zmianę wielkości cel mieszkalnych postuluje Rzecznik Praw Obywatelskich, wskazując, że przebywanie w tak licznych pomieszczeniach może być uznane za naruszenie praw człowieka⁴⁵.

Mimo wprowadzanych zmian, polski system penitencjarny nadal boryka się z problemem przestarzałej infrastruktury w postaci poklasztornych budynków. Generują one koszty, wpływają negatywnie na pracę z osadzonymi czy też utrudniają zwiększenie metrażu celi mieszkalnej w przeliczeniu na jednego osadzonego, jak również nie pozwalają zapewnić odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa⁴⁶. Zakłady Karne w Barczewie⁴⁷, w Koronowie⁴⁸ czy w Nowym Wiśniczu⁴⁹ stanowią przykłady zaadaptowanych niegdyś poklasztornych budynków.

Podsumowanie

Złożoność i wieloaspektowość problemów Służby Więziennej wpływają na jej prawidłowe funkcjonowanie. Przytoczone w niniejszym opracowaniu przykłady dotyczą przeróżnej sfery działalności, cechuje je różna intensywność oraz oddziaływanie

⁴²M. Badowska-Hodyr (red.), op. cit., s. 50–51.

⁴³Ibidem, s. 43–44.

⁴⁴O. Powalko, *System więziennictwa w Polsce a bezpieczeństwo wewnętrzne*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2017, nr 2, s. 182.

⁴⁵<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wiezienna-przyznaje-racje-rpo> (dostęp: 18.12.2021).

⁴⁶M. Adamczyk, *System penitencjarny w Polsce oraz możliwości reformacyjne*, „Horyzonty Bezpieczeństwa” 2015, nr 1, s. 19–20.

⁴⁷<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-barczewie> (dostęp: 18.12.2021).

⁴⁸<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-koronowie> (dostęp: 18.12.2021).

⁴⁹<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-nowym-wisniczu> (dostęp: 18.12.2021).

w czasie. Wpływ na nie ma wiele czynników, których często wspólnym mianownikiem jest człowiek. Należy jednocześnie stwierdzić, że nie są one efektem błędów jednej osoby, lecz narastały latami wraz z brakiem należytych nakładów finansowych na funkcjonowanie formacji czy też skutecznego planowania działań, analizowania zdarzeń i rozwiązywania problemów. Przeciwdziałanie ich skutkom wydaje się trudne do realizacji, ponieważ odnoszą się do wielu płaszczyzn funkcjonowania instytucji więziennictwa i wymagają zmian natury prawnej, finansowej oraz społecznej. Część z nich może być zaledwie ograniczana, w szczególności problemy wynikające z funkcjonowania (nepotyzm, mobbing, wypalenie zawodowe), zaś część, jak korupcja, stale wpisują się w działalność funkcjonariuszy, która spotyka się z interakcjami ze strony osób pozbawionych wolności.

Modernizacja Służby Więziennej realizowana w latach 2017–2020 pozwoliła nieznacznie rozwiązać nieliczne z nich. Poprawie uległa m.in. infrastruktura techniczna, dokonana za pomocą tworzenia nowych pawilonów mieszkalnych i modernizowaniem już istniejących. Zmiany widać również w przekazie medialnym, dzięki przybliżaniu działalności zakładów karnych w mediach społecznościowych czy też emitowaniu programów ukazujących pracę funkcjonariuszy Służby Więziennej.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Abucewicz M., *Narkomania – problem społeczny w perspektywie konstruktywistycznej*, Warszawa 2012.
- Adamczyk M., *System penitencjarny w Polsce oraz możliwości reformacyjne*, „Horyzonty Bezpieczeństwa” 2015, nr 1.
- Bartosz K., *Korupcja. Analiza prawno-karna i jej wykrywanie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2019, nr 2.
- Bil J., *Zjawisko korupcji: rozpoznawanie, zapobieganie, zwalczanie*, Warszawa 2018.
- Bilska E., *Wypalenie zawodowe pracowników placówek resocjalizacyjnych – zjawisko, zagrożenia, wsparcie*, Warszawa 2010.
- Chodak P., *Zjawisko korupcji i przestępczości korupcyjnej w Polsce w latach 1997–2014*, Józefów 2017.
- Ciszek M., *Determinanty ekonomiczne kształtujące bezpieczeństwo wewnętrzne i trwałość państwa. Systemowa filozofia postrzegania gospodarczych podstaw bezpieczeństwa RP*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2014, nr 3.
- Dzietyczek K., *Zjawisko korupcji jako element życia społecznego*, „Seminare” 2016, nr 3.
- Głowik T., *Problematyka narkomanii w izolacji więziennej*, „Serwis Informacyjny Narkomania” 2008, nr 2.
- Gospodarowicz Z., *Ewolucja doktryny ochronnej – wymuszona zewnętrznie konieczność czy świadomy proces humanizacji*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11.

- Hołda Z., *Europejskie Standardy traktowania więźniów. Kilka uwag o Europie, Radzie Europy, Polsce i prawach więźniów*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009.
- Kopczyńska-Wisz J., *Współczesne problemy resocjalizacji*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11.
- Kukuła Z., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 22 maja 2019 r., V KK 130/19*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2021, z. 2.
- Linowski K., *Organizacja i zadania Służby Więziennej w Polsce*, Radom 2017.
- Luczak E., *Współczesne problemy resocjalizacji penitencjarnej i ich minimalizowanie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. XXXV.
- Machel H., *Sens i bezsens resocjalizacji: casus polski*, Kraków 2008.
- Małec N., *Rola Służby Więziennej w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych*, Siedlce 2018.
- Merecz-Kot D., Cembrzyńska J., *Agresja i mobbing w Służbie Więziennej*, „Medycyna Pracy” 2008, nr 6.
- Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.
- Nawój-Śleszyński A., Jedlecka W., Helios J., *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Wrocław 2019.
- Niełacznna M., *Mechanizm nie-doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*, Warszawa 2017.
- Piotrowski A., *Wizerunek medialny Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68.
- Pływaczewski E., Szczygieł G., *Zachowania korupcyjne osadzonych*, „Archiwum Krymiologii” 2005, t. XXXVIII.
- Poklek R., *Motywacja osiągnięć funkcjonariusza Służby Więziennej*, Kalisz 2015.
- Poklek R., *Motywacja zawodowa funkcjonariuszy rozpoczynających pracę w zawodzie więziennika*, „Forum Socjologiczne” 2020, nr 10.
- Poklek R., *Zarys psychologii penitencjarnej*, Warszawa 2018.
- Pomiankiewicz J., *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej – uwarunkowania, przejawy, konsekwencje. Zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68.
- Powalko O., *System więziennictwa w Polsce a bezpieczeństwo wewnętrzne*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2017, nr 2.
- Przybyliński S., *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej*, Toruń 2010.
- Rejman J., *Zmiana w polskim systemie więziennictwa: ograniczenia i możliwości*, Warszawa 2013.
- Wójcik K., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych wynikające z organizacji i funkcjonowania Służby Więziennej*, [w:] M. Badowska-Hodyr (red.), *System penitencjarny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*, Rzeszów 2016.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).
Ustawa z dnia 10 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2010 r., Nr 79, poz. 523).
Załącznik nr 1 do zarządzenia nr 52/2013 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 listopada 2013 r.

Źródła internetowe

- <https://sw.gov.pl/aktualnosc/Problem-narkotykow-w-wiezieniach>.
<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wieznienna-przyznaje-racje-rpo>.
<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-barczewie>.
<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-koronowie>.
<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-nowym-wisniczu>.
Statystyka roczna Służba Więzienna za lata 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 – zdarzenia nadzwyczajne, <https://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka>.
Statystyka roczna Służby Więziennej za lata 2018, 2019, 2020 – zdarzenia nadzwyczajne, <https://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka>.

Selected problems of contemporary prisons in Poland

Summary

The article introduces selected problem that concern Prison Service in Poland. The most common threats in the penitentiary facilities include: corruption attempts by inmates, uncontrolled infiltration of the facilities by drugs and other psychoactive substances such as alcohol and so called boosters, extraordinary incidents, overcrowding of the facilities, bad press surrounding the work of prison officers and the whole penitentiary system, mobbing, stress, burnout and nepotism that strike mostly officers who are in the first line of duty, have direct contact with the inmates. The article also takes up troubles caused by the inappropriate technical infrastructure, usage of the of postmonastery building. The difficulties described are differential, have various intensity and impact on functioning of penitentiary facilities in Poland. The article points to main factors that determine formation of these problems and their complexity that influence functioning of the whole force.

Keywords: penitentiary, Prison Service, corruption, officer, prison officer, prison system

DOI: 10.31648/kpp.7770

Daria Zarzycka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-1408-0326

dar.zarzycka@wp.pl

Procedura ubiegania się o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w myśl polskiego Kodeksu karnego skarbowego

Przyjęte z prawa niemieckiego dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, zwane wcześniej dobrowolnym poddaniem się karze, jest jedną z najbardziej doniosłych instytucji, jakie przewidziano w aktualnie obowiązującej ustawie Kodeks karny skarbowy¹. Zmiana nazewnictwa nastąpiła na mocy ustawy 3 lipca 1998 r. o zmianie ustawy karnej skarbowej². Wtedy też ustawodawca uznał, że nazewnictwo, które używane jest aktualnie, lepiej odda sens tej instytucji, bowiem sprawca korzystający z dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, z formalnego punktu widzenia, nie poddaje się karze³. Omawiana instytucja polega na przyjęciu przez sprawcę czynu zabronionego postawy procesowej, która objawia się dążeniem sprawcy do uiszczenia uszczuplonej przez niego należności publicznoprawnej, a także chęcią niezwłocznego zakończenia toczącego się postępowania⁴, bowiem dzięki zastosowaniu tej instytucji ograniczyć można postępowanie dowodowe do minimum, co znacznie skraca czas procesu. Sprawca jest w pewien sposób nagradzany za przyjęcie takiej postawy, co zgodnie z założeniem ustawodawcy ma zachęcać do skorzystania z możliwości zastosowania tej instytucji. Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności jest doskonałym przykładem tego, że prawo karne

¹Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karby skarbowy (Dz.U. z 1999 r., Nr 83, poz. 930), dalej jako k.k.s.

²Ustawa z dnia 3 lipca 1998 r. o zmianie ustawy karnej skarbowej (Dz.U. Nr 108, poz. 682).

³M. Kurzyński, *Karalność w prawie karnym skarbowym. Wybrane zagadnienia degeneracji karnania*, Olsztyn 2016, s. 110.

⁴A. Bułat, V. Konarska-Wrżosek, T. Oczkowski, I. Zgoliński, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. drugie, Warszawa 2021, Lex, art. 17.

skarbowe stawia funkcję egzekucyjną nad funkcją represyjną. Co warto nadmienić, zastosowanie tej instytucji w przypadku danego sprawcy gwarantuje mu status niekaralności, ponieważ wyrok zezwalający na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności nie jest wpisywany do Krajowego Rejestru Karnego, co wynika z art. 18 § 2 k.k.s. Zdaniem autorki jest to duże udogodnienie dla sprawcy, ponieważ status niekaralności pozwala chociażby na podjęcie pracy w instytucjach, które go wymagają. Analizując powyższą tematykę, autorka skupiła się na badaniu aktów prawnych, orzecznictwa sądów, opracowań naukowych oraz danych statystycznych, co dało kompleksowy obraz omawianej instytucji oraz potwierdziło, że jest ona niezwykle istotna w polskim prawie karnym skarbowym.

Sytuacja sprawcy na gruncie instytucji dobrowolnego poddania się odpowiedzialności

Ciekawym zagadnieniem jest pojęcie sprawcy na gruncie omawianej instytucji, bowiem nie występuje tutaj rozróżnienie na podejrzanego (mimo że zgodnie z art. 142 § 5 k.k.s. w stosunku do sprawcy stosuje się przepisy o podejrzanym) i oskarżonego (gdyż nie dochodzi w tej sytuacji do wystosowania aktu oskarżenia przeciwko sprawcy), a na każdym etapie podmiot ten nazywany jest sprawcą. W związku z powyższym, mamy tutaj styczność z pewną odmiennością jeśli porównać postępowanie w przypadku dobrowolnego poddania się odpowiedzialności ze standardowym postępowaniem karnym.

Przesłanki dobrowolnego poddania się odpowiedzialności

Postępowanie dotyczące dobrowolnego poddania się odpowiedzialności rozpoczyna się po złożeniu przez sprawcę wniosku o udzielenie na nie zgody, co może przybrać formę pisemną bądź ustną (wówczas sprawca składa oświadczenie do protokołu). Wniosek ten może być złożony wyłącznie w postępowaniu przygotowawczym, a jeśli sprawca złożyłby go podczas rozprawy, wówczas zostanie uznane za bezskuteczne⁵. Poza samym złożeniem wniosku o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, konieczne jest stwierdzenie faktu występowania przesłanek pozytywnych oraz niewystąpienia przesłanek negatywnych⁶. Jeśli tak jest, rozpocząć można pierwszą z dwóch faz omawianego postępowania, mianowicie fazę negocjacyjną, odbywającą się między sprawcą przestępstwa bądź wykroczenia skarbowego a finansowym organem postępowania przygotowawczego. Wtedy, jeśli organ finansowy stwierdzi, że wniosek sprawcy przestępstwa bądź wykroczenia skarbowego spełnia konieczne wymogi do tego, aby ubiegać się o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, organ finansowy zamiast składać do sądu akt oskarżenia może wnieść o udzielenie omawianego zezwolenia. Po złożeniu wniosku

⁵M. Kurzyński, op. cit., s. 111.

⁶I. Zgoliński, *Przebieg negocjacji w zakresie dowolnego poddania się odpowiedzialności (omówienie procedury)*, 2018, Lex.

w kwestii udzielenia zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności następuje faza decyzyjna, która przybiera formę postępowania przed sądem w przedmiocie udzielenia sprawy zezwolenia⁷. Wówczas sąd na posiedzeniu rozstrzyga w sprawie. W większości przypadków wnioski organów finansowych uważane są za zasadne i wydawany jest wyrok uwzględniający ów wniosek.

Przesłanki pozytywne ogólne

Przesłanki dobrowolnego poddania się odpowiedzialności podzielić można na pozytywne i negatywne, zaś te pierwsze jeszcze dodatkowo na ogólne i szczegółowe. Przesłanka pozytywna ogólna, która wynika wprost z art. 17 § 1 k.k.s., to niebudząca wątpliwości wina sprawcy i okoliczności popełnienia przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego. Wymaganie winy niebudzącej wątpliwości nie jest tożsame z wymaganiami przyznania się do niej sprawcy, bowiem do tego ustawa nie obliguje. Z praktyki natomiast wynika, że sprawca, który dobrowolnie chce się poddać odpowiedzialności, nie wypiera się swojej winy. Byłoby to niezrozumiałe, gdyby osoba czująca się niewinną chciała dobrowolnie poddać się odpowiedzialności. Ponadto powstałyby wątpliwości, które prawdopodobnie przyczyniłyby się do nieuwzględnienia wniosku przez sąd. Bywa jednak tak, że sprawcy przyznają się do winy jedynie w części. Wówczas sąd powinien jeszcze bardziej ostrożnie i dociekliwie ocenić, czy wina sprawcy rzeczywiście jest bezsporna. Ocenę sądu co do bezsprzeczności winy zaobserwować można chociażby w wyroku Sądu Rejonowego Gdańsk-Południe w Gdańsku o sygn. akt II K 267/18⁸ zezwalającego na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Niniejsza sprawa dotyczyła przestępstwa skarbowego polegającego na działaniu w krótkich odstępach czasu z wykorzystaniem tej samej sposobności i niewypłacaniu w terminie ustawowym pobranych zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych z tytułu wypłaconych wynagrodzeń opiewających na kwotę niemal 100 tys. zł. W toku postępowania sprawca wymienionego czynu nie kwestionował swojej winy ani dowodów zebranych w sprawie, w związku z czym skierowany został do sądu wniosek o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Mimo przyznania się sprawcy do winy, sąd dokładnie przeanalizował zebrany materiał dowodowy, głównie w postaci dokumentów oraz wyjaśnień sprawcy, i dopiero po tych czynnościach zezwolił na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Świadczy to o tym, że wystąpienie przesłanki pozytywnej ogólnej wynikającej z art. 17 § 1 k.k.s. jest dokładnie analizowane podczas rozstrzygania w sprawach z zakresu udzielenia zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności⁹.

⁷M. Tużnik, *Przesłanki dobrowolnego poddania się odpowiedzialności*, [w:] eadem, *Postępowania szczególne w postępowaniu karnym skarbowym*, 2013, Lex.

⁸Wyrok Sądu Rejonowego Gdańsk-Południe w Gdańsku z 7 czerwca 2018 r., sygn. akt II K 267/18.

⁹W orzecznictwie dobrowolnego poddania się odpowiedzialności sądy zawsze analizują materiał dowodowy, co wielokrotnie przywoływane jest w uzasadnieniach, aby jednoznacznie ustalić, czy zachodzi przesłanka w postaci niepowetowanej winy sprawcy przestępstwa czy wykroczenia skarbowego. Poza omawianym wyrokiem przywołać można wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z 29 listopada 2016 r., sygn. akt II K 906/16.

Aby dostatecznie przedstawić dbałość sądów o upewnienie się co do bezsporności winy sprawcy, wskazać można również wyrok Sądu Rejonowego w Zakopanem o sygn. akt II K 443/15¹⁰, gdzie sprawczyni, między innymi działając w krótkich odstępach czasu i z tym samym zamiarem, nabyła wyroby akcyzowe pod postacią tytoniu bez znaków akcyzy. Kobieta początkowo częściowo nie przyznawała się do winy i przedstawiała podczas przesłuchania wersję zdarzeń, która została przez nią wymyślona. Zeznania te zostały przeanalizowane przez sąd podczas orzekania i ten nie dał im wiary z racji tego, że materiał dowodowy oraz zeznania świadka przeczyły przedstawianej przez sprawczynię wersji wydarzeń. Po otrzymaniu pouczenia o możliwości ubiegania się o zgodę na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności zdecydowała się na złożenie wniosku, co w zasadzie może być uznane za zaprzestanie kwestionowania swojej winy. Sąd, opierając się na dowodach zebranych w przedmiotowej sprawie, stwierdził, że wiarę należy dać jej zeznaniom jedynie w tej części, w której przyznaje się do winy, ponieważ znajdowały one odzwierciedlenie w zebranych materiale dowodowym. Wszelkie inne dowody zostały uznane przez sąd za wiarygodne, w związku z czym sprawczyni otrzymała zgodę na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Przypadek ten ukazuje sytuację, kiedy sprawca nie przyznaje się w pełni do zarzuczanych mu czynów, jednak sąd po dogłębnej analizie dowodów uznaje, że wina sprawcy nie ulega wątpliwości, w związku z czym zachodzi przesłanka z art. 17 § 1 k.k.s.

Przesłanki pozytywne szczegółowe

Pozytywnych przesłanek szczegółowych jest natomiast więcej i muszą one wystąpić kumulatywnie. Pierwszą z nich jest wynikające z art. 17 § 1 pkt 1 k.k.s. uiszczenie w całości wymagalnej należności publicznoprawnej, jeżeli w związku z przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym nastąpiło uszczuplenie tej należności. Tak więc przesłanka ta spełnia się wyłącznie wtedy, kiedy z czynem sprawcy składającym wniosek o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności łączy się jakieś uszczuplenie względem organu finansowego. Szczególnym celem postępowania karnoskarbowego zgodnie z art. 114 §1 k.k.s. jest takie ukształtowanie tego procesu, aby został wyrównany finansowy uszczerbek finansowy Skarbu Państwa bądź jednostki samorządu terytorialnego, który spowodowany był wykroczeniem lub przestępstwem skarbowym dokonany przez sprawcę¹¹. Uszczuploną należność należy uiścić z kwotą pieniężną, która wpłacana jest tytułem kary grzywny.

Kolejną przesłanką pozytywną szczegółową jest uiszczenie kwoty odpowiadającej co najmniej najniższej karze grzywny grożącej za dany czyn zabroniony wynikające z art. 17 § 1 pkt 2 k.k.s. Organ wraz ze sprawcą powinien poczynić ustalenia dotyczące tej kwoty, a sąd podczas orzekania, przy uznaniu wniosku za zasadny, może wymierzyć

¹⁰Wyrok Sądu Rejonowego w Zakopanem z 11 września 2015 r., sygn. II K 443/15.

¹¹S. Steinborn, *Uiszczenie należności publicznoprawnej*, [w:] idem, *Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej*, 2005, Lex.

tytułem grzywny wyłącznie kwotę ustaloną przez strony i uiszczoną kwotę. W związku z powyższym, jeśli sąd uzna wniosek o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, związany jest ustaleniami stron co do kwoty.

Następną przesłanką o charakterze pozytywnym i szczegółowym jest zgoda sprawcy na przypadek przedmiotów co najmniej w takim zakresie, w jakim ten przypadek jest obowiązkowy, a w razie niemożności złożenia tych przedmiotów – uiszczenie ich równowartości pieniężnej, o czym stanowi pkt 3 omawianego przepisu. Sprawca czynu zabronionego jest zobligowany złożyć odpowiednie oświadczenie woli dotyczące przypadku¹². Przypadek dokonany powinien być przynajmniej w takim zakresie, w jakim k.k.s. do tego obliguje. Nie stoi to na przeszkodzie wyrażeniu zgody przez sprawcę na przypadek wszystkich zabezpieczonych przedmiotów. W przepisie przewidziana jest jednak również niemożność złożenia przedmiotów w celu przypadku. Wówczas sprawca powinien uiścić równowartość pieniężną przedmiotów, natomiast i to nie zawsze jest dopuszczalne. Dzieje się tak wtedy, kiedy mamy do czynienia z przedmiotami, których wytwarzanie, posiadanie, obrót, przechowywanie, przewóz, przenoszenie lub przesyłanie jest zabronione.

Ostatnią z pozytywnych przesłanek szczegółowych jest ta zawarta w art. 17 § 1 pkt 4 k.k.s., a mianowicie fakt, że uiszczono co najmniej zryczałtowaną równowartość kosztów postępowania. W związku z tym sprawca zobligowany jest do wpłacenia pewnej kwoty pieniężnej ustalonej z góry, która jest niezależna od kosztów poszczególnych czynności procesowych, która uiszczona musi być łącznie ze składaniem wniosku o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, co wynika z art. 143 § 1 pkt 3 k.k.s. Kwestie dotyczące wysokości zryczałtowanych kwot ustanowiona jest w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 grudnia 2005 r. w sprawie wysokości zryczałtowanych kosztów postępowania związanych ze zgłoszeniem wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, które stanowi, że przy określaniu zryczałtowanej kwoty powinno się brać pod uwagę przeciętne wydatki finansowego organu postępowania przygotowawczego, poniesione w związku z jego rozpoznaniem, jednak nie może przekroczyć jednej dziesiątej minimalnego wynagrodzenia.

Wszelkie wymienione przesłanki korelują z celami prawa karnego skarbowego, dla którego najważniejszym jest nakazanie spełnienia przez sprawcę czynu zabronionego ciążących na nim obowiązków fiskalnych, a więc zapłaty określonej kwoty, która naprawi dokonane przez sprawcę uszczuplenie¹³. Z punktu widzenia prawa karnego skarbowego naprawienie tego uszczuplenia jest ważniejsze niż kara. Priorytet egzekucji nad represją w prawie karnym skarbowym wynika z art. 114 § 1 k.k.s. i odnosi się do każdego postępowania karnego skarbowego. Warto zaznaczyć, że typowo karny charakter ma tylko jedna z przesłanek pozytywnych, mianowicie obowiązek uiszczenia

¹²Ibidem.

¹³J. Sawicki, *Zaniechanie ukarania jako element polityki karnej w prawie karnym skarbowym*, Wrocław 2011, s. 202.

kwoty pieniężnej tytułem grzywny, natomiast pozostałe z tych przesłanek mają charakter fiskalny, a przesłanka dotycząca niepowetowanej winy – charakter gwarancyjny. Te o charakterze fiskalnym nie wymagają długiego komentarza, ponieważ – jak wynika ze wcześniejszej części opracowania – przy przestępstwach i wykroczeniach skarbowych dużą rolę odgrywa naprawienie dokonanego uszczuplenia. Jeśli chodzi o przesłankę gwarancyjną, jej wystąpienie jest konieczne, aby finansowy organ postępowania przygotowawczego miał pewność co do winy osoby ubiegającej się o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności.

Przesłanki negatywne

Ponadto istnieją trzy przesłanki negatywne, których wystąpienie nie pozwala na ubieganie się o uzyskanie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności i są one zawarte w art. 17 § 2 pkt 1–3 k.k.s.

Pierwszym zdarzeniem, które nie pozwala na udzielenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, jest fakt, że przestępstwo skarbowe zagrożone jest karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności, co oznacza, iż jeśli k.k.s. przewiduje karę wolnościową, nie można zgodzić się na łagodniejsze potraktowanie sprawcy, bowiem dobrowolne poddanie się odpowiedzialności stosowane jest raczej do takich przestępstw i wykroczeń, które mają mniejszy stopień społecznej szkodliwości. Natomiast jeśli czyn zasługuje na szczególne potępienie¹⁴, sprawca powinien odczuć represje, które przewidziane są za jego dokonanie. Możliwość zastosowania dobrowolnego poddania się odpowiedzialności w sprawach o cięższe przestępstwa czy wykroczenia skarbowe mogłaby prowadzić do tego, że sprawcy czuliby się w pewnym sensie bezkarni, ponieważ uniknęliby przewidzianej prawem kary wolnościowej w zamian za uiszczenie odpowiedniej kwoty.

Kolejną przesłanką negatywną jest fakt, że przestępstwo skarbowe zagrożone tylko karą grzywny popełniono w określonych warunkach, a więc m.in. kiedy popełniono przestępstwo skarbowe umyślnie, powodując jednocześnie uszczuplenie należności publicznoprawnej dużej wartości oraz w wybranych przypadkach nadzwyczajnego obostrzenia kary przy wielkiej wartości przedmiotu czynu zabronionego określonych w art. 38 § 2 k.k.s. Tak więc z dobrodziejstwa omawianej instytucji nie można korzystać, gdy przepisy przewidują zaostrzenie kary.

Ostatnią z przesłanek, które nie mogą wystąpić, aby sprawca czynu zabronionego mógł się ubiegać o uzyskanie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, jest zgłoszenie interwencji co do przedmiotu podlegającego przepadkowi, chyba że zostanie ona cofnięta przez interwenienta do czasu wniesienia aktu oskarżenia do sądu. Interwencja nie jest znana w prawie karnym powszechnym, a jedynie w prawie karnym skarbowym. Ma ona miejsce, kiedy osoba trzecia, która nie bierze udziału

¹⁴ A. Bułat, V. Konarska-Wrzosek, T. Oczkowski, I. Zgoliński, op. cit., art. 17.

w danym postępowaniu, zgłasza roszczenie co do przedmiotów, które mają w owym postępowaniu podlegać przypadkowi i żąda ich zwrotu¹⁵.

W procesie skarbowym, mimo braku jednoznacznych uregulowań, a jednak zgodnie ze stanowiskiem doktryny, może wystąpić więcej niż jeden interwenient¹⁶, jeśli osoby te występują w tej samej roli procesowej. Wówczas roszczenia każdego z interwenientów mogą mieć swoją podstawę w tym samym prawie, kiedy mamy do czynienia np. ze współwłasnością lub też wynikają z różnych tytułów, np. właściciel i dzierżawca. Wystąpienie którejkolwiek z wymienionych przesłanek negatywnych sprawia, że sprawca przestępstwa bądź wykroczenia skarbowego nie może się ubiegać o zgodę na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Należy zaznaczyć, że pierwsze dwie odnoszą się wyłącznie do przestępstw, co wynika z wcześniejszej części niniejszego opracowania, natomiast ostatnia z przesłanek negatywnych odnosić się może zarówno do przestępstwa, jak i do wykroczenia skarbowego.

Przebieg rozpoznania przez sąd wniosku o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności

Po fazie negocjacyjnej organ finansowy powinien złożyć do sądu wnioski o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, który to w pierwszej instancji rozpatruje sąd rejonowy, a jego rozpoznanie następuje w składzie jednoosobowym na posiedzeniu jawnym dla stron postępowania, o którym te należy zawiadomić. Udział sprawcy bądź jego obrońcy czy też przedstawiciela ustawowego nie jest obowiązkowy. Jeśli natomiast chodzi o udział finansowego organu postępowania przygotowawczego lub jego przedstawiciela, w szczególności tego, który złożył wniosek, to jest on obowiązkowy wyłącznie wtedy, kiedy prezes sądu bądź sąd tak zarządzi, a więc co do zasady ta strona postępowania również nie ma obowiązku stawiennictwa na posiedzeniu. Orzeczenie sądu może być dwojakie, bowiem może on wyrazić zgodę na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, co przybiera formę wyroku, który odzwierciedla ustalenia stron poczynione podczas negocjacji. Odwołanie od takiego wyroku możliwe jest tylko w dwóch przypadkach zakreślonych w art. 149 § 1 k.k.s., mianowicie wtedy, gdy sąd tytułem kary grzywny orzekł kwotę inną niż uiszczona przez sprawcę bądź w sytuacji, gdy przypadek przedmiotów lub uiszczenie ich równowartości pieniężnej w zakresie nieobjętym zgodą sprawcy. Rozstrzygnięcie sądu może przybrać polegać na wydaniu negatywnej opinii w formie postanowienia. Wówczas sąd niezwłocznie zwraca sprawę do organu finansowego, który prowadził postępowanie przygotowawcze, co wynika z art. 148 § 6 k.k.s. Negatywne rozstrzygnięcie może mieć miejsce np. wtedy, kiedy sąd uzna, że uiszczona przez sprawcę kwota tytułem grzywny jest zbyt niska bądź zbyt wysoka, a w konsekwencji nieodpowiadający popełnionemu przez niego czynowi. Podobna sytuacja powinna mieć miejsce w przypadku ustalenia przez sąd, że przypadek przedmiotów w danym postępowaniu,

¹⁵ M. Kurzyński, op. cit., s. 117.

¹⁶ M. Tużnik, op. cit.

wyrażony jest w niewłaściwym zakresie¹⁷. Brak zgody sądu na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności wystąpić może również w sytuacji, kiedy sąd uznał, że wystąpiła którakolwiek z przesłanek negatywnych, nie występują wyraźnie określone przesłanki związane ze stwierdzeniem winy lub okoliczności popełnienia czynu bądź też sprawca nie wypełnił obowiązków, o których wspomniano we wcześniejszej części opracowania.

Statystyka

Tabela 1. Statystyka postępowań o przestępstwa i wykroczenia skarbowe, w tym zakończone dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności

Rok	Liczba zakończonych postępowań	Postępowania zakończone dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności przez sprawcę	Postępowania zakończone aktem oskarżenia
2015	113 353	7538	66 074
2016	114 299	7270	69 290
2017	102 911	8090	57 569
2018	64 845	7594	38 100
2019	53 644	6976	30 377

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Roczniki Statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej z lat 2015–2020*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/> (dostęp: 16.12.2021).

Przy analizie ogólnej liczby przestępstw i wykroczeń skarbowych można zaobserwować, że większość z nich kończy się aktem oskarżenia, natomiast te, które zakończone zostają poprzez dobrowolne poddanie się odpowiedzialności przez sprawcę, stanowią mniejszą ich część. Wynika to z tego, że w niniejszym opracowaniu wzięto pod uwagę zostały wszystkie postępowania o przestępstwa i wykroczenia skarbowe, a więc zarówno takie, przy których sprawca mógł się ubiegać o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności z racji spełniania wszystkich przewidzianych prawem wymogów, jak i te, w których nie zachodziły przesłanki pozytywne bądź zachodziły przesłanki negatywne. Porównując powyższe dane, należy jednak zauważyć tendencję wzrostową, bowiem w 2017 r. postępowania, które zakończyły się dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności przez sprawcę, stanowiły 7,86%, natomiast już w roku kolejnym było to 11%. W roku 2019 również zaobserwować można wzrost, gdyż odsetek postępowań zakończonych dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności wynosił 13%. Można zauważyć przy tym jednocześnie tendencję spadkową w przypadku przestępstw i wykroczeń skarbowych, gdyż każdego z nich w porównywanych latach było mniej, co mogło wpłynąć na ogólny wzrost postępowań zakończonych dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności przez sprawcę.

¹⁷A. Bułat, V. Konarska-Wrzosek, T. Oczkowski, I. Zgoliński, op. cit., art. 18.

Tabela 2. Statystyka liczby postępowań o przestępstwa i wykroczenia skarbowe zakończonych dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności w latach 2015–2019

Kategoria czynu zabronionego	Rok				
	2015	2016	2017	2018	2019
Podatkowe	5357	4909	6217	6304	6224
Celne	2043	2124	1731	1116	666
Dewizowe	3	4	22	24	27
Hazardowe	135	233	120	150	59
Ogółem	7538	7270	8090	7594	6976

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki Statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej z lat 2015–2020, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/> (dostęp: 16.12.2021).

Analizując dane statystyczne dotyczące postępowań, które zakończyły się dobrowolnym poddaniem się odpowiedzialności przez sprawcę czynów zabronionych, od razu można zauważyć, że instytucja ta ma zastosowanie głównie do kwestii podatkowych, które każdego roku przerastają inne kategorie czynów zabronionych kilkakrotnie. Nie jest to kwestia specjalnie zaskakująca, gdyż – jak już wcześniej wspomniano – jednym z celów prawa karnego skarbowego, jest to, aby naprawić szkodę fiskalną wywołaną przez sprawcę. Przepięstwa i wykroczenia podatkowe zawsze wiążą się ze szkodą finansową, a dobrowolne poddanie się odpowiedzialności przez sprawcę pozwala ją zrekompensować bez prowadzenia długotrwałego procesu przed sądem. Przepięstwa i wykroczenia celne są na drugim miejscu wśród kategorii czynów, w których sprawcy składają wnioski o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, jednak można zauważyć, że jest ich znacznie mniej. Z jednej strony wynikać to może z tego, że przepięstwa celne cieszą się znacznie mniejszym zainteresowaniem niż w poprzednich latach, z drugiej zaznaczyć należy, że niektóre przepięstwa celne zagrożone są karą pozbawienia wolności, co jest negatywną przesłanką przy ubieganiu się o wyrażenie zgody na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, a więc nie zostanie ono pozytywnie zaopiniowane. Przepięstwa i wykroczenia dewizowe oraz hazardowe stanowią w tej statystyce raczej niewielki odsetek. Można zatem stwierdzić, że dobrowolne poddanie się odpowiedzialności ma zastosowanie głównie do przepięstw podatkowych i celnych.

Podsumowanie

Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności jest instytucją korzystną zarówno dla sprawcy czynu zabronionego, jak i dla Skarbu Państwa, bowiem ten pierwszy może, mimo wyroku, nie widnieć w Krajowym Rejestrze Karnym, co daje mu możliwość uzyskania świadectwa niekaralności, natomiast Skarbowi Państwa zostaje zrekompensowane uszczerplenie, którego sprawca dokonał. Istotne jest to, że aby móc skorzystać z dobrodziejstw

dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, należy spełnić szereg wymogów, a zatem muszą wypełnić się przesłanki pozytywne oraz nie mogą zajść przesłanki negatywne. Dopiero po upewnieniu się przez organ co do tych kwestii może być skierowany wniosek o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Podniesione w niniejszym artykule orzecznictwo ukazuje, że również i na drugim etapie postępowania dotyczącego dobrowolnego poddania się odpowiedzialności badany jest fakt wypełnienia przez sprawcę wszystkich wymogów przewidzianych prawem. Przeanalizowana w niniejszym opracowaniu statystyka zastosowania dobrowolnego poddania się odpowiedzialności świadczy o tym, że sprawcy czynów zabronionych korzystają z niej coraz częściej w ciągu ostatnich lat, co zdaje się potwierdzać fakt, iż jest to korzystne dla nich rozwiązanie.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Bułat A., Konarska-Wrzosek V., Oczkowski T., Zgoliński I., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. drugie, 2021, Lex.
- Kurzyński M., *Karalność w prawie karnym skarbowym. Wybrane zagadnienia regresji karania*, Olsztyn 2016.
- Sawicki J., *Zaniechanie ukarania jako element polityki karnej w prawie karnym skarbowym*, Wrocław 2011.
- Steinborn S., *Uiszczenie należności publicznoprawnej*, [w:] idem, *Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej*, 2005, Lex.
- Tużnik M., *Przesłanki dobrowolnego poddania się odpowiedzialności*, [w:] eadem, *Postępowania szczególne w postępowaniu karnym skarbowym*, 2013, Lex.
- Zgoliński I., *Przebieg negocjacji w zakresie dowolnego poddania się odpowiedzialności (omówienie procedury)*, 2018, Lex.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 3 lipca 1998 r. o zmianie ustawy karnej skarbowej (Dz.U. Nr 108, poz. 682).
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karby skarbowy (Dz.U. z 1999 r., Nr 83, poz. 930).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Rejonowego w Zakopanem z 11 września 2015 r., sygn. akt II K 443/15.
- Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z 29 listopada 2016 r., sygn. akt II K 906/16.
- Wyrok Sądu Rejonowego Gdańsk-Południe w Gdańsku z 7 czerwca 2018 r., sygn. akt II K 267/18.

The procedure for applying for consent to voluntary submission to liability under the Polish Penal Fiscal Code

Summary

Voluntary submission to liability by the perpetrator is one of the most characteristic institutions of fiscal penal law. Obtaining consent to its application leads to a number of benefits, both for the perpetrator and for the State Treasury. This is reflected, among other things, in the fact that the perpetrator is not entered into the National Criminal Record, and the State Treasury recovers depleted receivables without the need to conduct a long trial. However, in order to obtain such consent, a number of requirements must be met, as the Fiscal Penal Code provides for both positive and negative conditions in this regard. Only after it is recognized that the perpetrator is eligible to apply for a consent to voluntary submission to liability, the financial body of the preparatory proceedings conducts negotiations with him in order to later refer the application to the court, which also assesses the fulfillment of positive conditions and non-fulfillment of negative conditions, which can be seen on the basis of the jurisprudence cited in this study. Moreover, the analysis of statistical data made it possible to illustrate the scale of application of this institution in Poland.

Keywords: voluntary submission to liability, criminal fiscal law, tax misdemeanor, tax crime